

Smjernice za prepoznavanje diskriminacije
u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini

Smjernice za prepoznavanje diskriminacije
u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini

Смјернице за препознавање дискриминације
у области образовања у Босни и Херцеговини

S M J E R N I C E
ZA PREPOZNAVANJE
DISKRIMINACIJE U
OBLASTI OBRAZOVANJA
U BOSNI I HERCEGOVINI

Misija OSCE-a u BiH je podržala štampanje ovog materijala.

Svako gledište, izjava ili mišljenje, izraženo u ovoj publikaciji, a za koje nije izričito naznačeno da potiče iz Misije OSCE-a u BiH, ne odražava nužno zvaničnu politiku Misije OSCE-a u BiH.

---

ambasador Bruce G. Berton
šef Misije
Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini

PREDGOVOR

Prepoznavši značaj i moment za rješavanje izuzetno važnog pitanja diskriminacije u obrazovanju, Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini je s velikim zadovoljstvom podržala uspostavu i rad Radne grupe za izradu Smjernica za prepoznavanje diskriminacije u oblasti obrazovanja u BiH.

Obrazovanje je u proteklih dvadeset godina jedno od najosjetljivijih, najkontroverznijih i veoma ispolitiziranih pitanja u BiH. Bosna i Hercegovina se i dalje suočava sa brojnim izazovima u oblasti obrazovanja, i nažalost, poboljšanja u ovoj oblasti su i slaba i nedovoljna. Diskriminacija u obrazovanju, koja postoji u BiH, nanosi štetu najdragocjenijem resursu države - svojoj djeci. Obrazovni sistem u BiH trenutno nije u skladu s međunarodnim standardima i šteti političkoj stabilnosti. Od presudnog značaja je da se pronađu dugoročna rješenja koja potiču toleranciju i međusobno razumijevanje.

Djeca Bosne i Hercegovine su budući lideri ove države i trebamo ih pripremiti za 21. stoljeće. Kvalitetno obrazovanje bez diskriminacije i segregacije mora biti prioritet za sve građane BiH, a nadležne vlasti treba da rade na tome. Poboljšanje uvjeta u obrazovanju i osiguranje kvalitetnog obrazovanja svakog djeteta predstavljaju apsolutne preduvjete za budućnost ove države.

Izrada ovih Smjernica predstavlja korak naprijed u rješavanju svih oblika diskriminacije u obrazovanju. Pružanje nediskriminatornog, inkluzivnog i kvalitetnog obrazovanja svakom djetetu u ovoj državi ostaje krajnji cilj.

Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini i dalje, kod obrazovnih vlasti na najvišem nivou, zagovara poštivanje svih ljudskih prava, uključujući i pravo na obrazovanje, bez ikakvih oblika diskriminacije.

PREDGOVOR

Smjernice za prepoznavanje diskriminacije u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini (u daljnjem tekstu: BiH) pripremili su članovi i članice Radne grupe za izradu Smjernica, imenovani od strane nadležnih obrazovnih vlasti u BiH.

Imali smo posebnu čast i zadovoljstvo učestvovati u radu Radne grupe koja je, u okviru svojih zadataka i obaveza, imala složenu ulogu da analizira i utvrdi osnovne pojave diskriminacije u oblasti obrazovanja i da, u ovom dokumentu, predoči osnovne smjernice za prepoznavanje diskriminacije i, u tom smislu, da preporuke za bolju zaštitu od diskriminacije.

S obzirom na to da Bosna i Hercegovina prolazi kroz proces pristupanja Evropskoj uniji, borba protiv diskriminacije općenito, a posebno u oblasti obrazovanja, predstavlja veoma važan segment u samom procesu ispunjavanja uvjeta. Kao društvena djelatnost, obrazovanje je od izuzetne važnosti za svako društvo i predstavlja temelj za njegov daljnji demokratski razvoj, te ostvarivanje i zaštitu temeljnih ljudskih prava i sloboda. Zbog toga je prepoznavanje i suzbijanje diskriminacije u oblasti obrazovanja prvorazredan društveni zadatak svih nivoa vlasti i građana Bosne i Hercegovine.

Poseban izazov za Bosnu i Hercegovinu predstavlja uvođenje međunarodnih standarda u oblasti obrazovanja, imajući na umu kompleksnost sistema obrazovanja. Puno uživanje prava na obrazovanje, u skladu s domaćim i međunarodnim pravnim normama i političkim dokumentima, podrazumijeva ostvarivanje prava na obrazovanje bez diskriminacije po bilo kojem osnovu i statusu.

Od posebnog značaja je da se u odgojno-obrazovnom procesu kod mladih ljudi stvore preduvjeti za razvoj tolerancije, svijesti o zajedništvu i boljem životu, te da se, u konačnici, mladi ljudi pripreme za odgovorno učešće u svim oblastima društvenog života.

Diskriminacija je svakodnevni problem s kojim se suočavaju, kako pojedinci, tako i grupe ljudi, tako da javni oblici diskriminacije u sistemu obrazovanja predstavljaju dovoljan razlog da se, u cilju borbe protiv diskriminacije, poduzmu sve potrebne mjere i aktivnosti koje imaju preventivni i edukacijski karakter, što je i cilj i svrha ovih Smjernica. Smjernice trebaju doprinijeti podizanju nivoa svijesti o problemu diskriminacije u obrazovanju, te potrebi prepoznavanja i sprečavanja diskriminacije.

Iako su bili prisutni različiti stavovi u procesu izrade Smjernica, prvenstveno zbog postojanja različitih sistema obrazovanja u BiH, te različitih pojava diskriminacije, usaglašen je tekst koji odražava stavove svih članova i članica Radne grupe.

Vjerujemo da će Smjernice, prije svega, poslužiti svim učesnicima obrazovnog procesa, te potaknuti širu javnost da uspješnije prepoznaje i sprečava sve oblike i pojave diskriminacije u oblasti obrazovanja.

U ime Radne grupe:

Salih Đuderija, mr.sc.

Mile Dmičić, prof. dr.

Zlatko Brkić, dr.sc.

ČLANOVI RADNE GRUPE:

1. Zorica Garača
Šefica Odsjeka za evropske integracije, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske
2. Marija Đukić
Načelnica Odjeljenja za pravne, opšte i zajedničke poslove, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske
3. Branislav Radinović
Sekretar Ministarstva, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske
4. Adela Tabaković
Šefica Sektora za osnovno obrazovanje, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog Kantona
5. Azra Delić
Šefica Sektora za srednje obrazovanje, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog Kantona
6. Zorica Raguž-Osmanagić
Prosvjetna inspektorica, Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i sporta Posavskog kantona
7. Fuad Mešanović
Stručni savjetnik za normativu, Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona
8. Maid Pračić
Sekretar ministarstva, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona
9. Amir Duhović
Stručni savjetnik za pravne poslove, Ministarstvo za obrazovanje, mlade, nauku, kulturu i sport Bosansko-podrinjskog kantona Goražde
10. Franjo Ljubas
Prosvjetni inspektor, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona
11. Benedina Potur
Sekretarica ministarstva, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona
12. Mirela Perić
Pomoćnica ministrice, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona
13. Indira Mešković
Stručna savjetnica, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo
14. Tomislav Buljan
Šef Odjeljenja za saobraćajnu edukaciju, Ministarstvo znanosti, prosvjete, kulture i športa Kantona 10
15. Siniša Ravlić
Stručni savjetnik za pravna pitanja, Odjeljenje za obrazovanje Vlade Brčko distrikta BiH

Sadržaj

Predgovor	3
Članovi radne grupe	6
Smjernice za prepoznavanje diskriminacije u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini	
I. Uvod	9
I.1. Cilj i svrha Smjernica	9
II. Međunarodni i domaći pravni okvir	11
II.1. Međunarodni pravni okvir	11
A. Opća deklaracija o ljudskim pravima	11
B. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima	11
C. Konvencija o pravima djeteta	12
D. Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju	12
E. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda	12
II.2. Pravni i institucionalni okvir i nadležnosti u oblasti obrazovanja u BiH	13
A. Pravni okvir	13
B. Institucionalni okvir	14
III. Pravo na obrazovanje, svrha, ciljevi i zadaci	17
III.1. Pravo na obrazovanje (shema 4A)	17
III.2. Svrha obrazovanja	18
III.3. Ciljevi i zadaci obrazovanja	18
IV. Antidiskriminacijski okvir u BiH	21
V. Smjernice za prepoznavanje diskriminacije u oblasti odgoja i obrazovanja	24
V.1. Dostupnost i pristupačnost obrazovanja	24
V.2. Sistem upisa u odgojno-obrazovnim ustanovama	25
V.3. Uspostava odgovarajućih organa i radnih tijela i učešće i odlučivanje u obrazovnim ustanovama	26
V.4. Usvajanje odgovarajućih nastavnih planova i programa i poštivanje individualnih razlika	27
V.5. Omogućavanje komunikacije među članovima odgojno-obrazovne zajednice, te slobode mišljenja i izražavanja u obrazovanju	30
V.6. Uspostava standarda u ocjenjivanju učenika	31
V.7. Zaštita od nasilja u obrazovnim ustanovama	32

VI. Kako zatražiti zaštitu od diskriminacije?	34
1. Obrazovne ustanove i prosvjetna inspekcija	34
2. Uloga Institucije ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava u BiH	35
3. Sudska zaštita od diskriminacije	36
4. Apelaciona nadležnost Ustavnog suda	36
5. Međunarodna sudska zaštita	37
6. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH	37
Aneks	
A. Primjer obrasca – kome i kako podnijeti prijavu diskriminacije	41
B. Pregled zakona iz oblasti obrazovanja	42
C. Pregled ustava u BiH	45

I. Uvod

Pravo na obrazovanje predstavlja jedno od temeljnih ljudskih prava i, kao takvo, sadržano je u više međunarodnih dokumenata od posebnog značaja, te domaćih pravnih i političkih dokumenata u BiH, kojima se ono garantira svim ljudima. Pravo na obrazovanje nalazi se u grupi ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, što se očituje u njegovoj prirodi i karakteristikama, posebno u odnosu na obaveze države.

Obaveza države je da, u skladu sa stepenom ekonomskog i socijalnog razvoja, samostalno i u saradnji s drugim državama, međunarodnim organizacijama i udruženjima, osigurava ostvarivanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Ostvarivanje prava na odgoj i obrazovanje pretpostavka je izgradnji demokratskog društva i neophodan činilac poštivanja ljudskih prava i slobode svih ljudi.

Ustavom i zakonodavstvom zagantirano je pravo na obrazovanje u BiH, te entitetima, kantonima, Brčko distriktu BiH, gradovima i općinama daje obavezu osiguravanja najvišeg nivoa međunarodno priznatih ljudskih prava. To podrazumijeva i stvaranje uvjeta da se kroz ostvarivanje prava na obrazovanje svakom djetetu i odraslima, daje šansa da razvija svoje mogućnosti i stekne intelektualnu, duhovnu i društvenu samostalnost putem usvajanja znanja, vještina, vrijednosti i stavova. Organi i institucije imaju posebnu obavezu i odgovornost da djeci stvore uvjete za poštivanje i ostvarivanje prava na obrazovanje, u najboljem interesu djeteta.

Svako kršenje i uskraćivanje prava na obrazovanje negativno utječe na razvoj ljudske ličnosti, što vodi ka društvenoj i ekonomskoj stagnaciji, te slabljenju demokratije, duhovnog i intelektualnog razvoja i narušavanju mira i sigurnosti. Zbog toga je ostvarivanje prava na obrazovanje u BiH neophodno osigurati u skladu sa međunarodnim i domaćim pravnim i političkim dokumentima i relevantnom sudskom praksom, uvažavajući ustavni i ukupan normativno-pravni okvir državnog uređenja, političkog sistema i poretka u BiH.

I.1. Cilj i svrha Smjernica

Pravo na obrazovanje, kao jedno od temeljnih ljudskih prava, utječe na ostvarenje mnogih drugih prava i sloboda kojima se osigurava bolji kvalitet života djece, mladih ljudi i svih građana. Kao žrtva kršenja prava na obrazovanje pojavljuju se djeca i mladi ljudi, te, zbog toga, glavni cilj „Smjernica za prepoznavanje diskriminacije u oblasti obrazovanja u BiH“ (u daljnjem tekstu: Smjernice) jeste da se utvrde bliži kriteriji za prepoznavanje diskriminacije i zaštita od diskriminacije u oblasti odgoja i obrazovanja, uzimajući u obzir najbolji interes djeteta. Osim toga, diskriminacija, kao nejednak tretman, može da se desi i bilo kojem drugom učesniku u obrazovnom procesu, ali su ta prava i obaveze regulirane drugim dokumentima.

U tom cilju:

1. Smjericama su obuhvaćeni svi nivoi obrazovanja: predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje, te cjeloživotno obrazovanje u BiH, i sve odgojno-obrazovne ustanove, kako javne, tako i privatne.

2. U Smjernicama su sadržane osnovne ocjene, stavovi i preporuke iz oblasti obrazovanja u BiH, njima se ukazuje na osnovne probleme i prepreke koje uzrokuju diskriminaciju u procesu ostvarivanja prava na obrazovanje, te daju preporuke za uspješno prevazilaženje pojava diskriminacije u ovoj oblasti.
3. Smjernice bi trebale poslužiti nadležnim organima i institucijama vlasti na svim nivoima u kreiranju demokratskog društva, bez ikakvog oblika diskriminacije u oblasti obrazovanja u BiH.
4. Smjernice bi trebale pomoći svim učesnicima u odgojno-obrazovnom procesu - upravljačkim, rukovodnim, savjetodavnim i stručnim organima u odgojnim obrazovnim ustanovama, nastavnicima, roditeljima i starateljima, djeci, učenicima i studentima – da prepoznaju diskriminaciju, što bi doprinijelo ostvarivanju potpunog prava na obrazovanje.

Postojanje diskriminacije u ovoj oblasti odražava se na svaki aspekt ljudskog života i rada, usljed čega dolazi do odbacivanja, marginalizacije i dehumanizacije osobe ili grupe osoba. Zbog toga je glavni cilj i svrha izrade i provedbe Smjernica prepoznavanje i otklanjanje stanja i tendencija kojima se ugrožava ili sprečava ostvarivanje prava na obrazovanje.

II. Međunarodni i domaći pravni okvir

II.1. Međunarodni pravni okvir

Smjernice se zasnivaju na međunarodnim pravnim dokumentima koji obavezuju BiH, pa, zbog toga, samo ističemo neke od najznačajnijih njihovih odredaba koje se odnose na prepoznavanje diskriminacije u oblasti obrazovanja.

A. Opća deklaracija o ljudskim pravima¹

Pravo na obrazovanje prvi put je proklamirano na općem nivou Općom deklaracijom o ljudskim pravima.

U članu 26. Opće deklaracije utvrđeno je:

“(1) Svako ima pravo na obrazovanje. Obrazovanje mora biti besplatno, bar u osnovnim i nižim stepenima. Osnovno obrazovanje mora biti obavezno. Tehničko i stručno usavršavanje mora biti općenito pristupačno, a više obrazovanje također mora biti pristupačno svima na osnovu sposobnosti.

(2) Obrazovanje mora biti usmjereno punom razvoju ljudske ličnosti i na učvršćenje poštivanja čovjekovih prava i temeljnih sloboda. Ono mora unapređivati razumijevanje, snošljivost i prijateljstvo među svim narodima, rasnim i vjerskim grupama i mora unapređivati djelatnosti Ujedinjenih naroda na održanju mira.

(3) Roditelji imaju prvenstveno pravo birati vrstu obrazovanja za svoju djecu.”

B. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima²

U ovom dokumentu, zasnovanom na Općoj deklaraciji o ljudskim pravima, u članu 13. priznaje se i razrađuje obaveza država u pogledu prava na obrazovanje. U skladu sa članom 13., sve države, potpisnice Pakta, priznaju svakome pravo na obrazovanje, koje treba usmjeriti u pravcu punog razvoja ljudske ličnosti, jačanja poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda, omogućavanja svim ljudima efikasno učešće u slobodnom društvu, unapređenja snošljivosti i prijateljstva među svim narodima, rasnim, etničkim i vjerskim grupama, kao i podržavanja djelatnosti UN-a na održavanju mira. Države priznaju da osnovno obrazovanje svima mora biti obavezno i besplatno, dok srednje obrazovanje, u njegovim različitim oblicima, mora biti svima raspoloživo i dostupno; više i visoko obrazovanje mora, pak, biti jednako dostupno svima, prema sposobnostima. Dostupnost srednjeg, višeg i visokog obrazovanja ostvaruje se korištenjem svih sredstava, a posebno postupnim uvođenjem besplatnog obrazovanja. Države su dužne, koliko je to moguće, poticati ili unapređivati osnovno obrazovanje za osobe koje ga nemaju ili ga nisu završile u punom trajanju, kao i razvijati mrežu škola na svim nivoima, uvesti odgovarajući sistem stipendiranja i stalno poboljšavati materijalni položaj nastavnog osoblja. Države moraju poštivati slobodu roditelja da za svoju djecu mogu

¹ Usvojila Opća skupština UN-a, 10. decembra 1948. godine.

² Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima usvojen je 16. decembra 1966. godine, stupio je na snagu 3. januara 1976. godine, a BiH je postala njegova potpisnica na osnovu sukcesije, 1. septembra 1993. godine.

izabrati, pored škola koje je osnovala država, i druge škole koje udovoljavaju minimalnim obrazovnim standardima koje propisuje država, te da osiguraju svojoj djeci odgoj u skladu sa ličnim uvjerenjima.

U članu 2., države su se obavezale da će, samostalno i kroz međunarodnu pomoć i saradnju, poduzimati mjere do krajnjih mogućnosti svojih raspoloživih izvora, kako bi postupno postigli puno ostvarenje, bez ikakve diskriminacije, svih prava priznatih u Paktu, korištenjem svih odgovarajućih sredstava, a posebno donošenjem zakonskih mjera. Prema članu 4., države potpisnice mogu ta osigurana prava podvrgnuti ograničenjima propisanim zakonima, samo koliko je to spojivo s prirodom tih prava i isključivo radi ostvarenja općeg blagostanja u društvu.

C. Konvencija o pravima djeteta³

Ovom Konvencijom, članom 28., države potpisnice priznaju svakom djetetu pravo na obrazovanje.

Države potpisnice posebno su se obavezale da će osigurati besplatno osnovno obrazovanje, poticati razvoj srednjeg općeg i stručnog obrazovanja i poduzimati odgovarajuće mjere da i ovo obrazovanje bude besplatno, učiniti dostupnijim visoko obrazovanje na osnovu sposobnosti, poboljšati profesionalno informiranje i usmjeravanje za svu djecu, poduzeti mjere za redovno pohađanje nastave i smanjenje stope osoba sa nezavršenim školovanjem.

U članu 29. Konvencije navodi se da su države potpisnice saglasne sa time da odgoj i obrazovanje djeteta treba usmjeriti u razvoj osobnosti, talenata i najviših potencijala duševnih i tjelesnih sposobnosti djeteta, razvoj poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda, razvoj poštivanja djetetovih roditelja, njihovog kulturnog identiteta, jezika i vrijednosti, nacionalnih vrednota države u kojoj žive i iz koje potječu, kao i pripremi djeteta za odgovoran život u slobodnom društvu u duhu razumijevanja, mira, snošljivosti, ravnopravnosti među spolovima i prijateljstva među svim narodima, etničkim, nacionalnim i vjerskih grupama, itd.

D. Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju⁴

Konvencijom se uređuje pitanje diskriminacije u svim vrstama i na svim stepenima odgoja i obrazovanja.

Članom 1. Konvencije utvrđeno je da:

“Za potrebe ove Konvencije, izraz ‘diskriminacija’ obuhvata svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti zasnovano na rasi, boji kože, spolu, vjeri, političkom ili nekom drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom porijeklu, ekonomskom statusu ili statusu po rođenju, sa svrhom osporavanja ili ugrožavanja prava na jednakost u odgoju i obrazovanju, posebno:

- a) osporavanje bilo kojoj osobi ili grupi osoba pristupa bilo kojoj vrsti ili stepenu odgoja i obrazovanja;*
- b) ograničavanje bilo koje osobe ili grupe osoba na niži odgojno-obrazovni standard;*
- c) osnivanje ili održavanje odvojenih odgojno-obrazovnih sistema ili ustanova za osobe ili grupe osoba, izuzimajući slučajeve predviđene odredbama člana 2. ove Konvencije;*
- d) dovođenje bilo koje osobe ili grupe osoba u položaj koji je nespojiv s ljudskim dostojanstvom.”*

E. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda⁵

U ustavnopravnom sistemu BiH, Evropskoj konvenciji osiguran je status kojim je, prema članu II. (2) Ustava BiH o međunarodnim standardima u pogledu ljudskih prava i temeljnih sloboda, propisano da će se

³ Konvencija o pravima djeteta usvojena je 20. novembra 1989. godine i stupila je na snagu 2. septembra 1990. godine. BiH je postala njezina potpisnica notifikacijom o sukcesiji, 23. novembra 1993. godine.

⁴ Konvencija protiv diskriminacije u odgoju i obrazovanju usvojena je od strane Opće konferencije UNESCO-a, 14. decembra 1960. godine. Stupila je na snagu 22. maja 1962. godine. Bosna i Hercegovina je postala njezina potpisnica notifikacijom o sukcesiji, 12. jula 1993. godine.

⁵ Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda potpisana je 4. novembra 1950. godine. Stupila je na snagu 3. septembra 1953. godine, a Bosna i Hercegovina je postala njezina potpisnica ratifikacijom, 12. jula 2002. godine.

prava i slobode, predviđeni Evropskom konvencijom i njezinim protokolima, primjenjivati direktno i imati prednosti pred svim drugim zakonima.

Evropskom konvencijom i njezinim protokolima obavezuje se svih 47 država članica Vijeća Evrope da svim osobama pod svojom jurisdikcijom osiguraju predviđena prava i slobode. Zaštita prava i sloboda zagarantiranih Evropskom konvencijom i njezinim protokolima osigurana je kroz Evropski sud za ljudska prava u Strassbourgu, koji je osnovan 1959. godine.

U Evropskoj konvenciji nisu sadržane posebne odredbe koje bi se odnosile na pravo na obrazovanje, pa je Protokolom broj 1.⁶ zagarantirano pravo na obrazovanje.

U članu 2. utvrđeno je da:

„...Niko ne može biti lišen prava na obrazovanje. U vršenju svih svojih funkcija u oblasti obrazovanja i nastave država treba poštivati pravo roditelja da osiguraju takvo obrazovanje i nastavu koji su u skladu sa njihovim vlastitim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.“

Članom 14. Evropske konvencije zabranjuje se diskriminacija u uživanju prava i sloboda predviđenih ovom Konvencijom po bilo kojoj osnovi, kao što su: spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovinsko stanje, status po rođenju ili neki drugi status. Ova odredba ima ograničeno značenje samo na prava priznata Konvencijom, tako da podnosioci zahtjeva moraju dokazati diskriminaciju u uživanju nekog priznatog prava u Konvenciji.

Zabrana diskriminacije dodatno je proširena Protokolom broj 12,⁷ kojim je u članu 1. proklamirana opća zabrana diskriminacije, određujući kako je uživanje svih prava utvrđenih zakonom osigurano bez diskriminacije po bilo kojem osnovu, kao što je: spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovinsko stanje, status po rođenju ili neki drugi status. Također je, stavom 2. istog člana, izričito propisano kako nijedno tijelo vlasti ne smije nikog diskriminirati ni po kojem od navedenih osnova.

II.2. Pravni i institucionalni okvir i nadležnosti u oblasti obrazovanja u BiH

A. Pravni okvir

U Ustavu BiH, u članu II (3), sadržan je katalog ljudskih prava i temeljnih sloboda koje osobe uživaju na teritoriji BiH. Pravo na obrazovanje navedeno je kao jedno od temeljnih ljudskih prava u stavu 4. člana II, gdje je propisana zabrana diskriminacije u uživanju prava i sloboda, predviđenih u ovom članu, ili međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I Ustava BiH, svim osobama u BiH po bilo kojem osnovu, kao što je: spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovinsko stanje, status po rođenju ili neki drugi status.

Za pravni i institucionalni okvir, te nadležnosti u oblasti obrazovanja, polazi se od činjenice da postoji značajan broj zakona u ovoj oblasti na svim nivoima.⁸ U Republici Srpskoj obrazovni sistem je jedinstven, dok je u Federaciji BiH decentraliziran i uspostavljen u okviru 10 kantona,⁹ a Brčko distrikt BiH, kao posebna jedinica lokalne samouprave, ima autonomni obrazovni sistem.

6 Protokol broj 1. potpisan je 20. marta 1952. godine. BiH ga je ratificirala 12. jula 2002. godine.

7 Protokol broj 12. potpisan je 4. novembra 2000. godine; ratificiran je od strane BiH 29. jula 2003. godine.

8 Pogledati Aneks Smjernica, tabela B: „Pregled zakona iz oblasti obrazovanja“.

9 Svaki kanton može na općinu i grad na svojoj teritoriji prenijeti ovlasti u vezi s obrazovanjem, kulturom, turizmom, lokalnim poslovanjem i humanitarnom djelatnošću, te radijem i televizijom, a dužan je to učiniti ako u pogledu nacionalnog sastava većinskog stanovništva te općine, odnosno grada, nije većinsko stanovništvo u kantonu kao cjelini (Ustav Federacije BiH (neslužbeni prečišćeni tekst) glava V, član 2(2))

B. Institucionalni okvir

Zakonodavstvom u oblasti obrazovanja, na osnovu Ustava BiH, ustava entiteta, kantona i Statuta Brčko distrikta BiH, određuju se nadležnosti za utvrđivanje i provedbu obrazovnih politika djelovanja na nivou općina, gradova, kantona, entiteta i na nivou Brčko distrikta BiH. Na različitim nivoima vlasti uspostavljene su institucionalne strukture, odgovorne za utvrđivanje i upravljanje, praćenje i koordinaciju politike obrazovanja u BiH.

Nivo Bosne i Hercegovine:

- **Ministarstvo civilnih poslova BiH (MCP)** koordinira aktivnosti, usklađuje planove entitetskih tijela vlasti i definira strategije na međunarodnom planu. Koordinirajuću ulogu MCP provodi putem **Konferencije ministara obrazovanja u BiH** (Konferencija). Konferencija je stalno i najviše savjetodavno tijelo za koordinaciju obrazovanja u BiH, koja svojim mandatom ne zadire u ustavne i zakonske nadležnosti obrazovnih vlasti na svim nivoima.¹⁰
- **Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (APOSO)**¹¹ nadležna je za „uspostavu standarda znanja, ocjenjivanje postignutih rezultata i razvoj zajedničke jezgre nastavnih planova i programa u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju, i za druge stručne poslove u oblasti standarda znanja i ocjenjivanja kvaliteta, koji su određeni posebnim zakonima i drugim propisima.“¹² Pored toga, u skladu s članom 10. Okvirnog zakona o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u BiH, Agencija prati standard i kvalitet obrazovanja u okviru srednjeg stručnog obrazovanja, kao i obrazovanje odraslih.
- **Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta Bosne i Hercegovine (HEA)** nadležna je, između ostalog, za utvrđivanje jasnih, transparentnih i pristupačnih kriterija za akreditaciju visokoškolskih ustanova i donošenje normi kojima se određuju minimalni standardi u oblasti visokog obrazovanja, vođenje državnog registra akreditiranih visokoškolskih ustanova u BiH, te objavljivanje liste akreditiranih visokoškolskih ustanova u BiH na svojoj internet stranici.¹³
- **Centar za informiranje i priznavanje dokumenata u oblasti visokog obrazovanja (CIP)**, nadležan je za informiranje i priznavanje visokoškolskih kvalifikacija u BiH u skladu sa Lisabonskom konvencijom o priznavanju visokoškolskih kvalifikacija.¹⁴
- **Rektorska konferencija / Rektorski zbor BiH** uspostavljena je sporazumom univerziteta/sveučilišta za provedbu reforme visokog obrazovanja i djeluje kao savjetodavno tijelo. Čine je rektori akreditiranih i licenciranih univerziteta/sveučilišta u BiH. Utvrđuje i zastupa njihove zajedničke interese, te ostvaruje saradnju s institucijama u oblasti obrazovanja u BiH.¹⁵
- **Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH** nadležno je da prati i izvještava o primjeni standarda iz oblasti ljudskih prava prema međunarodnim tijelima. Također, na osnovu Zakona o zabrani diskriminacije u BiH¹⁶ (u daljnjem tekstu: Zakon o zabrani diskriminacije), ovo Ministarstvo sačinjava godišnji izvještaj o pojavnim oblicima diskriminacije u BiH.

10 Memorandum o razumijevanju za uspostavu Konferencije ministara obrazovanja u BiH“, tačka 1. („Službeni glasnik BiH“, broj: 19/08).

11 Zakon o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje („Službeni glasnik BiH“, broj: 88/07).

12 Član 4. Zakona o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje („Službeni glasnik BiH“, broj: 88/07).

13 Član 48. i 49. Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj: 59/07 i 59/09).

14 Član 45. i 46. Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj: 59/07 i 59/09).

15 Član 43. Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj: 59/07 i 59/09).

16 Na osnovu člana 8. tačka 2 i 3 Zakona o zabrani diskriminacije u BiH („Službeni glasnik BiH“, broj: 59/09, 66/16).

Nivo Federacije Bosne i Hercegovine:

- **Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke**¹⁷ ima koordinirajuću ulogu u planiranju i provedbi aktivnosti, koje se odnose na obrazovnu politiku u Federaciji BiH.
- **Kantonalna ministarstva obrazovanja**, u svakom kantonu pojedinačno, imaju nadležnosti za utvrđivanje obrazovne politike, uz donošenje propisa o obrazovanju i osiguranju obrazovanja.
  1. Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona
  2. Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Posavskog kantona
  3. Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona
  4. Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona
  5. Ministarstvo za obrazovanje, mlade, nauku, kulturu i sport Bosansko-podrinjskog kantona Goražde
  6. Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Kantona Središnja Bosna /Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona
  7. Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona / Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Hercegovačko-neretvanskog kantona
  8. Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona
  9. Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo
  10. Ministarstvo znanosti, prosvjete, kulture i športa Kantona 10.
- **Pedagoški zavodi / Zavod za školstvo** vrše stručne, razvojne, istraživačke i s njima povezane upravno-administrativne poslove u sektoru obrazovanja u FBiH (šest pedagoških zavoda i jedan Zavod za školstvo), osnovanih u šest kantona: Unsko-sanskom, Tuzlanskom, Zeničko-dobojskom, Bosansko-podrinjskom, Hercegovačko-neretvanskom (Pedagoški zavod i Zavod za školstvo) i Kantonu Sarajevo. Zavodi su ustanovljeni sa ciljem unapređenja odgojno-obrazovnog rada, savjetovanja i vršenja stručno-pedagoškog nadzora nad radom ustanova predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja. Ključni zadaci su im: razvoj nastavnih planova i programa, uvođenje novih pristupa i metoda u odgojno-obrazovni proces, stručno usavršavanje i obuka nastavnika.

Nivo Republike Srpske:

- **Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske** uređuje i osigurava, u skladu s Ustavom Republike Srpske, između ostalog, i brigu o djeci i mladim ljudima, obrazovanje, kulturu i zaštitu kulturnih dobara, te fizičku kulturu. Upravljanje obrazovanjem u ovom entitetu centralizirano je u ovom Ministarstvu, koje obavlja upravne i druge stručne poslove, koji se odnose na: „*sistem predškolskog vaspitanja, osnovnog obrazovanja i vaspitanja, srednjoškolskog i visokog obrazovanja ... (...)... obezbjeđuje cjeloživotno učenje, kreira upisnu politiku u skladu sa potrebama tržišta rada.*”¹⁸
- **Republički pedagoški zavod Republike Srpske** djeluje u sastavu Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske kao republička upravna organizacija, te “*obavlja stručne i druge poslove koji se odnose na stručne i savjetodavne poslove u praćenju, unapređivanju i razvoju vaspitanja i obrazovanja u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju.*”¹⁹
- **Zavod za obrazovanje odraslih Republike Srpske** prva je i, za sada, jedina institucija ove vrste u BiH. Osnovan je Zakonom o republičkoj upravi Republike Srpske kao upravna organizacija u sastavu Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske. Navedeni Zavod vrši: stručne, analitičke i razvojne poslove u oblasti obrazovanja odraslih; pripremanje, praćenje i razvoj programa obrazovanja

17 Zakon o federalnim ministarstvima i drugim tijelima federalne uprave (“Službene novine Federacije BiH”, broj: 58/02, 19/03, 38/05, 2/06, 8/06, 61/06 i 48/11).

18 Član 19. Zakona o republičkoj upravi Republike Srpske („Službeni glasnik RS”, broj: 118/08, 11/09, 74/10 i 86/10).

19 Član 50. Zakona o republičkoj upravi Republike Srpske („Službeni glasnik RS”, broj: 118/08, 11/09, 74/10 i 86/10).

odraslih; utvrđivanje kriterija za uspostavu i provedbu programa obrazovanja odraslih; odobravanje posebnih programa obrazovanja; praćenje i vrednovanje programa; utvrđivanje kvaliteta programa, organiziranje i provedba stručnog usavršavanja nastavnika i predavača; davanje stručnog mišljenja organizatorima obrazovanja odraslih.²⁰

- **Agencija za akreditaciju visokoškolskih ustanova Republike Srpske,**²¹ osnovana kao samostalna, nezavisna i neprofitna organizacija, nadležna je za provedbu postupka akreditacije visokoškolskih ustanova u Republici Srpskoj, u saradnji s Agencijom za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta u BiH.

Nivo Brčko distrikta BiH:

- U Brčko distriktu BiH (Distrikt), u skladu sa Statutom Brčko distrikta BiH,²² u nadležnosti javnih tijela vlasti u Distriktu spada i oblast obrazovanja. Pored drugih organa/tijela, javnu upravu čine odjeli/odjeljenja Vlade Distrikta. Šefovi odjela imaju izvršne ovlasti predviđene zakonima Distrikta. **Odjel za obrazovanje Vlade Brčko distrikta BiH** obavlja stručne, administrativne i druge poslove, koji se odnose na provedbu zakona i propisa nadležnih tijela i institucija BiH i Brčko distrikta BiH iz oblasti obrazovanja.
- U okviru Odjela za obrazovanje Vlade Brčko distrikta BiH djeluje i **Pedagoška institucija**, koja je nadležna za vršenje stručno-pedagoškog nadzora i unapređenje odgojno-obrazovne djelatnosti u Brčko distriktu BiH. Karakteristika Brčko distrikta BiH je činjenica da osnovne i srednje škole nemaju status javne ustanove.

20 Član 64. stav 1. Zakona o republičkoj upravi Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, broj: 118/08, 11/09, 74/10 i 86/10).

21 Zakon o visokom obrazovanju („Službeni glasnik RS“, broj: 73/10, 104/11, 84/12, 108/13, 44/15, 90/16).

22 Član 8. stav 1. tačka f) Statuta Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj: 17/08, 39/09 i 2/10).

III. Pravo na obrazovanje, svrha, ciljevi i zadaci

III.1. Pravo na obrazovanje (shema 4A)

Polazište za utvrđivanje i ostvarivanje prava na obrazovanje, te prepoznavanje različitih situacija u kojima se ugrožava ljudsko pravo na obrazovanje, takozvana je shema 4A koju je uveo UN-ov Odbor za ekonomska, socijalna i kulturna prava.²³ Pravo na obrazovanje, analizirano kroz ovu shemu, sadrži četiri osnovne dimenzije:

- 1) Raspoloživost (availability):** postoji li dovoljan broj adekvatno opremljenih obrazovnih ustanova i kako su raspoređene?

Šira definicija:

Raspoloživost obrazovanja podrazumijeva obavezu države da osniva i finansira odgojno-obrazovne ustanove, kako bi svi ostvarili svoje pravo na obrazovanje, ali i obavezu da osigura potrebna finansijska izdvajanja, te ljudske i materijalne resurse, kako bi privatne i pravne osobe mogle samostalno osnivati odgojno-obrazovne ustanove. Raspoloživost se, dakle, odnosi na osiguravanje što većeg broja odgojno-obrazovnih ustanova koje se pojedincima daju na raspolaganje i slobodan izbor, posebno ustanova osnovnog odgoja i obrazovanja, koje mora biti obavezno i besplatno.

- 2) Pristupačnost/dostupnost (accessibility):** jesu li te ustanove fizički i finansijski dostupne, odnosno imaju li sve društvene grupe jednak pristup?

Šira definicija:

Dostupnost obrazovanja odnosi se na obavezu države da svima osigura besplatno osnovno obrazovanje, te srednje i visoko obrazovanje prema određenim uvjetima, što uključuje utvrđivanje i ukidanje svih prepreka koje vode diskriminaciji i isključivanju pojedinaca na osnovu spola, jezika, finansijskih mogućnosti, etničke pripadnosti i drugih obilježja. Dostupnost, dakle, podrazumijeva opremljenost, te fizičku i finansijsku dimenziju (blizina odgojno-obrazovnih ustanova, pristup putem modernih tehnologija, cijena udžbenika i drugih materijala, te javnog prijevoza za učenike), kao i nediskriminacijsku dimenziju (obrazovanje bez diskriminacijske prakse, dostupno svima, a posebno najugroženijim društvenim grupama).

- 3) Prihvatljivost (acceptability):** omogućavaju li obrazovni programi kvalitetno obrazovanje, jesu li uvjeti studiranja u skladu sa minimalnim međunarodnim standardima?

Šira definicija:

Prihvatljivost se odnosi na obavezu države da osigura odgoj i obrazovanje prema određenim standardima, odnosno određenog kvaliteta. To uključuje slobodan izbor obrazovanja, kvalitetne programe i sadržaje, kao i relevantne i kulturno primjerene metode poučavanja i vrednovanja. Osim toga, prihvatljivost podrazumijeva da se u odgoju i obrazovanju unapređuju ljudska prava svih učesnika, te da se, u skladu s time, provodi školska i razredna disciplina.

²³ Usvojeno na sjednici UN-ovog Odbora za ekonomska, socijalna i kulturna prava, 8. decembra 1999. godine.

- 4) Prilagodljivost (adaptability):** da li je sistem fleksibilan, odgovara li interesima učenika/studenata, roditelja, manjina, šire društvene zajednice i tržišta rada; da li se sistem adekvatno prilagođava osobama s invaliditetom, manjinama i drugim marginaliziranim grupama?

Šira definicija:

Prilagodljivost se tiče kvaliteta odgoja i obrazovanja, a odnosi se na obavezu države da odgoj i obrazovanje prilagodi različitim grupama djece i mladih ljudi, poput pripadnika manjina, djeci sa poteškoćama u razvoju, djeci sa statusom izbjeglice, odnosno raseljene osobe, itd. Prilagodljivost podrazumijeva da su odgoj i obrazovanje fleksibilni, odnosno da se mogu prilagoditi različitim potrebama različitih učenika, a ne da se djeca moraju prilagođavati školi, što je, nažalost, česta situacija u praksi.

Uloga nadležnih obrazovnih vlasti u obrazovnom sistemu u praksi nalazi se između dva stajališta: a) jednoga, koji nadležne obrazovne vlasti promatra kao jedinog osnivača i davaoca obrazovanja, i b) drugoga, koji nadležne obrazovne vlasti vidi samo kao regulatora u oblasti obrazovanja. Po svojoj prirodi, pravo na obrazovanje zahtijeva da ga država uredi i može se veoma razlikovati u prostoru i vremenu, ovisno o potrebama i sredstvima zajednice i pojedinaca. Države su dužne osigurati djelovanje svih obrazovnih ustanova u skladu s minimalnim propisanim obrazovnim kriterijima.

Pravo na obrazovanje daje svakoj osobi mogućnost i pristup osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju. Pravo na obrazovanje sadrži obavezu država na poštivanje, zaštitu i ostvarenje prava na obrazovanje, a roditeljima daje slobodu izbora privatnih ili javnih škola za njihovu djecu, kao i vjerski i moralni odgoj, u skladu s njihovim uvjerenjima. U školama se mora osigurati jednak pristup svima, kroz poštivanje principa jednakosti djece i zabrane diskriminacije, ali i osigurati zabrana tjelesnog kažnjavanja.

Međunarodno-pravni standardi prava na obrazovanje, a koje države trebaju ostvariti na tri nivoa obrazovanja, su: a) besplatno i obavezno osnovno obrazovanje, b) svima raspoloživo i dostupno srednje obrazovanje, u koje spada tehničko i stručno obrazovanje, i c) svima dostupno visoko obrazovanje, na osnovu sposobnosti.

Ti standardi također zahtijevaju da odgoj i obrazovanje budu usmjereni u pravcu punog razvoja ljudi i svijesti o ljudskom dostojanstvu već od predškolskog odgoja, pa do obrazovanja odraslih, te da države moraju jačati poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, promovirati razumijevanje, snošljivost, prijateljstvo i mir među narodima, te omogućiti svim ljudima efikasno učešće u slobodnom društvu.

III.2. Svrha obrazovanja

Svrha obrazovanja proističe iz općeprihvaćenih, univerzalnih vrijednosti demokratskog društva, vrijednosnih sistema zasnovanih na posebnostima civilizacijskog, nacionalnog, historijskog, kulturnog i vjerskog naslijeđa naroda i nacionalnih manjina.

Svrhu obrazovanja treba posmatrati kroz domaći normativno-pravni okvir i harmonizaciju sa međunarodnim standardima i kriterijima. Svrha obrazovanja je da, kroz optimalni i intelektualni, fizički, moralni, i društveni razvoj pojedinca, u skladu s njegovim mogućnostima i sposobnostima, doprinese stvaranju društva zasnovanog na vladavini zakona i poštivanju ljudskih prava, te doprinese njegovom ekonomskom razvoju, koji će osigurati bolji životni standard svim građanima.

III.3. Ciljevi i zadaci obrazovanja

Obrazovanje se zasniva na principima: poštivanja ljudskih prava i prava djeteta; poštivanja strateških ciljeva razvoja obrazovanja u „evropskom obrazovnom prostoru“; osiguravanja horizontalne i vertikalne prohodnosti sistema; uključivanja u sistem obrazovanja osoba koje su izložene marginalizaciji; kompetentnosti i poštivanja profesionalne etike zaposlenih u sistemu obrazovanja; donošenja odluka na demokratski način uz učestvovanje svih u odgojno-obrazovnom procesu; uvažavanja potreba društva

za obrazovnim kadrom, odnosno potreba tržišta rada, osmišljavanja i unapređivanja rada nastavnika i odgojno-obrazovnih ustanova.

Obrazovanje ima ključnu ulogu u razvoju društva. Kvalitet obrazovanja je osnovni resurs za razvoj privrede i društva u cjelini. Njime se osigurava povezanost, saradnja i otvorenost prema drugim sistemima u društvu. Saradnja svih sistema u društvu poboljšava stvaralački rad, kreativno djelovanje koje omogućava svima, a posebno mladima, uključivanje u tržište rada, naučni, istraživački i proizvodni proces, te radne i razvojne procese koji poboljšavaju raspolaganje informacijama i njihovu kvalitetnu razvojnu upotrebu.

Ciljeve i zadatke obrazovanja, jasno izraženim u ključnim kompetencijama čijim se usvajanjem pojedinac osposobljava za rad i život u društvu znanja, treba posmatrati u okviru sljedećih oblasti obrazovanja u BiH:

1) *Predškolski odgoj i obrazovanje*

Cilj predškolskog odgoja i obrazovanja jeste poticanje fizičkog, intelektualnog, socijalnog i emocionalnog razvoja, razvoja govora i komunikacije, kreativnosti i stvaralaštva djece. Cilj ovog oblika obrazovanja je učenje zasnovano na iskustvu i interesiranjima, sticanje novih iskustava i proširivanje znanja o sebi, drugim ljudima i svijetu, potrebnih za daljnje obrazovanje, te uključivanje djece u društvenu zajednicu, uz poštovanje i uvažavanje prava i različitih mogućnosti djece.

Zadatak predškolskog odgoja i obrazovanja je da jača partnerstvo s porodicom u cilju informiranja porodice o obavezi ranog učenja. Predškolski odgoj i obrazovanje mora biti dostupno svoj djeci, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu, a posebno ugroženim grupama djece. Obaveza obrazovnih institucija je da osiguraju i organiziraju rad predškolskih ustanova prema potrebama djece.

2) *Osnovno obrazovanje*

Cilj osnovnog obrazovanja je da potiče cjelovit i harmoničan intelektualni, moralni, fizički, emocionalni i socijalni razvoj samosvjesnog i nezavisnog, inicijativnog i odgovornog učenika, spremnog da uči, razvija, brani i sa drugima usaglašava svoje stavove, sposobnog da nastavi školovanje, da pronalazi i primjenjuje znanja, da kreativno misli i stvara.

Osnovni zadatak osnovnog obrazovanja je da se omogući da svaki učenik ovlada znanjima i vještinama, koje se mogu međusobno povezivati i primjenjivati u daljnjem školovanju i u svakodnevnom životu, zadovoljavajući svoje razvojne potrebe i potrebe društva, a poštujući jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti svakog pojedinca, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu. Potrebno je u procesu obrazovanja koristiti savremene nastavne planove i programe, kooperativne i interaktivne metode učenja i objektivno ocjenjivanje učenika, siguran i pravilan izbor najadekvatnijih mjera, ovisno o školi, te osigurati ravnopravan tretman svakog djeteta, bez obzira na to da li se školuje u gradu ili selu. Također, u osnovno obrazovanje treba uvrstiti informacijsko-komunikacijske tehnologije i dostignuća.

Posebno je važno dalje poticati i razvijati inkluziju djece sa poteškoćama u razvoju u postojeći obrazovni sistem. Inkluzija djece sa poteškoćama u razvoju podrazumijeva osiguravanje odgovarajućih finansijskih i ljudskih resursa i ciljanu edukaciju nastavnog kadra, koji bi bio u mogućnosti pružiti adekvatnu podršku ovoj djeci.

Još jedan od zadataka je da društvo, a posebno škola, uspostavi aktivan i stimulativan odnos prema nadarenim i talentiranim učenicima, kao važnom resursu za razvoj. To bi trebalo postići uspostavom sistema utvrđivanja takvih učenika i njihovog praćenja, te većeg učešća, doprinosa i podrške škole, lokalne zajednice i relevantnih institucija na svim nivoima.

Posebnu pažnju potrebno je obratiti na postojeće studentske programe za buduće nastavnike i stručne saradnike, te stvoriti uvjete za donošenje boljih programa, usaglašenih sa savremenim procesima obrazovanja i aktuelnim potrebama društva. Posebno važan segment je uspostava kontinuiranog stručnog

usavršavanja nastavnika i stručnih saradnika u cilju unapređivanja njihovih sposobnosti i kompetencija, te proširivanja njihovog znanja radi veće efikasnosti u radu i boljeg kvaliteta odgojno-obrazovnog procesa.

3) *Srednje obrazovanje*

Srednje obrazovanje je djelatnost od općeg društvenog interesa, koja obuhvata različite vrste i oblike obrazovanja. Nakon završenog srednjoškolskog obrazovanja, stiču se znanja i sposobnosti potrebni za nastavak daljnjeg školovanja i za rad u struci. Srednje obrazovanje treba biti dostupno svima, pod jednakim uvjetima, a u skladu s interesima i potrebama pojedinca.

Kvalitetno srednje obrazovanje mora pružiti pojedincu potrebna znanja, umijeća, vještine i kompetencije za nastavak daljnjeg školovanja, te sticanje kvalifikacija koje će mu omogućiti uključivanje na tržište rada.

4) *Visoko obrazovanje*

Cilj visokog obrazovanja su: sticanje, razvijanje, zaštita i prenošenje znanja i sposobnosti posredstvom nastave i naučnoistraživačkog rada, s ciljem doprinosa razvoju sposobnosti pojedinaca i društva; pružanje mogućnosti pojedincima da pod jednakim uvjetima steknu visoko obrazovanje i obrazuju se tokom cijelog života; prijenos znanja i povezivanje sa tržištem rada, i stvaranje i razvijanje društva znanja.

U visokom obrazovanju neophodno je unaprijediti: efikasnost, kvalitet studiranja na visokoškolskim ustanovama, vertikalnu i horizontalnu pokretljivost studenata s visokoškolskih ustanova iz BiH u evropskom prostoru visokog obrazovanja. Potrebno je osposobiti studente da se stalno usavršavaju i da svoje stručne kompetencije stalno moderniziraju; raditi na razvijanju kvalitetnog sistema visokog obrazovanja, koji će, kroz organizirane studije i istraživanja, neprekidno obavljati transfer i kreiranje naučnih znanja na osnovu stručnih kompetencija, s ciljem da se postigne društveni, ekonomski, kulturni i drugi napredak BiH i njenih građana, kao društva koje svima pruža ravnopravne mogućnosti.

5) *Cjeloživotno obrazovanje i učenje*

Ciljevi cjeloživotnog učenja su podizanje općeg nivoa obrazovanosti pojedinca, utvrđivanje njegovih, odnosno njenih ličnih potencijala i sposobnosti, njegovo, odnosno njeno osposobljavanje za snalaženje i prilagođavanje većim zahtjevima i promjenljivim uvjetima rada, te za veće mogućnosti zapošljavanja.

IV. Antidiskriminacijski okvir u BiH

Pravnim okvirom koji se primjenjuje u BiH utvrđuju se odgovornosti i obaveze vlasti na svim nivoima - zakonodavne, izvršne i sudske - da svojim djelovanjem promoviraju i stvaraju uvjete za jednako postupanje prema svim osobama, bez diskriminacije. Istu obavezu imaju pravne osobe i pojedinci koji vrše javne ovlasti.

Obaveza nediskriminatornog postupanja sadržana je u okviru međunarodnih standarda, koje je BiH preuzela po osnovu članstva u Ujedinjenim narodima i Vijeću Evrope. Antidiskriminacijske odredbe sastavni su dio Ustava BiH, Ustava Federacije BiH, Ustava Republike Srpske, Statuta Brčko distrikta BiH i ustava kantona u Federaciji BiH.²⁴ Osim toga, Zakon o zabrani diskriminacije u BiH²⁵ (u daljnjem tekstu: Zakon), kao i drugi akti, utvrđuju osnove, oblike i mehanizme za zaštitu od diskriminacije.

Zakonom se propisuje da je zaštita od diskriminacije obaveza koju imaju svi nivoi vlasti u BiH. Ključne institucije koje trebaju osigurati efikasne osnovne mehanizme za zaštitu od diskriminacije u pravnom sistemu BiH su parlamentarna, izvršna, sudska vlast, kao i neovisna tijela.

Zakon se primjenjuje na postupanje svih nivoa vlasti, pravnih osoba sa javnim ovlastima, kao i na postupanje svih pravnih i fizičkih osoba. Zakonom se također preciziraju oblasti primjene, a jedna od tih oblasti je obrazovanje.

Zakonom se osigurava i praktičan mehanizam, jer je propisano da svi javni organi i ostale pravne osobe, imaju obavezu da svojim općim ili posebnim pravnim aktima reguliraju principe jednakog postupanja i osiguraju efikasne interne procedure za zaštitu od diskriminacije.

Šta se smatra diskriminacijom?

Diskriminacija je pojam koji se često pogrešno upotrebljava za označavanje svakog oblika kršenja ljudskih prava. Diskriminacija je kršenje određenog prava, a to je pravo jednakog tretmana, koje se ne poštuje u oblasti zaštite i osiguranja nekog od prava u bilo kojoj oblasti života. Zbog toga, bez obzira na navedeni osnov, diskriminacija može biti direktna ili indirektna.

U širem smislu, diskriminacija podrazumijeva nejednako postupanje prema drugoj osobi ili grupi osoba, nejednaka prava, odnosno nedavanje jednake šanse i mogućnosti u odnosu na drugu osobu ili grupu osoba.

²⁴ Pogledati Aneks Smjernica, tabela A „Pregled ustava u BiH“.

²⁵ „Službeni glasnik BiH“, broj: 59/09 i 66/16.

Član 2. Zakona o zabrani diskriminacije u BiH sadrži definiciju diskriminacije:

„ (1) Diskriminacijom se, u smislu ovog Zakona, smatra svako različito postupanje, uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti zasnovano na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojoj osobi ili grupi osoba i onima koji su s njima u rodbinskoj ili drugoj vezi na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, invaliditeta, starosne dobi, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovinskog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, spolnih karakteristika, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojoj osobi onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima života.“

Diskriminacija postoji u svim situacijama kada dođe do: *nepoštivanja, nepružanja i neispunjenja prava neke osobe ili grupe osoba.*

- ✓ **Nepoštivanje prava:** pravo pojedinca ili grupe ugrožava se u situaciji kada se izbjegava uklanjanje mjera kojima se sprečava ili umanjuje uživanje prava;
- ✓ **Nepružanje zaštite:** u istom kontekstu treba prepoznati i situaciju, naprimjer, onu kad se uvode mjere kojima se trećoj strani onemogućava ostvarivanje prava;
- ✓ **Neispunjenje prava:** situacija u kojoj se ne uvedu pozitivne mjere koje olakšavaju ostvarivanje prava ili ne uvedu mjere koje osiguravaju uživanje prava onim osobama koje nisu u mogućnosti ostvariti svoja prava zbog smetnji koje su izvan njihove kontrole.

Pored toga, Zakonom su navedeni i drugi oblici diskriminacije, kao što su:

- poticanje na diskriminaciju,
- izdavanje naloga drugima da vrše diskriminaciju,
- pomaganje drugima prilikom diskriminacije,
- viktimizacija (svaki oblik nepovoljnog postupanja prema osobama koje su u dobroj vjeri prijavile ili namjeravaju da prijave diskriminaciju).

Pored spomenutih, Zakonom su navedeni teži oblici diskriminacije:

- višestruka diskriminacija (diskriminacija počinjena prema određenoj osobi po više osnova)
- ponovljena diskriminacija (diskriminacija počinjena više puta) i
- produžena diskriminacija (diskriminacija koja postoji duže vrijeme).

U oblasti obrazovanja, antidiskriminacijska odredba sadržana je u okvirnim zakonima kojima je regulirano predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje, te u svim zakonima koje su donijele nadležne obrazovne vlasti u entitetima, kantonima i Brčko distriktu BiH.

Moguće pojave diskriminacije u obrazovanju:

Na osnovu standarda utvrđenih međunarodnim i domaćim pravnim okvirom za zaštitu od diskriminacije u oblasti obrazovanja, te elemenata koji ukazuju na diskriminaciju, moguće je prepoznati sljedeće pojave:

- a. kada se na bilo koji način osporava bilo kojoj osobi ili grupi osoba pristup bilo kojoj vrsti ili stepenu odgoja i obrazovanja, i to zbog ličnog svojstva ili pripadnosti te osobe ili grupe osoba;
- b. kada se ograničava bilo koja osoba ili grupa osoba na niži odgojno-obrazovni standard zbog ličnog svojstva ili pripadnosti te osobe ili grupe osoba, ili se osoba ili grupa osoba prevode u viši odgojno-obrazovni standard, a da nije savladao/la nastavni program iz nižeg;

- c. u slučajevima dovođenja bilo koje osobe ili grupe osoba u položaj koji je nespojiv s ljudskim dostojanstvom;
- d. odvajanje, razdvajanje socijalnih grupa radi posebnog društvenog tretmana i na osnovu rase, etničke, vjerske ili socijalno-ekonomske pripadnosti, ili izdvajanje razvojno ometene djece iz redovne nastave u posebno organiziranu nastavu za njih, kada nisu ispunjeni osnovni standardi za poseban tretman;
- e. provedba procesa i mjera kojima se pojedinci ili etničke grupe asimilacijskim jezičkim obrazovanjem i kulturom stapaju u preovladavajuću društvenu grupu;
- f. osnivanje ili održavanje odvojenih odgojno-obrazovnih sistema ili ustanova za osobe ili grupe osoba, izuzimajući slučajeve predviđene Konvencijom protiv diskriminacije u obrazovanju.²⁶

---

²⁶ Članom 2. se navodi: *Ako su odobrene od strane države, sljedeće okolnosti se ne smatraju diskriminacijom u smislu člana 1. ove Konvencije:*

- a) *Osnivanje ili održavanje odvojenih odgojno-obrazovnih sistema ili ustanova za učenike različitog spola, ako ti sistemi ili ustanove nude jednak pristup odgoju i obrazovanju, imaju nastavni kadar stručnih kvalifikacija istog standarda, imaju prostor i opremu istog kvaliteta i nude mogućnost pohađanja istih ili približno istih programa;*
- b) *Osnivanje ili održavanje posebnih odgojno-obrazovnih sistema ili ustanova zbog vjerskih ili jezičkih razloga, u kojima se odgoj i obrazovanje provodi u skladu sa željama učenikovih roditelja ili zakonskih staratelja, ako se uključivanje u te sisteme ili pohađanje tih ustanova zasniva na izboru, i ako odgoj i obrazovanje koji se u njima provodi odgovara onim standardima koje donose ili odobravaju nadležne vlasti, posebno za odgoj i obrazovanje istog stepena;*
- c) *Osnivanje ili održavanje privatnih odgojno-obrazovnih ustanova, ako cilj tih ustanova nije isključenje bilo koje grupe osoba, nego osiguranje dodatnih odgojno-obrazovnih mogućnosti, pored onih koje osnivaju javne vlasti, ako se te ustanove vode u skladu s tim ciljem i ako odgoj i obrazovanje koje se u njima provodi odgovara onim standardima koje donose ili odobravaju nadležne vlasti, posebno za odgoj i obrazovanje istog stepena.“*

V. Smjernice za prepoznavanje diskriminacije u oblasti odgoja i obrazovanja

Na osnovu domaćeg i međunarodnog pravnog okvira za zaštitu od diskriminacije, u oblasti obrazovanja potrebno je osigurati sljedeće standarde:

V.1. Dostupnost i pristupačnost obrazovanja

1. *Da li su u primjeni formalne mjere kojima se osigurava odgovarajući obuhvat djece predškolskim odgojem i obrazovanjem?*
  2. *Da li su u primjeni formalne mjere kojima se osigurava besplatno i obavezno osnovno obrazovanje?*
  3. *Da li je dostupnost srednjeg i visokog obrazovanje osigurana svim grupama osoba, prema adekvatnim uvjetima?*
  4. *Da li su sve obrazovne institucije riješile pitanje fizičkih barijera?*
  5. *Da li su obrazovne institucije opremljene odgovarajućom informatičkom tehnologijom, radi veće pristupačnosti?*
- U većini škola osigurava se obavezni besplatni predškolski odgoj za djecu u godini pred polazak u školu, što se karakterizira kao dobra praksa u BiH. U probleme u vezi s obuhvatom djece predškolskog odgoja, koji ne spada u obavezno besplatno predškolsko obrazovanje, spadaju sljedeća pitanja: kapaciteti prilagođeni za namjene predškolskog odgoja, planiranje finansijskih izdvajanja, kojima se omogućava organizacija rada predškolskih ustanova prema potrebama djece.
  - U odnosu na pitanja koja se direktno odnose na dostupnost obrazovanja i na obavezu države da svima osigura obavezno i besplatno osnovno obrazovanje, potrebno je dodatno razmotriti da li je ovaj uvjet ispunjen u praksi i pored toga što je formalno, po važećim zakonima, osnovno obrazovanje besplatno i obavezno. Nadležne obrazovne vlasti u praksi provode pozitivne mjere usmjerene ka ispunjenju principa da je svima osnovno obrazovanje obavezno i besplatno. Ove mjere nisu standardizirane i ujednačene na svim područjima, a najčešće su to mjere kojim se osigurava: besplatan prijevoz od kuće do škole i nazad; kupovina ili sufinansiranje udžbenika za određene ranjive grupe učenika; stipendiranje; te organiziranje pripreme nastave.
  - Kada je u pitanju dostupnost srednjeg i visokog obrazovanja prema određenim uvjetima, stanje je neujednačeno, jer ugrožene grupe nemaju jednake mogućnosti kod pristupa i dostupnosti obrazovanja. Nema posebnih programa pripremljenih u cilju stvaranja jednakih šansi svima (nema dovoljno resursa za inkluziju i programe za najugroženije društvene grupe; asistenti u nastavi, i sl.).
  - Problemi u vezi sa dostupnošću obrazovanja u BiH odnose se na obrazovne ustanove koje još uvijek imaju građevinske prepreke (nepostojanje prilaza, liftova i toaleta za osobe s invaliditetom, sistemi zagrijavanja koji su zastarjeli); problematično osiguranje smještaja za učenike i studente koji se obrazuju izvan mjesta prebivališta; osiguranje sredstava za nabavku udžbenika i drugih materijala, te javnog prijevoza za učenike.
  - Obrazovne ustanove nisu u dovoljnoj mjeri opremljene modernim informatičkim i drugim tehnologijama, a posebno je naglašena razlika između obrazovnih ustanova smještenih u urbanim i ruralnim sredinama.

SMJERNICA

1.

Obrazovne vlasti imaju obavezu da poduzmu mjere koje imaju na raspolaganju, te, pored fizičke i ekonomske, osiguraju i nediskriminatornu dimenziju, posebno prema najugroženijim društvenim grupama; da osiguraju veći obuhvat djece predškolskim odgojem i obrazovanjem, besplatno i obavezno osnovno obrazovanje, te ujednačen pristup srednjem i visokom obrazovanju.

PREPORUKE:

- ▶▶▶▶ Preporučuje se donošenje dugoročnog programa u cilju osiguranja sredstava za veći obuhvat predškolskim odgojem i obrazovanjem;
- ▶▶▶▶ Preporučuje se da nadležni organi u oblasti obrazovanja preciznije utvrde potrebe za finansijskim sredstvima, kojima će osigurati obavezno i besplatno osnovno obrazovanje i uvođenje najviših standarda podrške;
- ▶▶▶▶ Preporučuje se da se sačine dugoročni i kratkoročni planovi modernizacije obrazovnih ustanova, kojima bi se poboljšala energetska efikasnost, napravio adekvatan prilaz, lift i toalet za osobe s invaliditetom, te doprinijelo boljoj informatičkoj opremljenosti;
- ▶▶▶▶ Preporučuje se stvaranje uvjeta za veći stepen inkluzivnosti u obrazovanju, donošenje i provedba programa za najugroženije društvene grupe i osiguranje adekvatnog broja asistenata u nastavi.

V.2. Sistem upisa u odgojno-obrazovnim ustanovama

1. *Da li postoji plan upisnih područja, kojim se uvažavaju potrebe i posebnosti cijele školske populacije?*
  2. *Da li postoji procedura za ispitivanje prigovora roditelja koji traže izuzetak od postupanja?*
  3. *Da li postojeći sistemi obrazovanja u BiH osiguravaju prohodnost i punu slobodu kretanja u BiH?*
  4. *Da li je osigurana mogućnost djece da nastave srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje u skladu sa svojim potrebama i mogućnostima?*
- Upisna područja se određuju prema prebivalištu učenika, ovisno o tome da li postoji dovoljan broj adekvatno opremljenih obrazovnih ustanova i jesu li na odgovarajući način regionalno raspoređene. Nadležne obrazovne vlasti nastoje da roditeljima osiguraju izbor druge odgojno-obrazovne ustanove, uz poštivanje zakonom propisane procedure, a osim toga, osigurava se i specifični oblik obrazovanja u zajednici ili izvan nje, za djecu kojoj je to potrebno.
  - Jedan od problema u ovoj oblasti je kategorizacija djece, koju vrše nadležne komisije, nedovoljan broj mobilnih timova i nedovoljna saradnja sa roditeljima. Učenici sa težim smetnjama i poteškoćama u razvoju upisuju se u specijalne škole (lakše i teže smetnje regulirane su Pedagoškim standardima). Učenici sa poteškoćama u razvoju, pod propisanim uvjetima, imaju pravo na individualni nastavni plan i program, kojim se utvrđuju aktivnosti i ciljevi obrazovnih potreba učenika. Međutim, zbog nedostatka sredstava za podršku, djeca sa poteškoćama u razvoju nemaju uvijek besplatan i odgovarajući nivo obrazovanja.
  - Kada se govori o izuzecima po pitanju upisnog područja, roditelji imaju mogućnost upućivanja prigovora. Većina obrazovnih ustanova u dobroj mjeri uvažava potrebe učenika i roditelja, te na opravdan zahtjev roditelja ostavlja mogućnost odobravanja upisa učenika u drugo upisno područje, iako u vezi s ovim pitanjem procedura nije uvijek jasno propisana.

- Postojeći sistemi osiguravaju slobodu kretanja, ali još uvijek postoje izazovi kada je u pitanju njegova prohodnost, odnosno kako osigurati nesmetanu promjenu obrazovnih ustanova učenicima i studentima unutar BiH. Potrebno je obratiti pažnju na situacije koje mogu da nastanu nečinjenjem, odnosno propuštanjem dužnog činjenja, ako se prilikom upisa u školu traže dokumenti koji nisu zakonom ili podzakonskim aktima predviđeni kao neophodni, a njihov nedostatak se koristi kao razlog za isključivanje, odnosno nemogućnost uključivanja učenika u proces obrazovanja i odgoja.
- Srednjoškolsko i visoko obrazovanje dostupno je svima, u skladu s postignutim uspjehom, ličnim interesom i sposobnostima, ali i ovim kategorijama učenika nedostaje odgovarajuća podrška, kao što su stipendije, smještaj, i slično, te posebno podrška marginaliziranim grupama.

SMJERNICA

2.

Obrazovne vlasti obavezne su osigurati, kroz sistem upisa učenika i studenata, da svi imaju jednake šanse za obrazovanje.

PREPORUKA:

- ▶▶▶ Preporučuje se obrazovnim vlastima da, u okviru sistema upisa učenika, osiguraju nediskriminatorski pristup svim kategorijama učenika, te kreiraju konkretne mjere kojima se planiraju i osiguravaju potrebni finansijski i tehnički resursi za pokrivanje svih upisnih područja.
- ▶▶▶ Preporučuje se obrazovnim vlastima da osiguraju sredstva i provode posebne programe za najugroženije kategorije, kako bi im osigurali jednake šanse za obrazovanje, bez obzira na nivo i na mjesto školovanja.

V.3. Uspostava odgovarajućih organa i radnih tijela i učešće i odlučivanje u obrazovnim ustanovama

1. *Da li su u školi uspostavljeni školski odbor, nastavničko vijeće, vijeće učenika, odnosno vijeće roditelja, uz učešće i odlučivanje roditelja, učenika i zajednice, i da li je osigurana odgovarajuća zastupljenost?*
  2. *Da li su uspostavljena tijela u visokoškolskim ustanovama koja imaju odgovarajuću zastupljenost studenata, uz učešće u radu i odlučivanju tijela?*
  3. *Da li je izbor upravljačkih i rukovodnih struktura obrazovnih ustanova transparentan?*
  4. *Da li su navedena tijela donijela odgovarajući akt, te uspostavila efikasnu internu proceduru za zaštitu od diskriminacije u odgojno-obrazovnim ustanovama?*
- Sastav organa i tijela u obrazovnim ustanovama (upravljačka, rukovodeća, stručna i savjetodavna) ne odražava uvijek odgovarajuću zastupljenost (spolnu, nacionalnu, socijalnu, itd.). U pojedinim obrazovnim ustanovama nije uvijek osigurano učešće u radu i odlučivanju roditelja učenika prema njihovoj nacionalnoj pripadnosti ili pripadnosti manjini, spolu, socijalnoj grupi, i slično;
  - Jedan od ključnih činilaca koji utječe na (ne)ostvarivanje odgovarajućeg učešća svih grupa (roditelja, učenika i studenata) u ovim tijelima nedostatak je motivacije. Nema primjera da su uspostavljeni programi škola kojima bi se postiglo veće učešće roditelja, učenika, te njihove zainteresiranosti u radu, upravljanju i razvoju obrazovnih ustanova;

- Formalno, obrazovne ustanove imaju autonomiju u odnosu na uspostavljena zakonska rješenja, ali u stvarnosti postoji više primjera gdje je autonomija obrazovnih ustanova narušena i gdje je utjecaj roditelja i učenika, pa i same zajednice, u potpunosti zanemariv, što se odražava i na pojave diskriminacije u oblasti obrazovanja;
- U aktima obrazovnih ustanova nije dovoljno propisana, niti uspostavljena interna procedura za zaštitu od diskriminacije, što je obaveza nadležnih institucija prema Zakonu o zabrani diskriminacije i jedan je od ključnih preduvjeta za zaštitu od diskriminacije.

SMJERNICA

3.

Obrazovne vlasti imaju obavezu da za sve upravljačke, rukovodne, savjetodavne i stručne organe i tijela preciziraju sastav i zastupljenost na nediskriminatornim osnovama, te da provode u kontinuitetu aktivne mjere kojima se poboljšava stepen učešća roditelja, učenika i studenata u radu i odlučivanju, te jačanje autonomije obrazovnih ustanova u zajednici.

PREPORUKE:

- ▶▶▶ Preporučuje se da obrazovne vlasti unaprijede postojeći pravni okvir kojim se reguliraju sastav i nadležnosti različitih upravljačkih i stručnih organa i tijela u obrazovnim institucijama.
- ▶▶▶ Preporučuje se da obrazovne vlasti donesu programe za roditelje i učenike, te predstavnike zajednice, kojima bi se približili, kako važnost učestvovanja, tako i metode učešća u radu školskih tijela i odlučivanju, te doveli do njihove ravnopravne zastupljenosti.
- ▶▶▶ Preporučuje se da se, u postojećem pravnom okviru, utvrde principi jednakog postupanja i usvoje efikasne interne procedure za zaštitu od diskriminacije u obrazovnim institucijama u slučaju prijave diskriminacije.

V.4. Usvajanje odgovarajućih nastavnih planova i programa i poštivanje individualnih razlika

1. *Da li se u školama u okviru NPP-a izučavaju sadržaji koji, na nediskriminatoran način, predstavljaju kulturu, tradiciju i historijsko naslijeđe konstitutivnih naroda u BiH?*
2. *Da li je učenicima osigurano izučavanje i upotreba jezika konstitutivnih naroda i pisama na nediskriminatoran način?*
3. *Da li su NPP-ima dovoljno obuhvaćeni sadržaji koji se odnose na unapređenje ljudskih prava, posebno u pogledu tolerancije i razumijevanja prema svim osnovama diskriminacije i principima demokratije?*
4. *Da li su NPP-i na odgovarajući način orijentirani na učenike, ishode učenja, princip povezanosti nastavnih sadržaja, princip sveobuhvatnog i fleksibilnog pristupa učenju, i da li su zajedničke jezgre nastavnih planova i programa, zasnovane na ishodima učenja, uvrštene u NPP-e?*
5. *Da li je uloga nastavnika regulirana u skladu sa kriterijima za profesionalno zvanje nastavnika za isti nivo obrazovanja?*
6. *Da li se u školama, u okviru NPP-a, izučavaju sadržaji koji, na nediskriminatoran način, predstavljaju kulturu, tradiciju i historijsko naslijeđe nacionalnih manjina u BiH?*
7. *Da li je učenicima, pripadnicima nacionalnih manjina, osigurano pravo na dodatnu nastavu, odnosno poseban nastavni plan i program kojim se uvažavaju njihove potrebe?*

8. *Da li se osigurava provedba obrazovnog programa prema mogućnostima svakog učenika i da li je osigurana podrška nadarenim učenicima i djeci sa poteškoćama u razvoju?*

- Nastavnim planovima i programima utvrđeni su ciljevi, zadaci, sadržaj, oblici i postupci odgojno-obrazovnog rada, kao i izvođenje razredne, odnosno predmetne nastave u pojedinim razredima ili drugim oblicima nastave. Pri izradi NPP-a treba voditi računa o ispunjenju principa prilagodljivosti u obrazovanju i odgoju različitih grupa djece i mladih ljudi. U uvjetima u BiH, ovo pravo pripadnicima konstitutivnih naroda osiguravaju nadležne obrazovne vlasti u kantonima u Federaciji BiH, u Republici Srpskoj i u Brčko distriktu BiH, prema različitim praksama.
- NPP-i sadrže odrednice koje se odnose na ljudska prava, veću toleranciju i razumijevanje diskriminacije, te demokratije u bosanskohercegovačkom društvu, ali je i dalje potrebno podizati standarde rada poštivanjem principa nediskriminacije i ulaganjem više napora u specijalizaciju nastavnog kadra, posebno kada je u pitanju ispunjavanje obrazovnih potreba ugroženih grupa učenika.
- Osnovnim standardom nediskriminacije podrazumijeva se da su u NPP-ima sadržane i uvažene različitosti naroda koji žive u BiH, te da se, prema njihovom opredjeljenju, osiguraju izučavanje i upotreba pisma i jezika. U okviru obrazovnih sistema u BiH, nastava se provodi po udžbenicima na jezicima i pismima konstitutivnih naroda u BiH, prema standardima i kriterijima utvrđenim zakonom i drugim odgovarajućim aktima, ali u nekim slučajevima ova praksa ne obuhvata svu djecu. Pravo na obrazovanje na jeziku nacionalne manjine garantirano je Zakonom o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u BiH,²⁷ a može se realizirati u okviru redovnog procesa obrazovanja ako su ispunjeni uvjeti propisani zakonom; za manji broj učenika, ovo pravo se realizira kroz dodatno organiziranu nastavu, što je i slučaj u pojedinim školama u BiH.
- NPP-i nisu orijentirani na učenike, odnosno ishode učenja. U primjeni su standardi kojima se nastoji povezati nastavni sadržaji i razviti principe fleksibilnog i sveobuhvatnog pristupa učenju. Generalno se može zaključiti da, uz svu pozitivnu praksu, postoji potreba da se postojeći NPP-i unaprijede i da se uvrsti nastavni sadržaj kojim će adekvatnije biti ispunjene potrebe svih učenika i roditelja, prema njihovim opredjeljenjima.
- Kada su u pitanju odgojno-obrazovni sistemi u BiH, uloga nastavnika različito je regulirana zakonima. Postoji potreba za ujednačavanjem kriterija za profesionalno zvanje nastavnika za isti nivo obrazovanja. Nastavnici treba da posjeduju: kritičko, kreativno, prosocijalno mišljenje i mišljenje usmjereno na društvo, tj. budućnost, kako bi uspješno učestvovali u procesu obrazovanja. Treba, međutim, napomenuti da su u obrazovnim sistemima u BiH nedovoljni resursi za sticanje praktičnih profesionalnih sposobnosti u postojećim sistemima koji obrazuju nastavnike, i resursi za unapređenje kapaciteta postojećeg nastavnog osoblja.
- Standard nediskriminacije podrazumijeva da NPP-e treba prilagoditi i potrebama nacionalnih manjina, kao i djeci sa poteškoćama u razvoju. Također, treba razmisliti o načinu prilagođavanja NPP-ova za osobe koje nisu nacionalno opredijeljene. Drugim riječima, NPP-i trebaju biti fleksibilni i prilagodljivi različitim potrebama učenika. Standard prilagodljivosti zahtijeva da se škole prilogađavaju djeci, a ne da se djeca prilagođavaju školi. Kada su u pitanju potrebe osiguravanja adekvatnih NPP-a za nacionalne manjine, nemogućnost osiguravanja odgovarajućeg (stručnog) nastavnog kadra predstavlja otežavajuću okolnost. Postoje pozitivni primjeri angažiranja predstavnika romske manjine u institucije obrazovnih vlasti na poziciji 'referent za obrazovanje Roma' u školama, te njihovog uključivanja u nastavni proces kao asistentata i asistentica u nastavi. Ovaj model se pokazao uspješnim zbog podrške učenicima da savladaju gradivo, i ujedno je motivacija i roditeljima i učenicima da ne napuštaju obrazovanje, ali je, nakon završetka programskih inicijativa nevladinih organizacija, proces usporen zbog malog učešća predstavnika romske manjine u provedbi odgojno-obrazovnog procesa.

²⁷ U članu 11. se navodi: „BiH priznaje i štiti pravo svakom pripadniku nacionalne manjine u BiH da upotrebljava svoj jezik slobodno i bez ometanja, privatno i javno, usmeno i pismeno. Pravo iz prethodnog stava podrazumijeva i pravo pripadniku nacionalne manjine da upotrijebi svoje ime i prezime na jeziku manjine i da zahtijeva da, kao takvo, bude u javnoj upotrebi.“ („Službeni glasnik BiH“, broj: 12/03, 76/05, 93/08).

- Djeca sa poteškoćama u razvoju nemaju isti položaj u BiH u pogledu korištenja mogućnosti inkluzije u redovnim oblicima obrazovanja, prije svega zbog nedostatka finansijskih resursa i nepostojanja, kako prilagođenih kapaciteta u školama, tako i educiranog nastavnog osoblja za proces inkluzije.
- Iako u pojedinim školama postoji dobra praksa osiguranja podrške, kako nadarenim učenicima, tako i djeci s invaliditetom, ova podrška još uvijek nije standardizirana i dovoljna za ispunjenje potreba ove djece.

SMJERNICA

4.

Potrebno je unaprijediti postojeće NPP-e, te bolje uvrstiti standarde nediskriminacije i poštivanja principa prilagodljivosti obrazovnih programa prema potrebama svih učenika i roditelja, a u skladu s njihovim opredjeljenjima, uz uvažavanje i poštivanje individualnih razlika.

PREPORUKE:

- ▶▶▶▶ Preporučuje se obrazovnim vlastima da, u okviru NPP-a, osiguraju sadržaje koji na nediskriminatoran način predstavljaju kulturu, tradiciju i historijsko naslijeđe konstitutivnih naroda u BiH.
- ▶▶▶▶ Preporučuje se obrazovnim vlastima da u NPP uvrste sadržaje koji se odnose na ljudska prava, poboljšanje tolerancije i razumijevanja, a prema svim osnovama nediskriminacije i demokratije.
- ▶▶▶▶ Preporučuje se obrazovnim vlastima da unaprijede udžbeničku politiku, kroz izradu udžbenika na svim jezicima i pismima konstitutivnih naroda u BiH.
- ▶▶▶▶ Preporučuje se obrazovnim vlastima da osiguraju trajne i standardizirane resurse za edukaciju i specijalizaciju nastavnog kadra, u cilju unapređenja standarda kojima se NPP-i na odgovarajući način orijentiraju na: interes i potrebe učenika, ishod učenja, sveobuhvatnost i fleksibilnost pristupa učenju;
- ▶▶▶▶ Preporučuje se obrazovnim vlastima da osiguraju dovoljno resursa za kontinuirani profesionalni razvoj i dodatno i stalno stručno usavršavanje i osposobljavanje postojećeg nastavnog kadra.
- ▶▶▶▶ Preporučuje se obrazovnim vlastima da unaprijede standarde školovanja i osiguraju specijaliziranje budućeg nastavnog kadra.
- ▶▶▶▶ Preporučuje se obrazovnim vlastima da, u okviru NPP-a, naprave sadržaje koji na pravilan i nediskriminatoran način predstavljaju kulturu, tradiciju i historijsko naslijeđe nacionalnih manjina u BiH.
- ▶▶▶▶ Preporučuje se obrazovnim vlastima da unaprijede sadržaj obrazovnih propisa o NPP-ima na način da se: osigura dodatna nastava, ili poseban nastavni plan i program, kojima se uvažavaju potrebe nadarenih učenika, djece sa poteškoćama u razvoju (osiguranjem asistenta u nastavi, gdje za tim postoji potreba) i dodatna nastava za pripadnike nacionalne manjine.
- ▶▶▶▶ Preporučuje se obrazovnim vlastima da, tamo gdje postoji potreba, osiguravanjem stalne pozicije referenta za obrazovanje Roma i izradom programa za podršku roditeljima, unaprijede institucionalne kapacitete, radi većeg obuhvata obrazovanja romske djece.

V.5. Omogućavanje komunikacije među članovima odgojno-obrazovne zajednice, te slobode mišljenja i izražavanja u obrazovanju

1. *Koji su sistemi uspostavljeni za unapređenje pozitivnog načina komuniciranja?*
2. *Da li su u zakonskim aktima sankcionirani vrsta i oblici neprihvatljive komunikacije u obrazovnim ustanovama?*
3. *Kako se osigurava sloboda iznošenja mišljenja i vjerskog ubjeđenja u obrazovnim ustanovama?*

- Izuzetno važan segment obrazovanja je i pitanje osposobljenosti članova i članica školske zajednice, koji vode računa o uspostavi prihvatljivih obrazaca komunikacije u školi. Učenje o metodama i tehnikama nenasilne komunikacije, kao i o postupcima efikasnog sprečavanja negativne prakse, provodi se u okviru odgojno-obrazovnog procesa u cilju unapređivanja pozitivnih međusobnih načina komunikacije, ali je u najvećoj mjeri usmjereno na učenike i učenice. Obrazovanje i edukaciju o nenasilnoj komunikaciji potrebno je sistemski proširiti na nastavnike, ostalo školsko osoblje, kao i na roditelje.
- Pitanje sankcioniranja uređeno je zakonskim aktima, ali je pitanje njihove djelotvornosti potrebno analizirati, kao i osnovanost određenih mjera koje se predviđaju aktima obrazovnih vlasti.
- Kroz realiziranje različitih oblika odgojno-obrazovnog rada u obrazovnim ustanovama postoji sloboda izražavanja mišljenja, pa i onih koja su po svom sadržaju različita, kao i sloboda izražavanja vjerskih ubjeđenja. U okviru postojećih zakonskih propisa, u svim obrazovnim sistemima u BiH definirana je sloboda izražavanja mišljenja u procesu odgoja i obrazovanja. Principi, navedeni u gornjem dijelu teksta, ugrađeni su u NPP-e kroz metodologije i oblike rada, naročito u okviru određenih nastavnih predmeta. Kada je riječ o principu slobodnog izražavanja mišljenja, u postojećim sistemima obrazovanja u BiH ostavljen je prostor za unapređenje standarda za efikasnu zaštitu ljudskih prava u obrazovnim ustanovama.
- U BiH postoji različita praksa kada je u pitanju osiguravanje alternativnog predmeta za učenike koji ne žele pohađati nastavne sate vjeronauke. Po pitanju načina i principa slobodnog iznošenja vjerskih ubjeđenja u školi, odgojno-obrazovni sistemi u BiH ne bi mogli biti okarakterizirani kao sistemi koji su dostigli visoke standarde, kojima se efikasno štite ljudska prava Ostalih i manjina.

SMJERNICA

5.

Obrazovne vlasti u BiH trebale bi unaprijediti sadržaj postojećih propisa, koji se donose u obrazovnim ustanovama za zaštitu od neprihvatljive komunikacije, na način da jasno i detaljno definiraju načine i principe slobodnog izražavanja mišljenja i vjerskog ubjeđenja, te ulogu članova obrazovne zajednice u razvijanju kulture dijaloga unutar obrazovnih ustanova.

PREPORUKE:

- »»» Preporučuje se da obrazovne vlasti u BiH usvoje prilagođene programe za učenike, studente, školsko osoblje i roditelje, kojima bi se osigurali dovoljni resursi za provedbu aktivnosti usmjerenih na razvoj kulture dijaloga unutar obrazovnih ustanova.
- »»» Preporučuje se da obrazovne vlasti u BiH unaprijede i izmijene postojeće akte kojima se sprečava svaka vrsta i oblik neprihvatljive komunikacije u obrazovnim ustanovama.

- ▶▶▶▶ Preporučuje se da obrazovne vlasti u kontinuitetu realiziraju edukacije na osnovu dobrih primjera iz prakse poštivanja principa slobodnog izražavanja mišljenja i prihvatljivim načinima iznošenja vjerskih ubjeđenja unutar obrazovnog sistema.

V.6. Uspostava standarda u ocjenjivanju učenika

1. Da li su uspostavljeni kriteriji i standardi ocjenjivanja?

- U provedbi obrazovnih propisa o ocjenjivanju učenika i učenica u provedbi NPP-a, ustanovljena je u BiH primjena sličnih pravnih mehanizama, kojima se utvrđuju načini i procedure u ocjenjivanju učenika i učenica. Postoje dobri primjeri unaprijeđenog koncepta ocjenjivanja učenika i učenica, kao što je ocjenjivanje u okviru razredne nastave u osnovnim školama, te u okviru srednjih stručnih škola, gdje je promjenom metodologije i oblika rada došlo i do unapređenja u konceptu ocjenjivanja.
- Općenito govoreći, kada je riječ o procesu ocjenjivanja i postojeće prakse u ocjenjivanju učenika i učenica, u smislu osiguravanja ocjene kao sredstva za utvrđivanje prednosti i slabosti učenika ili učenice i pomaka u ostvarivanju obrazovnih rezultata, još uvijek je potrebno poboljšavati postavljeni standard za zaštitu ljudskih prava u školi. Proces ocjenjivanja treba da realiziraju i vanjske stručne strukture, kako bi ocjenjivanje podlijegalo raznovrsnosti metoda ocjenjivanja. Proces ocjenjivanja nije povezan sa praćenjem ostalih prava i potreba učenika i učenica, kao što su izuzetan uspjeh ili nedovoljan uspjeh u učenju, koji može ukazivati na problem u odgoju i obrazovanju djeteta.
- Postoji prostor da se poveća saradnja između škole, centra za socijalni rad i roditelja po pitanju izostanaka učenika iz škole.

SMJERNICA

6.

Obrazovne vlasti u BiH imaju obavezu da razvijaju unaprijeđen sistem praćenja, vrednovanja i ocjenjivanja, prilagođen potrebama učenika u obrazovnim sistemima, bez diskriminacije.

PREPORUKE:

- ▶▶▶▶ Preporučuje se obrazovnim vlastima da stalno unapređuju i razvijaju programe sveobuhvatnijeg razvoja infrastrukture, te znanja i vještina školskog osoblja, kojima će se osigurati uspješno korištenje sistema elektronskih dnevnika, informacijskog sistema za praćenje i procjenu učenika, te drugih informacijskih programa, u cilju uvođenja sistema ocjenjivanja i procjenjivanja prilagođenih potrebama učenika, uz osiguravanje individualiziranog pristupa učeniku.
- ▶▶▶▶ Preporučuje se da, u skladu sa prethodnom preporukom, obrazovne vlasti izvrše usaglašavanje akata kojima se regulira prethodna tematika.
- ▶▶▶▶ Preporučuje se da obrazovne vlasti nastave s unapređenjem postojećih i izradom novih protokola, kojima se pospješuje jednostavan pristup roditeljima školskim informacijama, te transparentan sistem rješavanja pojedinačnih pritužbi.

- ▶▶▶ Preporučuje se da obrazovne vlasti izrade sveobuhvatnije programe obuke nastavnika, koje bi realizirali radi uvođenja savremenih dostignuća školske dokimologije u sistem ocjenjivanja.
- ▶▶▶ U svrhu pružanja podrške djeci u riziku, preporučuje se da obrazovne vlasti, u saradnji sa vlastima u oblasti socijalne zaštite, detaljnije razrade odrednice koje definiraju zanemarivanje djeteta u školi i utvrde metodologiju razmjene informacija s centrima za socijalni rad.

V.7. Zaštita od nasilja u obrazovnim ustanovama

1. *Da li se u obrazovnim ustanovama osigurava raznolikost u pristupu kulturnim potrebama (mjere za sprečavanje kulturalnog nasilja)?*
  2. *Da li se u obrazovnim ustanovama osigurava provedba mjera protiv strukturalnog nasilja?*
  3. *Da li se u obrazovnim ustanovama osigurava provedba mjera protiv personalnog nasilja (nasilje nad osobom ili ličnošću)?*
  4. *Da li je u obrazovnim ustanovama izrađen i zaključen protokol o postupanju u slučaju nasilja u obrazovnim ustanovama?*
  5. *Da li je napravljen preventivni program protiv nasilja?*
  6. *Da li se provodi program obrazovanja o vrstama, oblicima i načinima ispoljavanja nasilja?*
  7. *Da li je izrađena instrukcija o postupanju i načinu vođenja postupaka protiv počinitelaca nasilja u obrazovnoj ustanovi?*
- Postoje dobri primjeri iz prakse pojedinih obrazovnih ustanova, koje imaju za cilj promoviranje kulturne raznolikosti, ali postoje i primjeri kada se takve aktivnosti naslanjaju na kulturno naslijeđe samo jedne zajednice. U odnosu na kulturnu raznolikost BiH, potrebno je da ove aktivnosti budu standardizirane unutar svih obrazovnih sistema.
  - Posljednjih godina čine se naponi da se provedu mjere usmjerene na sprečavanje strukturalnog nasilja, odnosno svih oblika nasilja koji proizilaze iz nepostojanja normi ili njihove nesavršenosti. Na svim nivoima vlasti aktivni su procesi unapređenja postojeće zakonske regulative i refomski procesi u sistemima obrazovanja, koji obavezno trebaju obuhvatati i standarde iz oblasti ljudskih prava i sprečavanja diskriminacije u obrazovanju.
  - U obrazovnim ustanovama provode se aktivnosti koje imaju za cilj smanjenje nasilja i borbu protiv vršnjačkog nasilja.
  - Protokoli o postupanju u slučajevima počinjenja nasilja u školi primjenjuju se u velikom broju škola u BiH.
  - U pojedinim lokalnim zajednicama (općinama), u saradnji sa školama, centrima za socijalni rad, organizacijama civilnog društva i drugim lokalnim institucijama (policija, domovi zdravlja), uspostavljeni su lokalni, multidisciplinarni timovi i usvojeni preventivni programi protiv nasilja nad djecom. Zadatak ovih timova jeste provedba preventivnih aktivnosti za borbu protiv nasilja i razvijanje sistema saradnje između nadležnih vlasti u svrhu sprečavanja nasilja.
  - U školama i zajednici realiziraju se i različite edukacije. U okvir NPP-a uvrštavaju se teme kojim se vrši prevencija nasilja. Također se, preko različitih projekata koji su zvanično odobreni od strane obrazovnih vlasti (etički kodeks u radu sa djecom), ova problematika obrađuje u školama koje pokazuju interes, ili se procijeni da će biti od pomoći školama. Navedeni projekti moraju biti standardizirani, odobreni od vlasti i od roditelja.
  - Sačinjeno je, i u praksi se primjenjuje, više publikacija, smjernica i instrukcija za postupanje u slučaju počinjenja nasilja u obrazovnim ustanovama.

SMJERNICA

7.

Obrazovne vlasti imaju obavezu da uspostave efikasan i održiv mehanizam za suzbijanje svih oblika nasilja u obrazovnim ustanovama.

PREPORUKE:

- ▶▶▶▶ Preporučuje se da obrazovne vlasti unaprijede postojeće programe ili sačine obuhvatan i standardiziran program za zaštitu od nasilja u *obrazovnim ustanovama*, koji bi trebao sadržavati:
  - mjere kojima se osigurava raznolikost u pristupu kulturnim potrebama, te mjere za sprečavanje kulturalnog nasilja;
  - mjere za suzbijanje strukturalnog nasilja;
  - mjere protiv vršnjačkog nasilja;
  - mjere za zaključivanje, odnosno bolju provedbu školskog protokola protiv nasilja;
  - preventivne aktivnosti u sprečavanju nasilja, kojima su obuhvaćene edukativne aktivnosti o vrstama, oblicima i načinima ispoljavanja nasilja.
- ▶▶▶▶ Preporučuje se da obrazovne vlasti unaprijede ili sačine protokol postupanja o načinu vođenja postupaka protiv počinitelaca nasilja u obrazovnim ustanovama.
- ▶▶▶▶ Preporučuje se da, tamo gdje to nije učinjeno, obrazovne vlasti osiguraju da obrazovne ustanove imenuju članove timova za postupanje u slučaju nasilja u obrazovnim ustanovama.

VI. Kako zatražiti zaštitu od diskriminacije?

1) *Obrazovne ustanove i prosvjetna inspekcija*

Zakonom o zabrani diskriminacije zadužene su obrazovne vlasti da usvoje praktičan mehanizam za zaštitu od diskriminacije, tj. da svojim općim pravnim aktima, ili posebnim pravnim aktima, reguliraju principe jednakog postupanja i osiguraju efikasne interne procedure za zaštitu od diskriminacije.

Obrazovne ustanove - Polazeći od obaveza obrazovnih vlasti, kada je u pitanju osiguranje obrazovanja u skladu sa standardima u oblasti ljudskih prava te sprečavanje diskriminacije, potrebno je da svi organi obrazovnih ustanova osiguraju zaštitu od diskriminacije, u skladu sa njihovim mandatima, i to:

- ✓ *Direktor*
- ✓ *Školski odbor*
- ✓ *Nastavničko vijeće*
- ✓ *Rektor*
- ✓ *Dekan*
- ✓ *Upravni odbor*
- ✓ *Senat univeziteta*
- ✓ *Drugi organi i tijela*

Na osnovu obaveze školskih tijela da reguliraju pitanje jednakog postupanja i osiguraju efikasne procedure za zaštitu od diskriminacije, svaki učesnik u procesu obrazovanja (*učenici/studenti, roditelji, školsko osoblje, vijeće roditelja, vijeće učenika/studenata, itd.*) može, na osnovu člana 11. Zakona o zabrani diskriminacije, u svim postupcima u kojima školska tijela odlučuju o nekom od prava, istaknuti prigovor ili žalbu koja se odnosi na diskriminaciju.²⁸

U slučaju da je žalba podnesena školskim tijelima, odnosno tijelima visokoškolskih ustanova, tijela:

- ✓ dužna su da se izjasne u vezi sa podnesenim žalbama i prigovorima;
- ✓ mogu donijeti odluku kojom će spriječiti daljnju diskriminaciju.

Prosvjetni inspektori, na osnovu zakona o obrazovanju, predstavljaju prvi stepen kontrole u slučajevima kršenja zakona, pogrešnog tumačenja ili neprimjenjivanja zakona. S obzirom na činjenicu da svi zakoni u obrazovanju sadrže odredbe o nediskriminaciji, prosvjetni inspektori, koji vrše nadzor nad primjenom zakona i propisa u ovoj oblasti, imaju obavezu i pravo djelovanja u slučaju kršenja tih odredaba.

U slučaju da je žalba podnesena prosvjetnoj inspekciji, prosvjetna inspekcija:

- ✓ dužna je da se izjasni u vezi sa podnesenim žalbama;
- ✓ može donijeti rješenje, ukoliko je to potrebno.

Zbog toga, ukoliko smo mišljenja da je počinjena diskriminacija u bilo kojoj sferi obrazovanja (predškolske ustanove, osnovne i srednje škole, kao i ustanove za visoko obrazovanje), svako ima pravo da podnese

²⁸ U prilogu možete naći obrazac koji služi kao putokaz kome i kako podnijeti prijavu diskriminacije.

žalbu, prvenstveno obrazovnim ustanovama i prosvjetnoj inspekciji, koji su dužni da reagiraju, odnosno preispitaju navode žalbe i, ukoliko je to potrebno, povodom njih, donesu odluku/rješenje.

Važno je napomenuti da u ostvarivanju ove svoje uloge, a u cilju zaštite i preventivnog djelovanja od diskriminacije, odgojno-obrazovne ustanove i prosvjetna inspekcija treba da ostvaruju punu saradnju sa civilnim društvom, kao i sa roditeljima i učenicima.

2) Uloga Institucije ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava u BiH

Centralna institucija za ispitivanje pojedinačnih i grupnih slučajeva diskriminacije je Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava.²⁹ Ombudsman je zadužen za promociju Zakona o zabrani diskriminacije, informiranje javnosti, podizanje nivoa svijesti, provedbu kampanje i, na druge načine, aktivno promoviranje borbe protiv diskriminacije u svrhu njene prevencije.

U skladu sa Zakonom o Instituciji ombudsmana za ljudska prava BiH³⁰ i Zakonom o zabrani diskriminacije:

- ✓ Ombudsmani zaprimaju i razmatraju pojedinačne i grupne žalbe u vezi sa diskriminacijom;
- ✓ Žalba se podnosi popunjavanjem formulara, u kojem je važno navesti tražene podatke, okolnosti, radnje i činjenice kojima se potkrepljuju navodi o diskriminaciji. Uredno popunjen formular žalbe dostavlja se putem pošte, faksa, e-maila ili lično u jedan od ureda ove Institucije. Prilikom dostavljanja žalbe važno je voditi računa o zakonski propisanom roku za podnošenje žalbe;
- ✓ Ombudsmani, fizičkim i pravnim osobama koje su podnijele žalbu zbog diskriminacije, daju potrebna obavještenja o njihovim pravima i obavezama, te mogućnostima sudske i drugih oblika zaštite;
- ✓ Povodom žalbe, Institucija ombudsmana može odlučiti da ne prihvati žalbu, ili da pokrene postupak istraživanja;
- ✓ Ombudsman predlaže pokretanje postupka medijacije u skladu s odredbama Zakona o postupku medijacije u BiH;³¹
- ✓ Ukoliko se utvrdi diskriminacija, Institucija ombudsmana izdaje preporuku u cilju ispravljanja kršenja prava nastalih diskriminacijom i otklanjanja daljnje diskriminacije;³²
- ✓ Ukoliko se desi da preporuke Institucije ombudsmana ne budu ispoštovane, može se pokrenuti prekršajni postupak;
- ✓ Nepostupanje državne institucije, preduzeća ili odgovorne osobe prema preporukama Institucije ombudsmana kažnjivo je novčanim kaznama po okončanom prekršajnom postupku;
- ✓ Sud je dužan da razmotri preporuke Institucije ombudsmana u slučaju kada razmatra predmet o kojem je Institucija ombudsmana već donijela preporuku, a koju stranka koristi kao dokaz;
- ✓ Ombudsmani nadležnim parlamentima u BiH podnose godišnje izvještaje o pojavama diskriminacije i izdaju nadležnim tijelima odgovarajuće preporuke; tim putem moguće je utvrditi nivo diskriminacije u BiH i, u pojedinim oblastima, ukazati na institucije koje ne izvršavaju njihove preporuke i inicijative za izmjene zakona; proces izvještavanja omogućava nadležnim parlamentima, odnosno skupštinama koje razmatraju ove izvještaje i neizvršene preporuke, da zatraže od izvršnih vlasti poduzimanje svih potrebnih mjera za suzbijanje diskriminacije;
- ✓ Ombudsmani, prema potrebi, rade i specijalne izvještaje o pojavi diskriminacije.

29 Član 7. Zakona o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik BiH“, broj: 59/09 i 66/16.)

30 Zakon o Instituciji ombudsmana za ljudska prava BiH („Službeni glasnik BiH“, broj: 19/02, 35/04, 32/06).

31 „Službeni glasnik BiH“, broj: 37/04.

32 Iako preporuke Institucije ombudsmana nisu obavezujuće, u praksi se pokazalo da je ponekad dovoljno da Institucija zatraži podatke, odgovore ili obavještenja od strane koja je navodno počinila diskriminaciju, kako bi se diskriminatorno ponašanje zaustavilo.

3) Sudska zaštita od diskriminacije

Ukoliko osoba smatra da je diskriminirana, može zatražiti zaštitu od suda, koju osiguravaju sudovi u BiH na svim nivoima vlasti, prema njihovoj mjesnoj nadležnosti. Sudovi su nadležni da rješavaju pojedinačne, odnosno grupne tužbe za zaštitu od diskriminacije, podnesene u skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije.³³

U skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije, postoje četiri vrste tužbi:

- a) **Tužba za utvrđivanje diskriminacije** (deklaratorni antidiskriminacijski zahtjev) - ovom tužbom se utvrđuje da je tuženi povrijedio pravo tužioca na jednako postupanje, odnosno da radnja koju je poduzeo ili propustio, može neposredno dovesti do povrede prava na jednako postupanje.
- b) **Tužba za zabranu, odnosno propuštanje** (prohibitivni zahtjev) ili otklanjanje diskriminacije (restitutivni zahtjev) - ovom tužbom traži se zabrana poduzimanja radnji kojima se krši ili može prekršiti pravo tužioca na jednako postupanje, odnosno da se izvrše radnje kojima se uklanja diskriminacija ili njene posljedice.
- c) **Tužba za naknadu štete** - ovom tužbom traži se naknada materijalne i nematerijalne štete, uzrokovane povredom prava zaštićenih ovim Zakonom.
- d) **Tužba za objavu presude** – ovom tužbom traži se da presuda, kojom je utvrđena povreda prava na jednako postupanje, bude objavljena u medijima, na trošak tuženika.

Ono što je karakteristično za postupke koji se vode pred sudom, a u vezi su sa Zakonom o zabrani diskriminacije, jeste da teret dokazivanja da do diskriminacije nije došlo prelazi na počinioca diskriminacije, a ne na osobu koja je diskriminirana.³⁴

Sud i drugi organi dužni su da primjenjuju princip hitnosti u svim postupcima u kojima se ispituju tvrdnje o počinjenoj diskriminaciji.

Rok za podnošenje tužbi za zaštitu od diskriminacije je **tri godine** od dana saznanja o učinjenoj povredi prava, a najduže **pet godina** od dana učinjenja povrede diskriminacije, dok je rok za podnošenje zahtjeva za reviziju tri mjeseca od dana uručenja drugostepene presude suda podnosiocu tužbe.

Zakon predviđa:

- sudsku mjeru osiguranja prije i u toku postupka;
- "situacijsko testiranje - metod za dokazivanje diskriminacije";
- obavezu suda da razmotri preporuke Institucije ombudsmana;
- učešće trećih osoba;
- mogućnost da udruženja ili druge organizacije, koje se bave zaštitom ljudskih prava, podnesu tužbu.

4) Apelaciona nadležnost Ustavnog suda

Ustavni sud Bosne i Hercegovine ima apelacionu nadležnost u pitanjima koja su sadržana u Ustavu BiH,³⁵ zbog presude bilo kojeg suda u Bosni i Hercegovini.

Apelaciju je moguće podnijeti protiv presuda i drugih odluka i rješenja redovnih sudova, kojima se konačno rješava o određenim pravima i slobodama, ako su iscrpljeni svi djelotvorni pravni lijekovi, mogući prema zakonu, i ako je apelacija podnesena u roku od 60 dana od dana pravosnažnosti presude.

³³ Zakon o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik BiH“, broj: 59/09 i 66/16).

³⁴ Zakon o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik BiH“, broj: 59/09, 66/16), član 15(1): *Kada osoba ili grupa osoba u svim postupcima predviđenim ovim Zakonom, na osnovu njima raspoloživih dokaza, učine vjerovatnim da je došlo do diskriminacije, teret dokazivanja da nije došlo do diskriminacije leži na suprotnoj strani.*

³⁵ Prema članu VI/3.b) Ustava BiH.

5) Međunarodna sudska zaštita

Nakon što su iscrpljeni svi redovni pravni lijekovi pred nadležnim tijelima u BiH, pozivajući se na Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i slobodama, mogu se podnositi tužbe pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strassbourgu.

- ✓ Sudu se mogu obratiti pojedinci kojima su prekršena neka od osnovnih prava, a koji svoje pravo ne mogu da ostvare pred domaćim pravosudnim i upravnim organima, za svako pravo koje je priznato i garantirano Evropskom konvencijom ili njenim protokolima 1, 4, 6, 7, 12 i 13;
- ✓ Za podnošenje apelacije nije neophodno da je apelant, usljed kršenja nekog prava, pretrpio bilo kakvu štetu, već samo da je žrtva kršenja nekog prava iz Konvencije;
- ✓ Prije nego što se obrati Evropskom sudu, stranka mora da iscrpi sve pravne lijekove koji joj stoje na raspolaganju u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine; međutim, čak iako nisu iskorišteni svi domaći pravni lijekovi, Sud može prihvatiti apelaciju ukoliko apelant dokaže da su pravni lijekovi nedostupni, ili da bi upotreba pravnih lijekova bila neefikasna, ili da bi trajala neopravdano dugo;
- ✓ Tužba se podnosi u roku od šest mjeseci od dana kada je povodom predmeta u domaćem postupku donesena pravosnažna odluka. Rok počinje da teče od momenta kada apelant iskoristi sve domaće efektivne i djelotvorne pravne lijekove. Ako presuda o predmetu pred domaćim sudom nije objavljena javno, rok počinje da teče od dana kada je pravosnažna odluka dostavljena stranci;
- ✓ Ako stranka u postupku pred domaćim sudom nije znala da se desilo kršenje prava predviđenog Konvencijom, pa kasnije sazna nove činjenice, rok se računa od trenutka kada je stranka došla do takvog saznanja;
- ✓ Apelaciju mogu podnijeti pojedinac, nevladina organizacija ili grupa osoba koji tvrde da su žrtve povrede prava ustanovljenih Konvencijom ili protokolima uz nju, učinjene od strane države;
- ✓ Pravo na podnošenje apelacije ne odnosi se samo na državljane naše zemlje, već ono pripada svakome (strancu, osobi bez državljanstva) ko je pod jurisdikcijom naše države i ko pokaže da mu je to pravo uskraćeno. To znači i da naši državljani mogu podnijeti tužbu Sudu protiv neke druge države koja je ratificirala Konvenciju, ako se nalaze u nadležnosti te države, i ako pokažu da im je ona uskratila ili povrijedila neko pravo iz Konvencije;
- ✓ Evropski sud može da ukaže državi na to koja su zakonska rješenja u njenom zakonodavstvu neusaglašena sa Konvencijom i da joj naloži u kom dijelu i kako treba da izmijeni praksu rada državnih organa;
- ✓ Od Evropskog suda se ne može tražiti da preinači, poništi ili ukine odluku domaćeg sudskog ili upravnog organa, niti da svojom odlukom podnosiocu apelacije dodijeli neko pravo koje mu je uskraćeno; od Suda se može tražiti da ustanovi da li je u konkretnom slučaju prekršeno neko pravo podnosioca apelacije i da odluči na koji način će oštećeni dobiti zadovoljenje ili odgovarajuću naknadu zbog štete koja mu je na taj način učinjena.

6) Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH

Na osnovu Zakona o zabrani diskriminacije, Ministarstvo prati primjenu Zakona o zabrani diskriminacije u BiH, vodi centralnu bazu podataka o predmetima diskriminacije na osnovu koje priprema godišnje i posebne izvještaje o diskriminaciji, te predlaže zakonodavne i druge mjere za sprečavanje i suzbijanje pojave diskriminacije u BiH, kojim se traži otklanjanje sistemskih oblika diskriminacije i zagovara primjena najviših standarda u oblasti ljudskih prava i usklađivanje zakona sa Zakonom o zabrani diskriminacije.

Ministarstvo ima obavezu redovnog podnošenja državnih izvještaja međunarodnim tijelima, a taj proces izvještavanja i prezentacije izvještaja BiH pred nadležnim komitetima realizira u saradnji sa svim nadležnim nivoima vlasti.

Važnu ulogu u ovom procesu imaju preporuke i zaključna zapažanja međunarodnih tijela, koje država dobije nakon prezentacije. Preporuke i zaključci međunarodnih tijela su mehanizam putem kojeg se od država traži bolja primjena međunarodnih standarda, posebno u oblasti usklađivanja zakona i praksi na koje se odnose, i na zaštitu od diskriminacije.

Građani Bosne i Hercegovine mogu podnositi predstavke UN komitetima po osnovu ratificiranih: Opcionog protokola uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Opcionog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom.³⁶ UN komiteti, na osnovu podnesenih pojedinačnih ili grupnih predavki, također mogu izdavati vlastima Bosne i Hercegovine odgovarajuće preporuke u vezi sa počinjenom diskriminacijom.

---

³⁶ U toku je ratifikacija Opcionog protokola o predstavkama i žalbama uz Konvenciju o pravima djeteta.

ANEKS

A. Primjer obrasca – kome i kako podnijeti prijavu diskriminacije

PRIJAVA

Podnosilac prijave:
Prijava protiv:
Kada se diskriminacija dogodila? _____
Gdje je počinjena diskriminacija? _____
Diskriminacija u vezi sa:
<ol style="list-style-type: none"> 1. Dostupnosti i pristupačnosti obrazovanju 2. Uspostavom i učešćem u organima i radnim tijelima u obrazovnoj ustanovi 3. Sistemom upisa u odgojno-obrazovnu ustanovu 4. Usvajanjem odgovarajućih nastavnih planova i programa i poštivanjem individualnih razlika 5. Uspostavom standarda u ocjenjivanju učenika 6. Osiguravanjem komunikacije među članovima školske zajednice i slobode mišljenja u obrazovanju 7. Zaštitom od nasilja u školama 8. Drugim slučajevima:
Opis događaja:

Datum

B. Pregled zakona iz oblasti obrazovanja³⁷

USTAVNE JEDINICE	NAZIV ZAKONA	SLUŽBENI GLASNIK	
		Broj	Naziv
BOSNA I HERCEGOVINA	Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH	88/07	Službeni glasnik Bosne i Hercegovine
	Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH	18/03	
	Okvirni zakon o visokom obrazovanju u BiH	59/07, 59/09	
REPUBLIKA SRPSKA	Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju	79/15	Službeni glasnik Republike Srpske
	Zakon o osnovnom vaspitanju i obrazovanju	44/17	
	Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju	74/08, 106/09, 104/11, 33/14	
	Zakon o visokom obrazovanju	73/10, 104/11, 84/12, 108/13, 44/15, 90/16	
	Zakon o obrazovanju odraslih	59/09, 1/12	
	Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju	03/97, 6/05, 23/11	
1. Unsko-sanski kanton	Zakon o osnovnom i općem srednjem odgoju i obrazovanju	5/04, 7/10, 11/05	Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona
	Zakon o srednjem obrazovanju	17/12	
	Zakon o visokom obrazovanju	8/09, 9/10, 4/11, 6/13	
	Zakon o obrazovanju odraslih	10/13	
	Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju	8/08	
	Zakon o osnovnom školstvu	3/04, 4/04, 8/08, 7/12, 10/13, 10/16	
2. Posavski kanton	Zakon o srednjem školstvu	3/04, 4/04, 3/08, 8/08, 4/11, 7/12, 10/13, 10/16	Narodne novine Županije Posavske
	Zakon o visokom obrazovanju	1/10, 4/11	
	Zakon o obrazovanju odraslih	/	
	Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju	12/09, 8/11, 10/13	
3. Tuzlanski kanton	Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju	9/15, 6/16	Službene novine Tuzlanskog kantona
	Zakon o srednjem obrazovanju i odgoju	17/11, 9/15, 6/16	
	Zakon o visokom obrazovanju	7/16, 10/16	
	Zakon o obrazovanju odraslih	9/15	

37 Napomena: U tabelarnom pregledu korišteni su službeni nazivi pravnih propisa.

FBIH	4.	Zeničko-dobojski kanton	Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju	7/10, 8/11	Službene novine Zeničko-dobojskog kantona
			Zakon o osnovnoj školi	5/04, 20/07, 9/11, 4/14	
			Zakon o srednjoj školi	9/17	
			Zakon o visokom obrazovanju	6/09, 9/13, 13/13, 4/15	
			Zakon o obrazovanju odraslih	5/14	
	5.	Bosansko-podrinjski kanton Goražde	Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju	15/09, 7/14	Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona Goražde
			Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju	05/16	
			Zakon o srednjem obrazovanju i odgoju	10/11, 05/16	
			Zakon o visokom obrazovanju	2/10, 12/14	
	6.	Srednjobosanski kanton / Kanton Središnja Bosna	Zakon o obrazovanju odraslih	5/15	Službene novine Srednjobosanskog kantona Kantona Središnja Bosna
			Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju	8/17	
			Zakon o osnovnoj školi	11/01, 17/04	
Zakon o srednjoj školi			11/01, 17/04, 15/12		
Zakon o visokom obrazovanju			4/13		
Zakon o obrazovanju odraslih osoba			5/17		
Zakon o predškolskom odgoju			5/00		
7.	Hercegovačko-neretvanski kanton	Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju	5/00, 4/04, 5/04, 1/14, 7/16	Službene novine Hercegovačko-neretvanskog kantona, službeno glasilo / Narodne novine Hercegovačko-neretvanske županije, službeno glasilo	
		Zakon o srednjoškolskom odgoju i obrazovanju	8/00, 4/04, 5/04 8/06		
		Zakon o visokom obrazovanju	4/12		
		Zakon o obrazovanju odraslih	/		
8.	Zapadno-hercegovački kanton	Zakon o predškolskom odgoju	/	Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke	
		Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj školi	20/17		
		Zakon o odgoju i obrazovanju u srednjoj školi	20/17		
		Zakon o visokom obrazovanju	10/09		
		Zakon o obrazovanju odraslih	17/15		

9.	Kanton Sarajevo	Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju	26/08	Službene novine Kantona Sarajevo
		Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju	23/17	
		Zakon o srednjem obrazovanju	23/17	
		Zakon o visokom obrazovanju	33/17	
		Zakon o obrazovanju odraslih	40/15	
10.	Kanton 10	Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju	8/09	Narodne novine Hercegobosanske županije, službeno glasilo
		Zakon o osnovnom školstvu	12/04, 12/08	
		Zakon o srednjem školstvu	12/04, 12/08	
		Zakon o visokom obrazovanju	9/09	
		Zakon o obrazovanju odraslih	01/17	
		Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju	13/07, 19/07, 39/08, 21/10, 48/16	
		Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama	10/08, 25/08, 4/13, 48/16, 22/17	
		Zakon o visokom obrazovanju	30/09	
		Zakon o obrazovanju odraslih	/	
		BRČKO DISTRIKT BIH		

C. Pregled ustava u BiH

USTAVNE JEDINICE	USTAV	SLUŽBENI GLASNIK	
		Broj	Naziv
BOSNA I HERCEGOVINA	Ustav Bosne i Hercegovine	Aneks 4. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, 25/09	Službeni glasnik Bosne i Hercegovine
REPUBLIKA SRPSKA	Ustav Republike Srpske	21/92, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05, 48/11	Službeni glasnik Republike Srpske
FBIH	Ustav Federacije Bosne i Hercegovine	1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 18/03, 63/03, 9/04, 20/04, 33/04, 71/05, 72/05, 88/08	Službene novine Federacije BiH
Unsko-sanski kanton	Ustav Unsko-sanskog kantona	1/04	Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona
Posavski kanton	Ustav Županije Posavske	1/96, 3/96, 7/99, 3/00, 5/00, 7/04	Narodne novine Županije Posavske
Tuzlanski kanton	Ustav Tuzlanskog kantona	7/97, 3/99, 13/99, 10/00, 14/02, 6/04, 10/04	Službene novine Tuzlanskog kantona
Zeničko-dobojski kanton	Ustav Zeničko-dobojskog kantona	16/96, 12/04	Službene novine Zeničko-dobojskog kantona
Bosansko-podrinjski kanton Goražde	Ustav Bosansko-podrinjskog kantona Goražde	8/98, 10/00, 5/03	Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona Goražde
Srednjobosanski kanton / Kanton Središnja Bosna	Ustav Srednjobosanskog kantona / Ustav Kantona Središnja Bosna	1/97, 5/97, 6/97, 2/98, 7/98-isppravka teksta, 8/98, 10/2000, 8/03, 2/04, 14/04,	Službene novine Srednjobosanskog kantona Kantona Središnja Bosna
Hercegovačko-neretvanski kanton	Ustav Hercegovačko-neretvanskog kantona / Ustav Hercegovačko-neretvanske županije	2/98, 3/98, 4/00, 7/04	Službene novine Hercegovačko-neretvanskog kantona, službeno glasilo / Narodne novine Hercegovačko-neretvanske županije, službeno glasilo
Zapadnohercegovački kanton	Ustav Županije Zapadnohercegovačke	1/96, 2/99, 14/00, 17/00, 1/03, 10/04 i 17/11	Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke
Kanton Sarajevo	Ustav Kantona Sarajevo	1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00, 4/01, 28/04, 6/13, 31/17	Službene novine Kantona Sarajevo
Kanton 10	Ustav Hercegbosanske županije	1/96, 3/96, 9/00, 9/04, 10/05	Narodne novine Hercegbosanske županije, službeno glasilo
BRČKO DISTRIKT	Statut Brčko distrikta BiH – prečišćeni tekst	2/10	Službeni glasnik Brčko distrikta BiH

S M J E R N I C E
ZA PREPOZNAVANJE
DISKRIMINACIJE U
OBLASTI OBRAZOVANJA
U BOSNI I HERCEGOVINI

Misija OEES-a u BiH je podržala tiskanje ovog materijala.

Svako gledište, izjava ili mišljenje izraženo u ovoj publikaciji, a za koje nije izrijekom naznačeno da potiče iz Misije OEES-a u BiH, ne odražava nužno službenu politiku Misije OEES-a u BiH.

---

veleposlanik Bruce G. Berton
voditelj Misije
Misija OESS-a u Bosni i Hercegovini

PREDGOVOR

Prepoznavši važnost i pravi trenutak za rješavanje iznimno važnoga pitanja diskriminacije u obrazovanju, Misija OESS-a u Bosni i Hercegovini je s velikim zadovoljstvom podržala osnutak i rad Radne skupine za izradu Smjernica za prepoznavanje diskriminacije u oblasti obrazovanja u BiH.

Obrazovanje je u proteklih dvadeset godina jedno od najosjetljivijih, najkontroverznijih i veoma ispolitiziranih pitanja u BiH. Bosna i Hercegovina se i dalje suočava s brojnim izazovima u oblasti obrazovanja, i nažalost, poboljšanja u ovoj oblasti su slaba i nedovoljna. Diskriminacija u obrazovanju, koja postoji u BiH, nanosi štetu najdragocjenijem resursu zemlje - svojoj djeci. Obrazovni sustav u BiH trenutno nije sukladan međunarodnim standardima i šteti političkoj stabilnosti. Od presudnoga je značaja iznalaženje dugoročnih rješenja koja potiču toleranciju i međusobno razumijevanje.

Djeca Bosne i Hercegovine su budući *lideri* ove zemlje i trebamo ih pripremiti za 21. stoljeće. Kvalitetno obrazovanje bez diskriminacije i segregacije mora biti prioritet za sve građane BiH, a odgovorne vlasti trebaju na tomu raditi. Poboljšanje uvjeta u obrazovanju i osiguravanje kvalitetnoga obrazovanja svakoga djeteta predstavlja apsolutne preduvjete za budućnost ove zemlje.

Izrada ovih Smjernica predstavlja korak naprijed ka rješavanju svih oblika diskriminacije u obrazovanju. Pružanje nediskriminacijskoga, inkluzivnoga i kvalitetnoga obrazovanja svakom djetetu u ovoj zemlji ostaje krajnji cilj.

Misija OESS-a u Bosni i Hercegovini i dalje kod obrazovnih vlasti na najvišoj razini zagovara poštovanje svih ljudskih prava, uključujući i pravo na obrazovanje bez ikakvih oblika diskriminacije.

PREDGOVOR

Smjernice za prepoznavanje diskriminacije u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini (u daljnjem tekstu: BiH) pripremili su članovi i članice Radne skupine za izradu Smjernica, imenovani od strane odgovornih obrazovnih vlasti u BiH.

Imali smo iznimnu čast i zadovoljstvo sudjelovati u Radnoj skupini koja je, u okviru svojih zadataka i obveza, imala složenu ulogu analizirati i utvrditi temeljne pojave diskriminacije u oblasti obrazovanja i da, u ovom dokumentu, predoči temeljne smjernice za prepoznavanje diskriminacije i, u tom smislu, da preporuke za bolju zaštitu od diskriminacije.

S obzirom na to da Bosna i Hercegovina prolazi kroz proces pristupanja Europskoj uniji, borba protiv diskriminacije općenito, a osobito u oblasti obrazovanja, predstavlja veoma važan segment u samom procesu ispunjavanja uvjeta. Kao društvena djelatnost, obrazovanje je od iznimne važnosti za svako društvo i predstavlja temelj za njegov daljnji demokratski razvoj, te ostvarivanje i zaštitu temeljnih ljudskih prava i sloboda. Stoga je prepoznavanje i suzbijanje diskriminacije u oblasti obrazovanja prvorazredni društveni zadatak svih razina vlasti i građana Bosne i Hercegovine.

Osobit izazov za Bosnu i Hercegovinu predstavlja uvođenje međunarodnih standarda u oblasti obrazovanja, imajući na umu složenost sustava obrazovanja. Puno uživanje prava na obrazovanje sukladno domaćim i međunarodnim pravnim normama i političkim dokumentima podrazumijeva ostvarivanje prava na obrazovanje bez diskriminacije na bilo kojem temelju i statusu.

Od osobitoga je značaja da se u odgojno-obrazovnom procesu kod mladih ljudi stvore preduvjeti za razvoj tolerancije, svijesti o zajedništvu i boljem životu, te da se, u konačnici, mladi ljudi pripreme za odgovorno sudjelovanje u svim oblastima društvenoga života.

Diskriminacija je svakodnevni problem s kojim se suočavaju kako pojedinci tako i skupine ljudi, tako da javni oblici diskriminacije u sustavu obrazovanja predstavljaju dovoljan razlog da se s ciljem borbe protiv diskriminacije poduzmu sve potrebne mjere i aktivnosti koje imaju preventivni i edukacijski karakter, što je i cilj i svrha ovih Smjernica. Smjernice će doprinijeti podizanju razine svijesti o problemu diskriminacije u obrazovanju, te potrebi prepoznavanja i sprječavanja iste.

Iako je bilo različitih stavova u procesu izrade Smjernica, prvenstveno zbog postojanja različitih sustava obrazovanja u BiH, te različitih pojava diskriminacije, usuglašen je tekst koji odražava stavove svih članova i članica Radne skupine.

Vjerujemo da će Smjernice, prije svega, poslužiti svim sudionicima obrazovnoga procesa, te potaknuti širu javnost na uspješnije prepoznavanje i sprječavanje svih oblika i pojava diskriminacije u oblasti obrazovanja.

U ime Radne skupine:

Salih Đuderija, mr.sc.

Mile Dmičić, prof. dr.

Zlatko Brkić, dr.sc.

ČLANOVI RADNE SKUPINE:

1. Zorica Garača
Voditeljica Odjela za europske integracije, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske
2. Marija Đukić
Pročelnica Odjela za pravne, opće i zajedničke poslove, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske
3. Branislav Radinović
Tajnik ministarstva, Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske
4. Adela Tabaković
Voditeljica Sektora za osnovno obrazovanje, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog Kantona
5. Azra Delić
Voditeljica Sektora za srednje obrazovanje, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog Kantona
6. Zorica Raguž-Osmanagić
Prosvjetni inspektor, Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i sporta Posavskog kantona
7. Fuad Mešanović
Stručni savjetnik za normativu, Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona
8. Maid Pračić
Tajnik ministarstva, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona
9. Amir Duhović
Stručni savjetnik za pravne poslove, Ministarstvo za obrazovanje, mlade, nauku, kulturu i sport Bosansko-podrinjskog kantona Goražde
10. Franjo Ljubas
Prosvjetni inspektor, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Kantona Središnja Bosna
11. Benedina Potur
Tajnica ministarstva, Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Hercegovačko-neretvanskog kantona
12. Mirela Perić
Pomoćnica ministrice, Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona
13. Indira Mešković
Stručna savjetnica, Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo
14. Tomislav Buljan
Voditelj Odjela za prometnu edukaciju, Ministarstvo znanosti, prosvjete, kulture i športa Kantona 10
15. Siniša Ravlić
Stručni savjetnik za pravna pitanja, Odjel za obrazovanje Vlade Brčko distrikta BiH

Kazalo

Predgovor	3
Članovi radne skupine	6
Smjernice za prepoznavanje diskriminacije u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini	
I. Uvod	9
I.1. Cilj i svrha Smjernica	9
II. Međunarodni i domaći pravni okvir	11
II.1. Međunarodni pravni okvir	11
A. Opća deklaracija o ljudskim pravima	11
B. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima	11
C. Konvencija o pravima djeteta	12
D. Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju	12
E. Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda	12
II.2. Pravni i institucionalni okvir i odgovornosti u oblasti obrazovanja u BiH	13
A. Pravni okvir	13
B. Institucionalni okvir	14
III. Pravo na obrazovanje, svrha, ciljevi i zadatci	17
III.1. Pravo na obrazovanje (shema 4A)	17
III.2. Svrha obrazovanja	18
III.3. Ciljevi i zadatci obrazovanja	18
IV. Antidiskriminacijski okvir u BiH	21
V. Smjernice za prepoznavanje diskriminacije u oblasti odgoja i obrazovanja	24
V.1. Dostupnost i pristupačnost obrazovanja	24
V.2. Sustav upisa u odgojno-obrazovnim ustanovama	25
V.3. Uspostavljanje odgovarajućih organa i radnih tijela i sudjelovanje i odlučivanje u obrazovnim ustanovama	26
V.4. Usvajanje odgovarajućih nastavnih planova i programa i poštovanje pojedinačnih razlika	27
V.5. Omogućavanje komunikacije među članovima odgojno-obrazovne zajednice, te slobode mišljenja i izražavanja u obrazovanju	30
V.6. Uspostavljanje standarda u ocjenjivanju učenika	31
V.7. Zaštita od nasilja u obrazovnim ustanovama	32

VI. Kako zatražiti zaštitu od diskriminacije?	34
1. Obrazovne ustanove i prosvjetna inspekcija	34
2. Uloga Institucije ombudsmana za ljudska prava u BiH	35
3. Sudska zaštita od diskriminacije	36
4. Žalbena nadležnost Ustavnog suda	36
5. Međunarodna sudska zaštita	37
6. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH	37
Aneks	
A. Primjer obrasca – komu i kako podnijeti prijavu diskriminacije	41
B. Pregled zakona iz oblasti obrazovanja	42
C. Pregled ustava u BiH	45

I. Uvod

Pravo na obrazovanje predstavlja jedno od temeljnih ljudskih prava i, kao takvo, sadržano je u više međunarodnih dokumenata od iznimnoga značaja, te domaćih pravnih i političkih dokumenata u BiH, kojima se ono jamči svim ljudima. Pravo na obrazovanje nalazi se u skupini ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, što se očituje u njegovoj naravi i značajkama, osobito u odnosu na obveze države.

Obveza države je, sukladno stupnju ekonomskoga i socijalnoga razvoja, samostalno i u suradnji s drugim državama, međunarodnim organizacijama i udrugama, osiguravati ostvarivanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Ostvarivanje prava na odgoj i obrazovanje preduvjet je izgradnji demokratskoga društva i nužan činitelj poštovanja ljudskih prava i sloboda svih ljudi.

Ustavom i zakonodavstvom zajamčeno je pravo na obrazovanje u BiH, te entitetima, kantonima, Brčko distriktu BiH, gradovima i općinama daje obvezu osiguravanja najviše razine međunarodno priznatih ljudskih prava. To podrazumijeva i stvaranje uvjeta da se kroz ostvarivanje prava na obrazovanje svakom djetetu i odraslima daje prilika razviti svoje mogućnosti i steći intelektualnu, duhovnu i društvenu samostalnost putem usvajanja znanja, vještina, vrijednosti i stavova. Tijela i institucije imaju posebnu obvezu i odgovornost djeci stvoriti uvjete za poštovanje i ostvarivanje prava na obrazovanje u najboljem interesu djeteta.

Svako kršenje i uskraćivanje prava na obrazovanje negativno utječe na razvoj ljudske osobnosti, što vodi ka društvenoj i ekonomskoj stagnaciji, te slabljenju demokracije, duhovnoga i intelektualnog razvoja i narušavanju mira i sigurnosti. Stoga je ostvarivanje prava na obrazovanje u BiH nužno osigurati sukladno međunarodnim i domaćim pravnim i političkim dokumentima i odgovarajućom sudskom praksom, uvažavajući ustavni i ukupni normativno-pravni okvir državnoga uređenja, političkoga sustava i poretka u BiH.

I.1 Cilj i svrha Smjernica

Pravo na obrazovanje, kao jedno od temeljnih ljudskih prava, utječe na ostvarivanje mnogih drugih prava i sloboda kojima se osigurava bolja kvaliteta života djece, mladeži i svih građana. Kao žrtva kršenja prava na obrazovanje pojavljuju se djeca i mladež, te stoga glavni cilj „Smjernica za prepoznavanje diskriminacije u oblasti obrazovanja u BiH“ (u daljnjem tekstu: Smjernice) jeste utvrditi uže kriterije za prepoznavanje diskriminacije i zaštitu od diskriminacije u oblasti odgoja i obrazovanja, uzimajući u obzir najbolji interes djeteta. Nadalje, diskriminacija, kao nejednako postupanje, može se dogoditi i bilo kojem drugom sudioniku u obrazovnom procesu, ali su ta prava i obveze regulirane drugim dokumentima.

S tim ciljem:

1. Smjericama su obuhvaćene sve razine obrazovanja: predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje, te cjeloživotno obrazovanje u BiH, i sve odgojno-obrazovne ustanove, kako javne tako i privatne.

2. U Smjernicama su sadržane osnovne ocjene, stavovi i preporuke iz oblasti obrazovanja u BiH, njima se ukazuje na temeljne probleme i prepreke koje uzrokuju diskriminaciju u procesu ostvarivanja prava na obrazovanje, te daju preporuke za uspješno prevladavanje pojava diskriminacije u ovoj oblasti.
3. Smjernice bi trebale poslužiti odgovornim tijelima i institucijama vlasti na svim razinama u stvaranju demokratskoga društva, bez ikakvoga oblika diskriminacije u oblasti obrazovanja u BiH.
4. Smjernice bi trebale pomoći svim sudionicima u odgojno-obrazovnom procesu - upravljačkim, rukovodećim, savjetodavnim i stručnim tijelima u odgojno-obrazovnim ustanovama, nastavnicima, roditeljima i skrbnicima, djeci, učenicima i studentima – prepoznati diskriminaciju, što bi doprinijelo ostvarivanju potpunoga prava na obrazovanje.

Postojanje diskriminacije u ovoj oblasti odražava se na svaki aspekt ljudskoga života i rada, uslijed čega dolazi do odbacivanja, marginalizacije i dehumanizacije osobe ili skupine osoba. Stoga je glavni cilj i svrha izrade i provedbe Smjernica prepoznavanje i otklanjanje stanja i namjera kojima se ugrožava ili sprječava ostvarivanje prava na obrazovanje.

II. Međunarodni i domaći pravni okvir

II.1. Međunarodni pravni okvir

Smjernice se temelje na međunarodno-pravnim dokumentima koji obvezuju BiH, pa stoga, samo ističemo neke od njihovih najznačajnijih odredbi koje se odnose na prepoznavanje diskriminacije u oblasti obrazovanja.

A. Opća deklaracija o ljudskim pravima¹

Pravo na obrazovanje prvi put je proklamirano na općoj razini Općom deklaracijom o ljudskim pravima.

U članku 26. Opće deklaracije utvrđeno je:

“(1) Svatko ima pravo na obrazovanje. Obrazovanje mora biti besplatno bar u osnovnim i nižim stupnjevima. Osnovno obrazovanje mora biti obvezatno. Tehničko i stručno usavršavanje mora biti općenito pristupačno, a više obrazovanje također mora biti pristupačno svima na temelju sposobnosti.

(2) Obrazovanje mora biti usmjereno punom razvitku ljudske osobe i na učvršćenje poštovanja čovjekovih prava i temeljnih sloboda. Ono mora unaprjeđivati razumijevanje, toleranciju i prijateljstvo među svim narodima, rasnim i vjerskim skupinama i mora unaprjeđivati djelatnosti Ujedinjenih naroda na održanju mira.

(3) Roditelji imaju prvenstveno pravo birati vrstu obrazovanja za svoju djecu.”

B. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima²

U ovom dokumentu, temeljenom na Općoj deklaraciji o ljudskim pravima, u članku 13. priznaje se i razrađuje obveza država glede prava na obrazovanje. Sukladno članku 13., sve države stranke Pakta priznaju svakome pravo na obrazovanje, koje treba usmjeriti u pravcu punoga razvoja ljudske osobe, jačanja poštovanja ljudskih prava i temeljnih sloboda, omogućavanja svim ljudima djelotvorno sudjelovanje u slobodnom društvu, promicanju tolerancije i prijateljstva među svim narodima, rasnim, etničkim i vjerskim skupinama, kao i podupiranja djelatnosti UN-a na održavanju mira. Države priznaju kako osnovno obrazovanje svima mora biti obvezno i besplatno, dok srednje obrazovanje, u njegovim različitim oblicima, mora biti svima raspoloživo i dostupno; više i visoko obrazovanje mora, pak, biti jednako dostupno svima prema sposobnostima. Dostupnost srednjeg, višeg i visokoga obrazovanja ostvaruje se korištenjem svih sredstava, a osobito postupnim uvođenjem besplatnoga obrazovanja. Države su dužne, koliko je to moguće, poticati ili unaprjeđivati osnovno obrazovanje za osobe koje ga nemaju ili ga nisu završile u punom trajanju, kao i razvijati mrežu škola na svim razinama, uvesti odgovarajući sustav stipendiranja i stalno poboljšavati materijalni položaj nastavnoga osoblja. Države moraju poštovati slobodu roditelja da za svoju djecu mogu izabrati, pored škola koje je osnovala država, i druge škole koje zadovoljavaju minimalne obrazovne standarde koje propisuje država, te da osiguraju svojoj djeci odgoj sukladno osobnim uvjerenjima.

¹ Usvojila Opća skupština UN-a 10. prosinca 1948. godine.

² Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima usvojen je 16. prosinca 1966. godine, a stupio je na snagu 3. siječnja 1976. godine, a BiH je postala njegovom strankom temeljem sukcesije 1. rujna 1993. godine.

U članku 2., države su se obvezale da će, samostalno i kroz međunarodnu pomoć i suradnju, poduzimati mjere do krajnjih mogućnosti svojih raspoloživih izvora, kako bi postupno postigli puno ostvarenje, bez ikakve diskriminacije, svih prava priznatih u Paktu, korištenjem svih odgovarajućih sredstava, a osobito donošenjem zakonskih mjera. Prema članku 4., države stranke mogu ta osigurana prava podvrgnuti ograničenjima propisanim zakonima samo ukoliko je to spojivo s naravi tih prava i isključivo radi ostvarenja općeg blagostanja u društvu.

C. Konvencija o pravima djeteta³

Ovom Konvencijom, člankom 28., države potpisnice priznaju svakom djetetu pravo na obrazovanje.

Države potpisnice posebno su se obvezale kako će osigurati besplatno osnovno obrazovanje, poticati razvoj srednjega općeg i strukovnog obrazovanja i poduzimati odgovarajuće mjere da i ovo obrazovanje bude besplatno, učiniti dostupnijim visoko obrazovanje na temelju sposobnosti, poboljšati profesionalno informiranje i usmjeravanje za svu djecu, poduzeti mjere za redovito pohađanje nastave i smanjenje stope nezavršenoga školovanja.

U članku 29. Konvencije navodi se da su države stranke suglasne kako odgoj i obrazovanje djeteta treba usmjeriti u razvoj osobnosti, talenata i najviših potencijala duševnih i tjelesnih sposobnosti djeteta, razvoj poštovanja ljudskih prava i temeljnih sloboda, razvoj poštovanja djetetovih roditelja, njihovog kulturnog identiteta, jezika i vrijednosti, nacionalnih vrijednota zemlje u kojoj žive i iz koje potječu, kao i pripremi djeteta za odgovoran život u slobodnom društvu u duhu razumijevanja, mira, tolerancije, ravnopravnosti među spolovima i prijateljstva među svim narodima, etničkim, nacionalnim i vjerskim skupinama itd.

D. Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju⁴

Konvencijom se uređuje pitanje diskriminacije u svim vrstama i na svim stupnjevima odgoja i obrazovanja.

Člankom 1. Konvencije utvrđeno je:

“Za potrebe ove Konvencije, izraz ‘diskriminacija’ obuhvaća svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti temeljeno na rasi, boji kože, spolu, vjeri, političkom ili nekom drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, ekonomskom statusu ili rođenju, sa svrhom osporavanja ili ugrožavanja prava na jednakost u odgoju i obrazovanju, osobito:

- a) osporavanje bilo kojoj osobi ili skupini pristupa bilo kojoj vrsti ili stupnju odgoja i obrazovanja;*
- b) ograničavanje bilo koje osobe ili skupine na niži odgojno-obrazovni standard;*
- c) osnivanje ili održavanje odvojenih odgojno-obrazovnih sustava ili ustanova za osobe ili skupine, izuzimajući slučajeve predviđene odredbama članka 2. ove Konvencije,*
- d) dovođenje bilo koje osobe ili skupine u položaj koji je nespojiv s ljudskim dostojanstvom.”*

E. Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda⁵

U ustavnopravnom sustavu BiH, Europskoj konvenciji osiguran je status kojim je, prema članku II. (2). Ustava BiH o međunarodnim standardima glede ljudskih prava i temeljnih sloboda, propisano kako će se prava i slobode predviđene Europskom konvencijom i njezinim protokolima primjenjivati izravno i imati prednosti pred svim drugim zakonima.

³ Konvencija o pravima djeteta usvojena je 20. studenoga 1989. godine i stupila je na snagu 2. rujna 1990. godine. BiH je postala njezinom strankom notifikacijom o sukcesiji 23. studenoga 1993. godine.

⁴ Konvencija protiv diskriminacije u odgoju i obrazovanju usvojena je od strane Opće konferencije UNESCO-a 14. prosinca 1960. godine. Stupila je na snagu 22. svibnja 1962. godine. Bosna i Hercegovina je postala njezinom strankom notifikacijom o sukcesiji 12. srpnja 1993. godine.

⁵ Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda potpisana je 4. studenoga 1950. godine. Stupila je na snagu 3. rujna 1953. godine, a Bosna i Hercegovina je postala njezinom strankom ratifikacijom 12. srpnja 2002. godine.

Europskom konvencijom i njezinim protokolima obvezuje se svih 47 država članica Vijeća Europe da svim osobama pod svojom nadležnošću osiguraju predviđena prava i slobode. Zaštita prava i sloboda zajamčenih Europskom konvencijom i njezinim protokolima osigurana je kroz Europski sud za ljudska prava u Strasbourgu, koji je utemeljen 1959. godine.

U Europskoj konvenciji nisu sadržane posebne odredbe koje bi se odnosile na pravo na obrazovanje, pa je Protokolom br. 1⁶ zajamčeno pravo na obrazovanje.

U članku 2. utvrđeno je da:

“...Nitko ne može biti lišen prava na obrazovanje. U vršenju svih svojih djelatnosti u oblasti obrazovanja i nastave država poštuje pravo roditelja da osiguraju takvo obrazovanje i nastavu koji su sukladni njihovim vlastitim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.”

Člankom 14. Europske konvencije zabranjuje se diskriminacija u uživanju prava i sloboda predviđenih ovom konvencijom na bilo kojem temelju, kao što su spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovinsko stanje, rođenje ili drugi status. Ova odredba ima ograničeno značenje samo na prava priznata Konvencijom, tako da podnositelji zahtjeva moraju dokazati diskriminaciju u uživanju nekog priznatog prava u Konvenciji.

Zabrana diskriminacije dodatno je proširena Protokolom br. 12,⁷ kojim je u članku 1. proklamirana opća zabrana diskriminacije, određujući kako je uživanje svih prava utvrđenih zakonom osigurano bez diskriminacije na bilo kojem temelju, kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovinsko stanje, rođenje ili drugi status. Također je stavkom 2. istoga članka izrijekom propisano kako nijedno tijelo vlasti ne smije nikog diskriminirati ni po kojemu od navedenih temelja.

II.2. Pravni i institucionalni okvir i odgovornosti u oblasti obrazovanja u BiH

A. Pravni okvir

U Ustavu BiH, u članku II. (3), sadržan je katalog ljudskih prava i temeljnih sloboda koje osobe uživaju na teritoriju BiH. Pravo na obrazovanje navedeno je kao jedno od temeljnih ljudskih prava u stavku 4. članka II., gdje je propisana zabrana diskriminacije u uživanju prava i sloboda, predviđenih u ovom članku ili međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I. Ustava BiH, svim osobama u BiH na bilo kojem temelju kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, povezanost s nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status.

Za pravni i institucionalni okvir, te odgovornosti u oblasti obrazovanja, polazi se od činjenice kako postoji značajan broj zakona u ovoj oblasti na svim razinama.⁸ U Republici Srpskoj obrazovni sustav je jedinstven, dok je u Federaciji BiH decentraliziran i uspostavljen u okviru 10 kantona,⁹ a Brčko distrikt BiH, kao posebna jedinica lokalne samouprave, ima autonomni obrazovni sustav.

6 Protokol br. 1 potpisan je 20. ožujka 1952. godine. BiH ga je ratificirala 12. srpnja 2002. godine.

7 Protokol br. 12 potpisan je 4. studenoga 2000. godine; ratificiran od strane BiH 29. srpnja 2003. godine

8 Pogledati Aneks „Smjernica“, tabela B: „Pregled zakona iz oblasti obrazovanja“

9 Svaki kanton može na općinu i grad na svom teritoriju prenijeti ovlaštenja u svezi s obrazovanjem, kulturom, turizmom, lokalnim poslovanjem i humanitarnom djelatnošću te radiom i televizijom, a dužan je to učiniti ako glede nacionalnoga sastava većinskoga stanovništva te općine, odnosno grada nije većinsko stanovništvo u kantonu kao cjelini (Ustav Federacije BiH (neslužbeni pročišćeni tekst) paragraf V., članak 2.(2)).

B. Institucionalni okvir

Zakonodavstvom u oblasti obrazovanja, na temelju Ustava BiH, ustava entiteta, kantona i Statuta Brčko distrikta BiH, određuju se odgovornosti za utvrđivanje i provedbu obrazovnih politika na razini općina, gradova, kantona, entiteta i na razini Brčko distrikta. Na različitim razinama vlasti uspostavljene su institucionalne strukture odgovorne za utvrđivanje i upravljanje, praćenje i koordinaciju politike obrazovanja u BiH.

Razina Bosne i Hercegovine:

- **Ministarstvo civilnih poslova BiH (MCP)** koordinira aktivnosti, usklađuje planove entitetskih tijela vlasti i definira strategije na međunarodnom planu. Koordinirajuću ulogu MCP provodi putem **Konferencije ministara obrazovanja u BiH** (Konferencija). Konferencija je stalno i najviše savjetodavno tijelo za koordinaciju obrazovanja u BiH, koja svojim mandatom ne zadire u ustavne i zakonske odgovornosti obrazovnih vlasti na svim razinama.¹⁰
- **Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (APOSO)**¹¹ odgovorna je za „uspostavljanje standarda znanja, ocjenjivanje postignutih rezultata i razvoj zajedničke jezgre nastavnih planova i programa u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju, i za druge stručne poslove u oblasti standarda znanja i ocjenjivanja kvalitete koji su određeni posebnim zakonima i drugim propisima.“¹² Pored toga, sukladno članku 10. Okvirnoga zakona o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u BiH, Agencija prati standard i kvalitetu obrazovanja u okviru srednjega stručnog obrazovanja, kao i obrazovanje odraslih.
- **Agencija za razvoj visokoga obrazovanja i osiguravanje kvalitete Bosne i Hercegovine (HEA)** odgovorna je, između ostalog, za utvrđivanje, jasnih, transparentnih i pristupačnih kriterija za akreditaciju visokoškolskih ustanova i donošenje normi kojima se određuju minimalni standardi u oblasti visokoga obrazovanja, vođenje državnoga registra akreditiranih visokoškolskih ustanova u BiH, te objavljivanje popisa akreditiranih visokoškolskih ustanova u BiH na svojoj internetskoj stranici.¹³
- **Centar za informiranje i priznavanje dokumenata u oblasti visokog obrazovanja (CIP)**, nadležan je za informiranje i priznavanje visokoškolskih kvalifikacija u BiH sukladno Lisabonskoj konvenciji o priznavanju visokoškolskih kvalifikacija.¹⁴
- **Rektorski zbor BiH** uspostavljen je sporazumom univerziteta/sveučilišta za provedbu reforme visokoga obrazovanja i djeluje kao savjetodavno tijelo. Čine ju rektori akreditiranih i licenciranih univerziteta/sveučilišta u BiH. Utvrđuje i zastupa njihove zajedničke interese, te ostvaruje suradnju s institucijama u oblasti obrazovanja u BiH.¹⁵
- **Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH** odgovorno je za praćenje i izvještavanje o primjeni standarda iz oblasti ljudskih prava prema međunarodnim tijelima. Također, temeljem Zakona o zabrani diskriminacije u BiH¹⁶ (u daljnjem tekstu: Zakon o zabrani diskriminacije), ovo Ministarstvo sastavlja godišnje izvješće o pojavnim oblicima diskriminacije u BiH.

10 Memorandum o razumijevanju za uspostavljanje Konferencije ministara obrazovanja u BiH, točka 1. („Službeni glasnik BiH“, broj 19/08)

11 Zakon o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje („Službeni glasnik BiH“, broj 88/07)

12 Članak 4. Zakona o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje („Sl. glasnik BiH“, br. 88/07)

13 Članak 48. i 49. Okvirnoga zakona o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Sl. glasnik BiH“, br. 59/07 i 59/09)

14 Članak 45. i 46. Okvirnoga zakona o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Sl. glasnik BiH“, br. 59/07 i 59/09)

15 Članak 43. Okvirnoga zakona o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Sl. glasnik BiH“, br. 59/07 i 59/09)

16 Temeljem članka 8. točka 2 i 3 Zakona o zabrani diskriminacije u BiH („Sl. glasnik BiH“, br. 59/09, 66/16)

Razina Federacije Bosne i Hercegovine:

- **Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti**¹⁷ ima koordinirajuću ulogu u planiranju i provedbi aktivnosti koje se odnose na obrazovnu politiku u Federaciji BiH.
- **Kantonalna ministarstva obrazovanja**, u svakom kantonu pojedinačno, imaju odgovornosti za utvrđivanje obrazovne politike, uz donošenje propisa o obrazovanju i osiguravanju obrazovanja.
  1. Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona
  2. Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Posavskog kantona
  3. Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona
  4. Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona
  5. Ministarstvo za obrazovanje, mlade, nauku, kulturu i sport Bosansko-podrinjskog kantona Goražde
  6. Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Kantona Središnja Bosna /Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona
  7. Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona / Ministarstvo prosvjete, znanosti, kulture i športa Hercegovačko-neretvanskog kantona
  8. Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Zapadnohercegovačkog kantona
  9. Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo
  10. Ministarstvo znanosti, prosvjete, kulture i športa Kantona 10.
- **Pedagoški zavodi / Zavod za školstvo** vrše stručne, razvojne, istraživačke i s njima povezane upravno-administrativne poslove u sektoru obrazovanja u FBiH (šest pedagoških zavoda i jedan Zavod za školstvo), utemeljenih u šest kantona: Unsko-sanskom, Tuzlanskom, Zeničko-dobojskom, Bosansko-podrinjskom, Hercegovačko-neretvanskom (Pedagoški zavod i Zavod za školstvo) i Kantonu Sarajevo. Zavodi su utemeljeni s ciljem unaprjeđenja odgojno-obrazovnog rada, savjetovanja i vršenja stručno-pedagoškoga nadzora nad radom ustanova predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja. Ključni zadatci su im razvoj nastavnih planova i programa, uvođenje novih pristupa i metoda u odgojno-obrazovni proces, stručno usavršavanje i obuka nastavnika.

Razina Republike Srpske:

- **Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske** uređuje i osigurava, sukladno Ustavu Republike Srpske, između ostalog i brigu o djeci i mladeži, obrazovanje, kulturu i zaštitu kulturnih dobara, te tjelesnu kulturu. Upravljanje obrazovanjem u ovom entitetu centralizirano je u ovom Ministarstvu, koje obavlja upravne i druge stručne poslove koji se odnose na: *...sustav predškolskoga odgoja, osnovnog obrazovanja i odgoja, srednjoškolskog i visokoga obrazovanja ... (...)... osigurava cjeloživotno učenje, stvara upisnu politiku sukladno potrebama tržišta rada.*¹⁸
- **Republički pedagoški zavod Republike Srpske** djeluje u sastavu Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske kao republička upravna organizacija, te *„obavlja stručne i druge poslove koji se odnose na stručne i savjetodavne poslove u praćenju, unaprjeđivanju i razvoju odgoja i obrazovanja u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju.”*¹⁹
- **Zavod za obrazovanje odraslih Republike Srpske** prva je i, za sada, jedina institucija ove vrste u BiH. Utemeljen je Zakonom o republičkoj upravi Republike Srpske kao upravna organizacija u

¹⁷ Zakon o federalnim ministarstvima i drugim tijelima federalne uprave (“Službene novine Federacije BiH”, broj 58/02, 19/03, 38/05, 2/06, 8/06, 61/06 i 48/11)

¹⁸ Članak 19. Zakon o republičkoj upravi Republike Srpske („Službeni glasnik RS“ broj 118/08, 11/09, 74/10 i 86/10)

¹⁹ Članak 50. Zakona o republičkoj upravi Republike Srpske („Službeni glasnik RS“ broj 118/08, 11/09, 74/10 i 86/10)

sastavu Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske. Navedeni zavod vrši: stručne, analitičke i razvojne poslove u oblasti obrazovanja odraslih; pripremanje, praćenje i razvoj programa obrazovanja odraslih; utvrđivanje kriterija za uspostavu i provedbu programa obrazovanja odraslih; odobravanje posebnih programa obrazovanja; praćenje i vrjednovanje programa; utvrđivanje kvalitete programa, organiziranje i provedba stručnoga usavršavanja nastavnika i predavača; davanje stručnoga mišljenja organizatorima obrazovanja odraslih.²⁰

- **Agencija za akreditaciju visokoškolskih ustanova Republike Srpske,**²¹ utemeljena kao samostalna, neovisna i neprofitna organizacija, odgovorna je za provedbu postupka akreditacije visokoškolskih ustanova u Republici Srpskoj, u suradnji s Agencijom za razvoj visokoga obrazovanja i osiguravanje kvalitete u BiH.

Razina Brčko distrikta BiH:

- U Brčko distriktu BiH (Distrikt), sukladno Statutu Brčko distrikta,²² u odgovornosti javnih tijela vlasti u Distriktu spada i oblast obrazovanja. Pored drugih tijela, javnu upravu čine odjeli Vlade Distrikta. Voditelji odjela imaju izvršna ovlaštenja predviđena zakonima Distrikta. **Odjel za obrazovanje Vlade Brčko distrikta BiH** obavlja stručne, administrativne i druge poslove koji se odnose na provedbu zakona i propisa odgovornih tijela i institucija BiH i Distrikta iz oblasti obrazovanja.
- U okviru Odjela za obrazovanje Vlade Brčko distrikta BiH djeluje i **Pedagoška institucija**, koja je odgovorna za vršenje stručno-pedagoškoga nadzora i unaprjeđenje odgojno-obrazovne djelatnosti u Brčko distriktu. Značajka Brčko distrikta je činjenica da osnovne i srednje škole nemaju status javnih ustanova.

20 Članak 64. stavak 1. Zakona o republickoj upravi Republike Srpske („Sl. glasnik RS“ br. 118/08, 11/09, 74/10 i 86/10)

21 Zakon o visokom obrazovanju („Službeni glasnik RS“, broj 73/10, 104/11, 84/12, 108/13, 44/15, 90/16)

22 Članak 8. stavak 1. točka f) Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj 17/08, 39/09 i 2/10)

III. Pravo na obrazovanje, svrha, ciljevi i zadatci

III.1. Pravo na obrazovanje (Shema 4A)

Polazište za utvrđivanje i ostvarivanje prava na obrazovanje, te prepoznavanje različitih situacija u kojima se ugrožava ljudsko pravo na obrazovanje, takozvana je shema 4A koju je uveo UN-ov Odbor za ekonomska, socijalna i kulturna prava.²³ Pravo na obrazovanje, analizirano kroz ovu shemu, sadrži četiri temeljne dimenzije:

- 1) **Raspoloživost (availability engl.):** postoji li dovoljan broj primjereno opremljenih obrazovnih ustanova i kako su raspoređene?

Šira definicija:

Raspoloživost obrazovanja podrazumijeva obvezu države da osniva i financira odgojno-obrazovne ustanove kako bi svi ostvarili svoje pravo na obrazovanje, ali i obvezu da osigura potrebna financijska sredstva, te ljudske i materijalne resurse kako bi privatne i pravne osobe mogle samostalno osnivati odgojno-obrazovne ustanove. Raspoloživost se, dakle, odnosi na osiguravanje što većeg broja odgojno-obrazovnih ustanova koje se pojedincima daju na raspolaganje i slobodan izbor, osobito ustanova osnovnoga odgoja i obrazovanja, koje mora biti obvezno i besplatno.

- 2) **Pristupačnost/dostupnost (accessibility engl.):** jesu li te ustanove fizički i financijski dostupne, odnosno imaju li sve društvene skupine jednak pristup?

Šira definicija:

Dostupnost obrazovanja odnosi se na obvezu države svima osigurati besplatno osnovno obrazovanje, te srednje i visoko obrazovanje prema određenim uvjetima, što uključuje utvrđivanje i ukidanje svih prepreka koje vode diskriminaciji i isključivanju pojedinaca na temelju spola, jezika, financijskih mogućnosti, etničke pripadnosti i drugih obilježja. Dostupnost, dakle, podrazumijeva opremljenost, te fizičku i financijsku dimenziju (blizina odgojno-obrazovnih ustanova, pristup putem modernih tehnologija, cijena udžbenika i drugih materijala, te javnoga prijevoza za učenike), kao i nediskriminacijsku dimenziju (obrazovanje bez diskriminacijske prakse, dostupno svima, a osobito najugroženijim društvenim skupinama).

- 3) **Prihvatljivost (acceptability engl.):** omogućuju li obrazovni programi kvalitetno obrazovanje i jesu li uvjeti studiranja sukladni minimalnim međunarodnim standardima?

Šira definicija:

Prihvatljivost se odnosi na obvezu države da osigura odgoj i obrazovanje prema određenim standardima, odnosno određene kvalitete. To uključuje slobodan izbor obrazovanja, kvalitetne programe i sadržaje, kao i relevantne i kulturno primjerene metode podučavanja i vrjednovanja. Osim toga, prihvatljivost podrazumijeva da se u odgoju i obrazovanju unaprjeđuju ljudska prava svih sudionika, te da se sukladno tomu provodi školska i razredna disciplina.

²³ Usvojeno na sjednici UN-ovog Odbora za ekonomska, socijalna i kulturna prava 8. prosinca 1999. godine

- 4) Prilagodljivost (*adaptability engl.*):** je li sustav prilagodljiv, odgovara li interesima učenika/ studenata, roditelja, manjina, šire društvene zajednice i tržišta rada; prilagođava li se sustav primjereno osobama s invaliditetom, manjinama i drugim marginaliziranim skupinama?

Šira definicija:

Prilagodljivost se odnosi na kvalitetu odgoja i obrazovanja, a odnosi se na obvezu države odgoj i obrazovanje prilagoditi različitim skupinama djece i mladeži, poput pripadnika manjina, djeci sa poteškoćama u razvoju, djeci sa statusom izbjeglice odnosno raseljene osobe, itd. Prilagodljivost podrazumijeva da su odgoj i obrazovanje prilagodljivi, odnosno da se mogu prilagoditi različitim potrebama različitih učenika, a ne da se djeca moraju prilagođavati školi, što je nažalost česta situacija u praksi.

Uloga odgovornih obrazovnih vlasti u obrazovnom sustavu u praksi nalazi se između dva stajališta: a) jednoga koji odgovorne obrazovne vlasti promatra kao jedinog osnivača i davatelja obrazovanja, i b) drugoga koji odgovorne obrazovne vlasti vidi samo kao regulatora u oblasti obrazovanja. Po svojoj naravi, pravo na obrazovanje zahtijeva da ga država uredi i može se dosta razlikovati u prostoru i vremenu, ovisno o potrebama i sredstvima zajednice i pojedinaca. Države su dužne osigurati djelovanje svih obrazovnih ustanova sukladno minimalnim propisanim obrazovnim kriterijima.

Pravo na obrazovanje daje svakoj osobi mogućnost i pristup osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju. Pravo na obrazovanje sadržava obvezu država na poštovanje, zaštitu i ostvarenje prava na obrazovanje, a roditeljima daje slobodu izbora privatnih ili javnih škola za svoju djecu, kao i vjerski i moralni odgoj sukladno njihovim uvjerenjima. U školama se mora osigurati jednak pristup svima kroz poštovanje načela jednakosti djece i zabrane diskriminacije, ali i osigurati zabranu tjelesnog kažnjavanja.

Međunarodno-pravni standardi prava na obrazovanje, a koje države trebaju ostvariti na tri razine obrazovanja, su: a) besplatno i obvezno osnovno obrazovanje, b) svima raspoloživo i dostupno srednje obrazovanje, u koje spada tehničko i stručno obrazovanje, i c) svima dostupno visoko obrazovanje na temelju sposobnosti.

Ti standardi također zahtijevaju da odgoj i obrazovanje usmjere u pravcu punoga razvoja ljudi i svijesti o ljudskom dostojanstvu već od predškolskog odgoja pa do obrazovanja odraslih, te da države moraju jačati poštovanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, promovirati razumijevanje, toleranciju, prijateljstvo i mir među narodima, te omogućiti svim ljudima djelotvorno sudjelovanje u slobodnom društvu.

III.2. Svrha obrazovanja

Svrha obrazovanja proizlazi iz općeprihvaćenih, univerzalnih vrijednosti demokratskoga društva, vrijednosnih sustava temeljenih na posebnostima civilizacijskog, nacionalnog, povijesnog, kulturnog i vjerskog naslijeđa naroda i nacionalnih manjina.

Svrhu obrazovanja treba promatrati kroz domaći normativno-pravni okvir i usklađenost s međunarodnim standardima i kriterijima. Svrha obrazovanja je, kroz optimalni i intelektualni, tjelesni, moralni, i društveni razvoj pojedinca, sukladno njegovim mogućnostima i sposobnostima, doprinijeti stvaranju društva temeljenog na vladavini zakona i poštovanju ljudskih prava, te doprinijeti njegovom ekonomskom razvoju, koji će osigurati bolji životni standard svim građanima.

III.3. Ciljevi i zadatci obrazovanja

Obrazovanje se temelji na načelima: poštovanja ljudskih prava i prava djeteta; poštovanja strateških ciljeva razvoja obrazovanja u „europskom obrazovnom prostoru“; osiguravanje horizontalne i vertikalne prohodnosti sustava; uključivanja u sustav obrazovanja osoba koje su izložene marginalizaciji; kompetentnosti i poštovanja profesionalne etike zaposlenih u sustavu obrazovanja; donošenja odluka

na demokratski način uz sudjelovanje sviju u odgojno-obrazovnom procesu; uvažavanja potreba društva za obrazovnim kadrom, odnosno potreba tržišta rada, osmišljavanja i unaprjeđivanja rada nastavnika i odgojno-obrazovnih ustanova.

Obrazovanje ima ključnu ulogu u razvoju društva. Kvaliteta obrazovanja je temeljni resurs za razvoj gospodarstva i društva u cjelini. Njime se osigurava povezanost, suradnja i otvorenost prema drugim sustavima u društvu. Suradnja svih sustava u društvu poboljšava stvaralački rad, kreativno djelovanje koje omogućuje svima, a osobito mladima, uključivanje na tržište rada, znanstveni, istraživački i proizvodni proces, te radne i razvojne procese koji poboljšavaju raspolaganje informacijama i njihovu kvalitetnu razvojnu uporabu.

Ciljeve i zadatke obrazovanja, jasno izraženim u ključnim kompetencijama čijim se usvajanjem pojedinac osposobljava za rad i život u društvu znanja, treba promatrati u okviru sljedećih oblasti obrazovanja u BiH:

1) *Predškolski odgoj i obrazovanje*

Cilj predškolskoga odgoja i obrazovanja jeste poticanje tjelesnog, intelektualnog, socijalno-emocionalnoga razvoja, razvoja govora i komunikacije, kreativnosti i stvaralaštva djece. Cilj ovoga oblika obrazovanja je učenje temeljeno na iskustvu i zanimanjima, stjecanje novih iskustava i proširenje znanja o sebi, drugim ljudima i svijetu, potrebnih za daljnje obrazovanje, te uključivanje djece u društvenu zajednicu, uz poštovanje i uvažavanje prava i različitih mogućnosti djece.

Zadatak predškolskoga odgoja i obrazovanja je jačati partnerstvo s obitelji s ciljem informiranja obitelji o obvezi ranoga učenja. Predškolski odgoj i obrazovanje mora biti dostupno svoj djeci bez diskriminacije na bilo kojem temelju, a osobito ugroženim skupinama djece. Obveza obrazovnih institucija je osigurati i organizirati rad predškolskih ustanova prema potrebama djece.

2) *Osnovno obrazovanje*

Cilj osnovnoga obrazovanja je poticati cjelovit i usklađen intelektualni, moralni, tjelesni, emocionalni i socijalni razvoj samosvjesnog i neovisnog, inicijativnog i odgovornoga učenika, spremnoga učiti, razvijati, braniti i s drugima usuglašavati svoje stavove, sposobnoga nastaviti školovanje, pronalaziti i primjenjivati znanja, kreativno misliti i stvarati.

Osnovni zadatak osnovnoga obrazovanja je osigurati da svaki učenik ovlada znanjima i vještinama koje se mogu međusobno povezivati i primjenjivati u daljnjem školovanju i u svakodnevnom životu, zadovoljavajući svoje razvojne potrebe i potrebe društva, a poštujući jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti svakoga pojedinca bez diskriminacije na bilo kojem temelju. U procesu obrazovanja potrebno je koristiti suvremene nastavne planove i programe, kooperativne i interaktivne metode učenja i objektivno ocjenjivanje učenika, siguran i pravilan izbor najprimjerenijih mjera ovisno o školi, te osigurati ravnopravno postupanje prema svakom djetetu, bez obzira na to školuje li se u gradu ili selu. Također, u osnovno obrazovanje treba uvrstiti informacijsko-komunikacijske tehnologije i dostignuća.

Osobito je važno dalje poticati i razvijati inkluziju djece sa poteškoćama u razvoju u postojećem obrazovni sustav. Inkluzija djece sa poteškoćama u razvoju podrazumijeva osiguravanje odgovarajućih financijskih i ljudskih resursa i ciljanu obuku nastavnoga kadra, koji bi bio u mogućnosti pružiti odgovarajuću potporu ovoj djeci.

Još jedan od zadataka je da društvo, a osobito škola, uspostavi aktivan i stimulativan odnos prema nadarenim i talentiranim učenicima kao važnom resursu za razvoj. To bi se postiglo uspostavljanjem sustava utvrđivanja takvih učenika i njihovoga praćenja, te većega sudjelovanja, doprinosa i potpore škole, lokalne zajednice i relevantnih institucija na svim razinama.

Osobitu pozornost potrebno je obratiti na postojeće studijske programe za buduće nastavnike i stručne suradnike, te stvoriti uvjete za donošenje boljih programa usuglašeni sa suvremenim procesima obrazovanja i aktualnim potrebama društva. Naročito je važan segment uspostavljanja kontinuiranog stručnog usavršavanja nastavnika i stručnih suradnika s ciljem unaprjeđivanja njihovih sposobnosti i kompetencija, te proširivanja njihovoga znanja radi veće učinkovitosti u radu i bolje kvalitete odgojno-obrazovnog procesa.

3) Srednje obrazovanje

Srednje obrazovanje je djelatnost od općega društvenog interesa koja obuhvaća različite vrste i oblike obrazovanja. Nakon završenog srednjoškolskog obrazovanja, stječu se znanja i sposobnosti potrebna za nastavak daljnjeg školovanja i za rad u struci. Srednje obrazovanje treba biti dostupno svima pod jednakim uvjetima a sukladno interesima i potrebama pojedinca.

Kvalitetno srednje obrazovanje mora pružiti pojedincu potrebna znanja, umijeća, vještine i kompetencije za nastavak daljnjeg školovanja, te stjecanje kvalifikacija koje će mu omogućiti uključivanje na tržište rada.

4) Visoko obrazovanje

Cilj visokoga obrazovanja su: stjecanje, razvijanje, zaštita i prenošenje znanja i sposobnosti putem nastave i znanstvenoistraživačkoga rada, s ciljem doprinosa razvoju sposobnosti pojedinaca i društva; pružanje mogućnosti pojedincima da pod jednakim uvjetima steknu visoko obrazovanje i obrazuju se tijekom cijeloga života; prijenos znanja i povezivanje s tržištem rada, i stvaranje i razvijanje društva znanja.

U visokom obrazovanju nužno je unaprijediti: učinkovitost, kvalitetu studiranja na visokoškolskim ustanovama, vertikalnu i horizontalnu pokretljivost studenata s visokoškolskih ustanova iz BiH u europskom prostoru visokoga obrazovanja. Potrebno je osposobiti studente da se stalno usavršavaju i da svoje stručne kompetencije stalno moderniziraju; raditi na razvijanju kvalitetnoga sustava visokoga obrazovanja, koji će, kroz organizirane studije i istraživanja, neprekidno obavljati prijenos i stvaranje znanstvenih znanja na temelju stručnih kompetencija s ciljem unaprjeđivanja društvenog, ekonomskog, kulturnog i drugih napredaka BiH i njezinih građana, kao društva koje svima pruža ravnopravne mogućnosti.

5) Cjeloživotno obrazovanje i učenje

Ciljevi cjeloživotnoga učenja su podizanje opće razine obrazovanosti pojedinca, utvrđivanje njegovih, odnosno njezinih osobnih potencijala i sposobnosti, njegovo, odnosno njezino osposobljavanje za snalaženje i prilagođavanje većim zahtjevima i promjenjivim uvjetima rada, te za veće mogućnosti zapošljavanja.

IV. Antidiskriminacijski okvir u BiH

Pravnim okvirom koji se primjenjuje u BiH utvrđuju se odgovornosti i obveze vlasti na svim razinama - zakonodavne, izvršne i sudske - da svojim djelovanjem promoviraju i stvaraju uvjete za jednako postupanje prema svim osobama bez diskriminacije. Istu obvezu imaju pravne osobe i pojedinci koji vrše javna ovlaštenja.

Obveza nediskriminacijskoga postupanja sadržana je u okviru međunarodnih standarda koje je BiH preuzela na temelju članstva u Ujedinjenim narodima i Vijeću Europe. Antidiskriminacijske odredbe sastavni su dio Ustava BiH, Ustava Federacije BiH, Ustava Republike Srpske, Statuta Brčko distrikta BiH i ustava kantona u Federaciji BiH.²⁴ Nadalje, Zakon o zabrani diskriminacije u BiH²⁵ (u daljnjem tekstu: Zakon), kao i drugi akti, utvrđuju temelje, oblike i mehanizme za zaštitu od diskriminacije.

Zakon propisuje kako je zaštita od diskriminacije obveza koju imaju sve razine vlasti u BiH. Ključne institucije koje trebaju osigurati učinkovite osnovne mehanizme za zaštitu od diskriminacije u pravnom sustavu BiH su parlamentarna, izvršna, sudska vlast, kao i neovisna tijela.

Zakon se primjenjuje na postupanje svih razina vlasti, pravnih osoba s javnim ovlaštenjima, kao i na postupanje svih pravnih i fizičkih osoba. Zakonom se također preciziraju oblasti primjene, a jedna od tih oblasti je obrazovanje.

Zakonom se osigurava i praktični mehanizam jer je propisano da sva javna tijela i ostale pravne osobe, imaju obvezu svojim općim ili posebnim pravnim aktima regulirati načela jednakoga postupanja i osigurati učinkovite unutarnje procedure za zaštitu od diskriminacije.

Što se smatra diskriminacijom?

Diskriminacija je pojam koji se često pogrešno rabi za označavanje svakoga oblika kršenja ljudskih prava. Diskriminacija je kršenje određenog prava, a to je pravo jednakoga postupanja koje se ne poštuje u oblasti zaštite i osiguranja nekoga od prava u bilo kojoj oblasti života. Stoga, bez obzira na navedeni temelj, diskriminacija može biti izravna ili neizravna.

U širem smislu, diskriminacija podrazumijeva nejednako postupanje prema drugoj osobi ili skupini osoba, nejednaka prava, odnosno nedavanje jednake prilike i mogućnosti u odnosu na drugu osobu ili skupinu.

²⁴ Pogledati aneks Smjernica, tabela A „Pregled ustava u BiH“

²⁵ „Službeni glasnik BiH“, br. 59/09 i 66/16

Članak 2. Zakona o zabrani diskriminacije u BiH sadrži definiciju diskriminacije:

„ (1) Diskriminacijom se, u smislu ovoga zakona, smatra svako različito postupanje uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojoj osobi ili skupini osoba i onima koji su s njima u rodbinskoj ili drugoj vezi na temelju njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, invaliditeta, dobi, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovinskog stanja, članstva u sindikatu ili drugoj udruzi, obrazovanja, društvenoga položaja i spola, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, spolnih značajki, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu bilo kojoj osobi onemogućiti ili ugrožavati priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima života.“

Diskriminacija postoji u svim situacijama kada dođe do: *nepoštovanja, nepružanja i neispunjenja prava neke osobe ili skupine osoba.*

- ✓ **Nepoštovanje prava:** pravo pojedinca ili skupine ugrožava se u situaciji kada se izbjegava uklanjanje mjera kojima se sprječava ili umanjuje uživanje prava;
- ✓ **Nepružanje zaštite:** u istom kontekstu treba prepoznati i situaciju, npr. onu kada se uvode mjere kojima se trećoj strani onemogućuje ostvarivanje prava;
- ✓ **Neispunjenje prava:** situacija u kojoj se ne uvedu pozitivne mjere koje olakšavaju ostvarivanje prava ili ne uvedu mjere koje osiguravaju uživanje prava onim osobama koje nisu u mogućnosti ostvariti svoja prava zbog smetnji koje su izvan njihove kontrole.

Pored toga, Zakon navodi i druge oblike diskriminacije, kao što su:

- poticanje na diskriminaciju,
- izdavanje naloga drugima da vrše diskriminaciju,
- pomaganje drugima prilikom diskriminacije,
- viktimiziranje (svaki oblik nepovoljnog postupanja prema osobama koje su u dobroj vjeri prijavile ili namjeravaju prijaviti diskriminaciju).

Pored navedenih, Zakon navodi teže oblike diskriminacije:

- višestruka diskriminacija (diskriminacija počinjena prema određenoj osobi po više osnova)
- ponovljena diskriminacija (diskriminacija počinjena više puta) i
- produžena diskriminacija (diskriminacija koja postoji duže vrijeme).

U oblasti obrazovanja, antidiskriminacijska odredba sadržana je u okvirnim zakonima kojima je regulirano predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje, te u svim zakonima koje su donijele odgovorne obrazovne vlasti u entitetima, kantonima i Brčko distriktu BiH.

Moguće pojave diskriminacije u obrazovanju:

Na temelju standarda utvrđenih međunarodnim i domaćim pravnim okvirom za zaštitu od diskriminacije u oblasti obrazovanja, te elemenata koji ukazuju na diskriminaciju, moguće je prepoznati sljedeće pojave:

- a. kada se na bilo koji način osporava bilo kojoj osobi ili skupini osoba pristup bilo kojoj vrsti ili stupnju odgoja i obrazovanja i to zbog osobnog svojstva ili pripadnosti te osobe ili skupine osoba;
- b. kada se ograničava bilo koja osoba ili skupina na niži odgojno-obrazovni standard zbog osobnog svojstva ili pripadnosti te osobe ili skupine osoba ili se osoba ili skupina osoba prenose na viši odgojno-obrazovni standard, a da nije svladao/la nastavni program iz nižeg;

- c. u slučajevima dovođenja bilo koje osobe ili skupine u položaj koji je nespojiv s ljudskim dostojanstvom;
- d. odvajanje, razdvajanje društvenih skupina radi posebnog društvenog postupanja i na temelju rasne, etničke, vjerske ili socijalno-ekonomske pripadnosti, ili izdvajanje djece s poteškoćama u razvoju iz redovite nastave u posebno organiziranu nastavu za njih kada nisu ispunjeni osnovni standardi za posebno postupanje;
- e. provedba procesa i mjera kojim se pojedinci ili etničke skupine asimilacijskim jezičnim obrazovanjem i kulturom stapaju u prevladavajuću društvenu skupinu;
- f. osnivanje ili održavanje odvojenih odgojno-obrazovnih sustava ili ustanova za osobe ili skupine, izuzimajući slučajeve predviđene Konvencijom protiv diskriminacije u obrazovanju.²⁶

²⁶ Članak 2: *Ako su odobrene od strane države, sljedeće okolnosti se ne smatraju diskriminacijom u smislu članka 1. ove Konvencije:*

- a) *Osnivanje ili održavanje odvojenih odgojno-obrazovnih sustava ili ustanova za učenike različitoga spola, ako ti sustavi ili ustanove nude jednak pristup odgoju i obrazovanju, imaju nastavni kadar stručnih kvalifikacija istoga standarda, imaju prostor i opremu iste kvalitete i nude mogućnost pohađanja istih ili približno istih programa;*
- b) *osnivanje ili održavanje posebnih odgojno-obrazovnih sustava ili ustanova zbog vjerskih ili jezičnih razloga, u kojima se odgoj i obrazovanje provodi sukladno željama učenikovih roditelja ili zakonskih skrbnika, ako se uključivanje u te sustave ili pohađanje tih ustanova temelji na izboru i ako odgoj i obrazovanje koji se u njima provodi odgovara onim standardima koje donose ili odobravaju odgovorne vlasti, osobito za odgoj i obrazovanje istoga stupnja;*
- c) *osnivanje ili održavanje privatnih odgojno-obrazovnih ustanova, ako cilj tih ustanova nije isključenje bilo koje skupine nego osiguravanje dodatnih odgojno-obrazovnih mogućnosti pored onih koje osnivaju javne vlasti, ako se te ustanove vode sukladno tom cilju i ako odgoj i obrazovanje koje se u njima provodi odgovara onim standardima koje donose ili odobravaju odgovorne vlasti, osobito za odgoj i obrazovanje istoga stupnja.“*

V. Smjernice za prepoznavanje diskriminacije u oblasti odgoja i obrazovanja

Na temelju domaćega i međunarodnoga pravnog okvira za zaštitu od diskriminacije, u oblasti obrazovanja potrebno je osigurati sljedeće standarde:

V.1 DOSTUPNOST I PRISTUPAČNOST OBRAZOVANJA

1. *Jesu li u primjeni formalne mjere kojima se osigurava odgovarajuća pokrivenost djece predškolskim odgojem i obrazovanjem?*
  2. *Jesu li u primjeni formalne mjere kojima se osigurava besplatno i obvezno osnovno obrazovanje?*
  3. *Je li dostupnost srednjega i visokoga obrazovanja osigurana svim skupinama prema odgovarajućim uvjetima?*
  4. *Jesu li sve obrazovne institucije riješile pitanje fizičkih prepreka?*
  5. *Jesu li obrazovne institucije opremljene odgovarajućom informatičkom tehnologijom radi veće pristupačnosti?*
- U većini škola osigurava se obvezni besplatni predškolski odgoj za djecu u godini pred polazak u školu, što se karakterizira kao dobra praksa u BiH. U probleme u svezi s pokrivenošću djece predškolskoga odgoja, koja ne spada u obvezno besplatno predškolsko obrazovanje, spadaju sljedeća pitanja: kapaciteti prilagođeni za namjene predškolskoga odgoja, planiranje financijskih izdvajanja kojima se omogućuje organizacija rada predškolskih ustanova prema potrebama djece.
  - U odnosu na pitanja koja se izravno odnose na dostupnost obrazovanja i na obvezu države da svima osigura obvezno i besplatno osnovno obrazovanje, potrebno je dodatno razmotriti je li ovaj uvjet ispunjen u praksi i pored toga što je formalno, po važećim zakonima, osnovno obrazovanje besplatno i obvezno. Odgovorne obrazovne vlasti u praksi provode pozitivne mjere usmjerene ka ispunjenju načela da je svima osnovno obrazovanje obvezno i besplatno. Ove mjere nisu standardizirane i ujednačene na svim područjima, a najčešće su to mjere kojima se osigurava: besplatan prijevoz od kuće do škole i natrag; kupnja ili sufinanciranje udžbenika za određene ugrožene skupine učenika; stipendiranje; te organiziranje pripreme nastave.
  - Kada je u pitanju dostupnost srednjega i visokoga obrazovanje prema određenim uvjetima, stanje je neujednačeno, jer ugrožene skupine nemaju jednake mogućnosti kod pristupa i dostupnosti obrazovanju. Nema posebnih programa pripremljenih s ciljem stvaranja jednakih mogućnosti svima (nema dovoljno resursa za inkluziju i programe za najugroženije društvene skupine; asistenti u nastavi i sl.)
  - Problemi u svezi s dostupnošću obrazovanja u BiH odnose se na obrazovne ustanove koje još uvijek imaju građevinske prepreke (nepostojanje prilaza, dizala i toaleta za osobe s invaliditetom, sustavi grijanja koji su zastarjeli); problematično osiguravanje smještaja za učenike i studente koji se obrazuju izvan mjesta prebivališta; osiguravanje sredstava za nabavu udžbenika i drugih materijala, te javnoga prijevoza za učenike.

- Obrazovne ustanove nisu u dovoljnoj mjeri opremljene modernim informatičkim i drugim tehnologijama, a osobito je naglašena razlika između obrazovnih ustanova smještenih u gradskim i onih u seoskim sredinama.

SMJERNICA

1.

Obrazovne vlasti imaju obvezu poduzeti mjere koje imaju na raspolaganju, te pored fizičke i ekonomske, osiguraju i nediskriminacijsku dimenziju, osobito prema najugroženijim društvenim skupinama; osigurati veću pokrivenost djece predškolskim odgojem i obrazovanjem, besplatno i obvezno osnovno obrazovanje, te ujednačen pristup srednjem i visokom obrazovanju.

PREPORUKE:

- ▶▶▶▶ Preporuča se donošenje dugoročnoga programa s ciljem osiguravanja sredstava za veću pokrivenost predškolskim odgojem i obrazovanjem;
- ▶▶▶▶ Preporuča se odgovornim tijelima u oblasti obrazovanja preciznije utvrditi potrebe za finansijskim sredstvima kojima će osigurati obvezno i besplatno osnovno obrazovanje i uvođenje najviših standarda potpore;
- ▶▶▶▶ Preporuča se da se načine dugoročni i kratkoročni planovi modernizacije obrazovnih ustanova kojima bi se poboljšala energetska učinkovitost, napravio primjeren prilaz, dizalo i toalet za osobe s invaliditetom, te doprinijelo boljoj informatičkoj opremljenosti;
- ▶▶▶▶ Preporuča se stvaranje uvjeta za viši stupanj inkluzivnosti u obrazovanju, donošenje i provedba programa za najugroženije društvene skupine i osiguravanje odgovarajućeg broja asistenata u nastavi.

V.2 SUSTAV UPISA U ODGOJNO-OBRAZOVNIM USTANOVAMA

1. *Postoji li plan upisnih područja kojim se uvažavaju potrebe i posebnosti cijele školske populacije?*
2. *Postoji li procedura za ispitivanje prigovora roditelja koji traže iznimku od postupanja?*
3. *Osiguravaju li postojeći sustavi obrazovanja u BiH prohodnost i punu slobodu kretanja u BiH?*
4. *Je li djeci osigurana mogućnost nastaviti srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje sukladno svojim potrebama i mogućnostima?*

- Upisna područja određuju se prema prebivalištu učenika ovisno o tome postoji li dovoljan broj primjereno opremljenih obrazovnih ustanova i jesu li na odgovarajući način regionalno raspoređene. Odgovorne obrazovne vlasti nastoje roditeljima osigurati izbor druge odgojno-obrazovne ustanove, uz poštovanje zakonom propisane procedure, a nadalje osigurava se i specifični oblik obrazovanja u zajednici ili izvan nje za djecu kojoj je to potrebno.
- Jedan od problema u ovoj oblasti je kategorizacija djece koju vrše odgovorna povjerenstva, nedovoljan broj mobilnih timova i nedovoljna suradnja s roditeljima. Učenici s težim smetnjama i poteškoćama u razvoju upisuju se u škole za djecu s posebnim potrebama (lakše i teže smetnje regulirane su Pedagoškim standardima). Učenici s invaliditetom, pod propisanim uvjetima, imaju pravo na prilagođeni nastavni plan i program, kojim se utvrđuju aktivnosti i ciljevi obrazovnih potreba učenika. Međutim, zbog nedostatka sredstava za potporu, djeca sa poteškoćama u razvoju nemaju uvijek besplatnu i odgovarajuću razinu obrazovanja.

- Kada su u pitanju iznimke po pitanju upisnoga područja, roditelji imaju mogućnost upućivanja prigovora. Većina obrazovnih ustanova u dobroj mjeri uvažava potrebe učenika i roditelja, te na opravdan zahtjev roditelja ostavlja mogućnost odobravanja upisa učenika u drugo upisno područje, iako u svezi s ovim pitanjem procedura nije uvijek jasno propisana.
- Postojeći sustavi osiguravaju slobodu kretanja, ali još uvijek postoje izazovi kada je u pitanju njegova prohodnost, odnosno kako osigurati nesmetanu promjenu obrazovnih ustanova učenicima i studentima unutar BiH. Potrebno je obratiti pozornost na situacije koje mogu nastati nečinjenjem, odnosno propuštanjem dužnog činjenja ako se tijekom upisa u školu traže dokumenti koji nisu zakonom ili podzakonskim aktima predviđeni kao nužni, a njihov nedostatak se koristi kao razlog za isključivanje, odnosno nemogućnost uključivanja učenika u proces odgoja i obrazovanja.
- Srednjoškolsko i visoko obrazovanje dostupno je svima sukladno postignutom uspjehu, osobnim interesom i sposobnostima, ali i ovim kategorijama učenika nedostaje odgovarajuća potpora, kao što su stipendije, smještaj i sl., te osobito potpora marginaliziranim skupinama.

SMJERNICA

2.

Obrazovne vlasti obvezne su osigurati kroz sustav upisa učenika i studenata da svi imaju jednake mogućnosti za obrazovanje.

PREPORUKA:

- Preporuča se obrazovnim vlastima da, u okviru sustava upisa učenika, osiguraju nediskriminacijski pristup svim kategorijama učenika, te urade konkretne mjere kojima se planiraju i osiguravaju potrebni financijski i tehnički resursi za pokrivanje svih upisnih područja.
- Preporuča se obrazovnim vlastima da osiguraju sredstva i provode posebne programe za najugorženije kategorije kako bi im osigurali jednake mogućnosti za obrazovanje bez obzira na razinu i na mjesto školovanja.

V.3 USPOSTAVLJANJE ODGOVARAJUĆIH ORGANA I RADNIH TIJELA I SUDJELOVANJE I ODLUČIVANJE U OBRAZOVNIM USTANOVAMA

1. *Jesu li u školi osnovani školski odbor, nastavničko vijeće, vijeće učenika, odnosno vijeće roditelja uz sudjelovanje i odlučivanje roditelja, učenika i zajednice, i je li osigurana odgovarajuća zastupljenost?*
  2. *Jesu li osnovana tijela u visokoškolskim ustanovama koja imaju odgovarajuću zastupljenost studenata, uz sudjelovanje u radu i odlučivanju tijela?*
  3. *Je li izbor upravljačkih i rukovodećih struktura obrazovnih ustanova transparentan?*
  4. *Jesu li navedena tijela donijela odgovarajući akt, te uspostavila učinkovitu unutarnju proceduru za zaštitu od diskriminacije u odgojno-obrazovnim ustanovama?*
- Sastav tijela u obrazovnim ustanovama (upravljačka, rukovodeća, stručna i savjetodavna) ne odražava uvijek odgovarajuću zastupljenost (spolnu, nacionalnu, socijalnu itd.). U pojedinim obrazovnim ustanovama nije uvijek osigurano sudjelovanje u radu i odlučivanju roditelja učenika prema njihovoj nacionalnoj pripadnosti ili pripadnosti manjini, spolu, socijalnoj skupini i sl.

- Jedan od ključnih činitelja koji utječe na (ne)ostvarivanje odgovarajućeg sudjelovanja svih skupina (roditelja, učenika i studenata) u ovim tijelima jeste nedostatak motivacije. Nema primjera da su uspostavljeni programi škola kojima bi se postiglo veće sudjelovanje roditelja, učenika, te njihove zainteresiranosti u radu, upravljanju i razvoju obrazovnih ustanova;
- Formalno, obrazovne ustanove imaju autonomiju u odnosu na uspostavljena zakonska rješenja, ali u stvarnosti postoji više primjera gdje je autonomija obrazovnih ustanova narušena i gdje je utjecaj roditelja i učenika, pa i same zajednice, u potpunosti zanemariv što se odražava i na pojave diskriminacije u oblasti obrazovanja;
- U aktima obrazovnih ustanova nije dovoljno propisana niti uspostavljena unutarnja procedura za zaštitu od diskriminacije što je obveza odgovornih institucija prema Zakonu o zabrani diskriminacije i jedan je od ključnih preduvjeta za zaštitu od diskriminacije.

SMJERNICA

3.

Obrazovne vlasti imaju obvezu za sva upravljačka, rukovodeća, savjetodavna i stručna tijela precizirati sastav i zastupljenost na nediskriminacijskim temeljima, te provoditi u kontinuitetu aktivne mjere kojima se poboljšava stupanj sudjelovanja roditelja, učenika i studenata u radu i odlučivanju, te jačanje autonomije obrazovnih ustanova u zajednici.

PREPORUKE:

- ▶▶▶▶ Preporuča se da obrazovne vlasti unaprijede postojeći pravni okvir kojim se reguliraju sastav i odgovornosti različitih upravljačkih i stručnih tijela u obrazovnim institucijama.
- ▶▶▶▶ Preporuča se da obrazovne vlasti donesu programe za roditelje i učenike, te predstavnike zajednice, kojima bi se približili kako važnost sudjelovanja, tako i metode sudjelovanja u radu školskih tijela i odlučivanju, te doveli do njihove ravnopravne zastupljenosti.
- ▶▶▶▶ Preporuča se, u postojećem pravnom okviru, utvrditi načela jednakoga postupanja i usvojiti učinkovite unutarnje procedure za zaštitu od diskriminacije u obrazovnim institucijama u slučaju prijave diskriminacije.

V.4 USVAJANJE ODGOVARAJUĆIH NASTAVNIH PLANOVA I PROGRAMA I POŠTOVANJE POJEDINAČNIH RAZLIKA

1. *Izučavaju li se u školama u okviru NPP-a sadržaji koji, na nediskriminacijski način, predstavljaju kulturu, tradiciju i povijesno nasljeđe konstitutivnih naroda u BiH?*
2. *Je li učenicima osigurano izučavanje i uporaba jezika konstitutivnih naroda i pisama na nediskriminacijski način?*
3. *Jesu li NPP-ima dovoljno obuhvaćeni sadržaji koji se odnose na promicanje ljudskih prava, osobito glede tolerancije i razumijevanja prema svim osnovama diskriminacije i načelima demokratije?*
4. *Jesu li NPP-i na odgovarajući način usredotočeni na učenike, ishode učenja, načelo povezanosti nastavnih sadržaja, načelo sveobuhvatnog i prilagodljivog pristupa učenju, i jesu li zajedničke jezgre nastavnih planova i programa, utemeljene na ishodima učenja, uvrštene u NPP-e?*
5. *Je li uloga nastavnika regulirana sukladno kriterijima za profesionalno zvanje nastavnika za istu razinu obrazovanja?*
6. *Izučavaju li se u školama u okviru NPP-a sadržaji koji, na nediskriminacijski način, predstavljaju kulturu, tradiciju i povijesno nasljeđe nacionalnih manjina u BiH?*

7. *Je li učenicima pripadnicima nacionalnih manjina osigurano pravo na dodatnu nastavu, odnosno poseban nastavni plan i program kojim se uvažavaju njihove potrebe?*
8. *Osigurava li se provedba obrazovnog programa prema mogućnostima svakoga učenika i je li osigurana potpora nadarenim učenicima i djeci sa poteškoćama u razvoju?*

- Nastavnim planovima i programima utvrđeni su ciljevi, zadatci, sadržaj, oblici i postupci odgojno-obrazovnog rada, kao i izvođenje razredne, odnosno predmetne nastave u pojedinim razredima ili drugim oblicima nastave. Pri izradi NPP-a treba voditi računa o ispunjenju načela prilagodljivosti u obrazovanju i odgoju različitih skupina djece i mladih. U uvjetima BiH, ovo pravo pripadnicima konstitutivnih naroda osiguravaju odgovorne obrazovne vlasti u kantonima u Federaciji BiH, u Republici Srpskoj i u Brčko distriktu BiH prema različitim praksama.
- NPP-i sadrže odrednice koje se odnose na ljudska prava, veću toleranciju i razumijevanje diskriminacije, te demokracije u bosanskohercegovačkom društvu, ali je i dalje potrebno podizati standarde rada poštovanjem načela nediskriminacije i ulaganjem više napora u specijalizaciju nastavničkoga kadra, osobito kad je u pitanju ispunjavanje obrazovnih potreba ugroženih skupina učenika.
- Temeljnim standardom nediskriminacije podrazumijeva se da su u NPP-ima sadržane i uvažene različitosti naroda koji žive u BiH, te da se, prema njihovom opredjeljenju, osiguraju izučavanje i uporaba pisma i jezika. U okviru obrazovnih sustava u BiH, nastava se provodi po udžbenicima na jezicima i pismima konstitutivnih naroda u BiH prema standardima i kriterijima utvrđenim zakonom i drugim odgovarajućim aktima, ali u nekim slučajevima ova praksa ne obuhvaća svu djecu. Pravo na obrazovanje na jeziku nacionalne manjine zajamčeno je Zakonom o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u BiH,²⁷ a može se ostvariti u okviru redovitoga procesa obrazovanja ako su ispunjeni uvjeti propisani zakonom; za manji broj ovo pravo se ostvaruje kroz dodatno organiziranu nastavu, što je i slučaj u pojedinim školama u BiH.
- NPP-i nisu usredotočeni na učenike, odnosno ishode učenja. U primjeni su standardi kojima se nastoji povezati nastavne sadržaje i razviti načela prilagodljivog i sveobuhvatnog pristupa učenju. Općenito se može zaključiti u njih uvrste nastavni sadržaji kojima će se primjerenije ispuniti potrebe svih učenika i roditelja prema njihovim opredjeljenjima.
- Kada su u pitanju odgojno-obrazovni sustavi u BiH, uloga nastavnika različito je regulirana zakonima. Postoji potreba za ujednačavanjem kriterija za profesionalno zvanje nastavnika za istu razinu obrazovanja. Nastavnici trebaju imati: kritičko, kreativno, pro-socijalno i mišljenje usmjereno na društvo, tj. budućnost, kako bi uspješno sudjelovali u procesu obrazovanja. Treba, međutim, napomenuti kako su u obrazovnim sustavima u BiH nedovoljni resursi za stjecanje praktičnih profesionalnih sposobnosti u postojećim sustavima koji obrazuju nastavnike i resursi za unaprjeđenje kapaciteta postojećeg nastavnog osoblja.
- Standard nediskriminacije podrazumijeva da NPP-e treba prilagoditi i potrebama nacionalnih manjina, kao i djeci sa poteškoćama u razvoju. Također, treba razmisliti o načinu prilagođavanja NPP-ova za osobe koje nisu nacionalno opredijeljene. Drugim riječima, NPP-i trebaju biti fleksibilni i prilagodljivi različitim potrebama učenika. Standard prilagodljivosti zahtijeva da se škole prilagođavaju djeci, a ne da se djeca prilagođavaju školi. Kad su u pitanju potrebe osiguravanja odgovarajućih NPP-a za nacionalne manjine, nemogućnost osiguravanja odgovarajućeg (stručnog) nastavnog kadra predstavlja otežavajuću okolnost. Postoje pozitivni primjeri angažiranja predstavnika romske manjine u institucije obrazovnih vlasti na poziciji 'referent za obrazovanje Roma' u školama, te njihovog uključivanja u nastavni proces kao asistentata i asistentica u nastavi. Ovaj se model pokazao uspješnim zbog potpore učenicima da svladaju gradivo, i ujedno je motivacija i roditeljima i učenicima da ne napuštaju obrazovanje, ali je, nakon završetka programskih inicijativa nevladinih organizacija, proces usporen zbog maloga sudjelovanja predstavnika romske manjine u provedbi odgojno-obrazovnog procesa.

²⁷ Članak 11: „BiH priznaje i štiti pravo svakom pripadniku nacionalne manjine u BiH koristiti svoj jezik slobodno i bez ometanja, privatno i javno, usmeno i pismeno. Pravo iz prethodnog stavka podrazumijeva i pravo pripadniku nacionalne manjine koristiti svoje ime i prezime na jeziku manjine i zahtijevati da kao takvo bude u javnoj uporabi.“ (Službeni glasnik BiH 12/03, 76/05, 93/08)

- Djeca sa poteškoćama u razvoju nemaju isti položaj u BiH glede korištenja mogućnosti inkluzije u redovitim oblicima obrazovanja prije svega zbog nedostatka finansijskih resursa i nepostojanja kako prilagođenih kapaciteta u školama, tako i obučenoga nastavnog osoblja za proces inkluzije.
- Iako u pojedinim školama postoji dobra praksa osiguravanja potpore kako nadarenim učenicima, tako i djeci s invaliditetom, ova potpora još uvijek nije standardizirana i dovoljna za ispunjavanje potreba ove djece.

SMJERNICA

4.

Potrebno je unaprijediti postojeće NPP-e, te bolje uvrstiti standarde nediskriminacije i poštivanja principa prilagodljivosti obrazovnih programa prema potrebama svih učenika i roditelja, a u skladu s njihovim opredjeljenjima, uz uvažavanje i poštovanje individualnih razlika.

PREPORUKE:

- ▶▶▶▶ Preporuča se obrazovnim vlastima u okviru NPP-a osigurati sadržaje koji na nediskriminacijski način predstavljaju kulturu, tradiciju i povijesno naslijeđe konstitutivnih naroda u BiH.
- ▶▶▶▶ Preporuča se obrazovnim vlastima u NPP uvrstiti sadržaje koji se odnose na ljudska prava, poboljšanje tolerancije i razumijevanja, a prema svim temeljima nediskriminacije i demokratije.
- ▶▶▶▶ Preporuča se obrazovnim vlastima unaprijediti udžbeničku politiku kroz izradu udžbenika na svim jezicima i pismima konstitutivnih naroda u BiH.
- ▶▶▶▶ Preporuča se obrazovnim vlastima osigurati trajne i standardizirane resurse za obuku i specijalizaciju nastavnoga kadra s ciljem unaprjeđenja standarda kojim se NPP-i na odgovarajući način usredotoče na: interes i potrebe učenika, ishod učenja, sveobuhvatnost i prilagodljivost pristupa učenju;
- ▶▶▶▶ Preporuča se obrazovnim vlastima osigurati dovoljno resursa za kontinuirani profesionalni razvoj i dodatno i stalno stručno usavršavanje i osposobljavanje postojećega nastavnoga kadra.
- ▶▶▶▶ Preporuča se obrazovnim vlastima unaprijediti standarde školovanja i osigurati specijaliziranje budućega nastavnoga kadra.
- ▶▶▶▶ Preporuča se obrazovnim vlastima u okviru NPP-a napraviti sadržaje koji na pravilan i nediskriminacijski način predstavljaju kulturu, tradiciju i povijesno naslijeđe nacionalnih manjina u BiH.
- ▶▶▶▶ Preporuča se obrazovnim vlastima unaprijediti sadržaj obrazovnih propisa o NPP-ima na način da se: osigura dodatna nastava, ili poseban nastavni plan i program, kojima se uvažavaju potrebe nadarenih učenika, djece sa poteškoćama u razvoju (osiguravanjem asistenta u nastavi gdje za tim postoji potreba) i dodatna nastava za pripadnike nacionalnih manjina.
- ▶▶▶▶ Preporuča se obrazovnim vlastima, tamo gdje postoji potreba, osiguravanjem stalne pozicije referenta za obrazovanje Roma i izradom programa za potporu roditeljima, unaprijediti institucionalne kapacitete radi veće pokrivenosti obrazovanja djece Roma.

V.5 OMOGUĆAVANJE KOMUNIKACIJE MEĐU ČLANOVIMA ODGOJNO-OBRAZOVNE ZAJEDNICE, TE SLOBODE MIŠLJENJA I IZRAŽAVANJA U OBRAZOVANJU

1. *Koji su sustavi uspostavljeni za unaprjeđenje pozitivnoga načina komuniciranja?*
2. *Jesu li u zakonskim aktima sankcionirani vrsta i oblici neprihvatljive komunikacije u obrazovnim ustanovama?*
3. *Kako se osigurava sloboda iznošenja mišljenja i vjerskih uvjerenja u obrazovnim ustanovama?*

- Iznimno važan segment obrazovanja je i pitanje osposobljenosti članova i članica školske zajednice koji vode računa o uspostavljanju prihvatljivih obrazaca komunikacije u školi. Učenje o metodama i tehnikama nenasilne komunikacije, kao i o postupcima učinkovitoga sprječavanja negativne prakse, provodi se u okviru odgojno-obrazovnoga procesa s ciljem unaprjeđivanja pozitivnih međusobnih načina komunikacije, ali je u najvećoj mjeri usmjereno na učenike i učenice. Obrazovanje i obuku o nenasilnoj komunikaciji potrebno je sustavno proširiti na nastavnike, ostalo školsko osoblje i roditelje.
- Pitanje sankcioniranja uređeno je zakonskim aktima, ali je pitanje njihove djelotvornosti potrebno analizirati kao i utemeljenost određenih mjera koje se predviđaju aktima obrazovnih vlasti.
- Kroz ostvarivanje različitih oblika odgojno-obrazovnoga rada u obrazovnim ustanovama postoji sloboda izražavanja mišljenja, pa i onih koja su po svom sadržaju različita, kao i sloboda izražavanja vjerskih uvjerenja. U okviru postojećih zakonskih propisa, u svim obrazovnim sustavima u BiH definirana je sloboda izražavanja mišljenja u procesu odgoja i obrazovanja. Gore navedena načela ugrađena su u NPP-e kroz metodologije i oblike rada, osobito u okviru određenih nastavnih predmeta. Kada je riječ o načelu slobodnoga izražavanja mišljenja, u postojećim sustavima obrazovanja u BiH ostavljen je prostor za unaprjeđenje standarda za učinkovitu zaštitu ljudskih prava u obrazovnim ustanovama.
- U BiH postoji različita praksa kada je u pitanju osiguravanje alternativnoga predmeta za učenike koji ne žele pohađati sate vjeronauka. Po pitanju načina i načela slobodnoga iznošenja vjerskih uvjerenja u školi, odgojno-obrazovni sustavi u BiH ne bi se mogli okarakterizirati kao sustavi koji su dostigli visoke standarde kojima se učinkovito štite ljudska prava Ostalih i manjina.

SMJERNICA

5.

Obrazovne vlasti u BiH trebale bi unaprijediti sadržaj postojećih propisa koji se donose u obrazovnim ustanovama za zaštitu od neprihvatljive komunikacije na način da jasno i iscrpno definiraju načine i načela slobodnoga izražavanja mišljenja i vjerskih uvjerenja, te ulogu članova obrazovne zajednice u razvijanju kulture dijaloga unutar obrazovnih ustanova.

PREPORUKE:

- »»» Preporuča se obrazovnim vlastima u BiH usvojiti prilagođene programe za učenike, studente, školsko osoblje i roditelje kojima bi se osigurali dovoljni resursi za provedbu aktivnosti usmjerenih na razvoj kulture dijaloga unutar obrazovnih ustanova.
- »»» Preporuča se obrazovnim vlastima u BiH unaprijediti i izmijeniti postojeće akte kojima se sprječava svaka vrsta i oblik neprihvatljive komunikacije u obrazovnim ustanovama.
- »»» Preporuča se obrazovnim vlastima u kontinuitetu provoditi obuke na temelju dobrih primjera iz prakse poštovanja načela slobodnoga izražavanja mišljenja i prihvatljivim načinima iznošenja vjerskih uvjerenja unutar obrazovnoga sustava.

V.6 USPOSTAVLJANJE STANDARDA U OCJENJIVANJU UČENIKA

1. Jesu li uspostavljeni kriteriji i standardi ocjenjivanja?

- U provedbi obrazovnih propisa o ocjenjivanju učenika/ca u provedbi NPP-a, u BiH utemeljena je primjena sličnih pravnih mehanizama kojima se utvrđuju načini i procedure u ocjenjivanju učenika i učenica. Postoje dobri primjeri unaprijeđenog koncepta ocjenjivanja učenika i učenica, kao što je ocjenjivanje u okviru razredne nastave u osnovnim školama, te u okviru srednjih stručnih škola, gdje je promjenom metodologije i oblika rada došlo i do unaprjeđenja u konceptu ocjenjivanja.
- Općenito govoreći, kada je riječ o procesu ocjenjivanja i postojeće prakse u ocjenjivanju učenika i učenica, u smislu osiguravanja ocjene kao sredstva za utvrđivanje prednosti i slabosti učenika ili učenica i pomaka u ostvarivanju obrazovnih rezultata, još uvijek je potrebno poboljšavati postavljeni standard za zaštitu ljudskih prava u školi. Proces ocjenjivanja trebaju realizirati i vanjske stručne strukture kako bi ocjenjivanje podlijegalo raznovrsnosti metoda ocjenjivanja. Proces ocjenjivanja nije povezan s praćenjem ostalih prava i potreba učenika i učenica, kao što su izniman uspjeh ili nedovoljan uspjeh u učenju, koji može ukazivati na problem u odgoju i obrazovanju djeteta.
- Postoji prostor da se poveća suradnja između škole, centra za socijalni rad i roditelja po pitanju izostanaka učenika iz škole.

SMJERNICA

6.

Obrazovne vlasti u BiH imaju obvezu razvijati unaprijeđen sustav praćenja, vrjednovanja i ocjenjivanja, prilagođen potrebama učenika u obrazovnim sustavima, bez diskriminacije.

PREPORUKE:

- ▶▶▶▶ Preporuča se obrazovnim vlastima stalno unaprjeđivati i razvijati programe sveobuhvatnijeg razvoja infrastrukture, te znanja i vještina školskoga osoblja kojima će se osigurati uspješno korištenje sustava elektroničkih dnevnika, informacijskog sustava za praćenje i procjenu učenika, te drugih informacijskih programa, s ciljem uvođenja sustava ocjenjivanja i procjenjivanja prilagođenih potrebama učenika, uz osiguravanje individualiziranog pristupa učeniku.
- ▶▶▶▶ Preporuča se da, sukladno prethodnoj preporuci, obrazovne vlasti izvrše usuglašavanje akata kojima se regulira prethodna tematika.
- ▶▶▶▶ Preporuča se obrazovnim vlastima nastaviti s unaprjeđenjem postojećih i izradom novih protokola kojima se pospješuje roditeljima jednostavan pristup školskim informacijama, te transparentan sustav rješavanja pojedinačnih pritužbi.
- ▶▶▶▶ Preporuča se obrazovnim vlastima izraditi sveobuhvatnije programe obuke nastavnika, koje bi realizirali zbog uvođenja suvremenih dostignuća školske dokimologije u sustav ocjenjivanja.
- ▶▶▶▶ U svrhu pružanja potpore djeci u riziku, preporuča se da obrazovne vlasti, u suradnji s vlastima u oblasti socijalne zaštite, detaljnije razrade odrednice koje definiraju zanemarivanje djeteta u školi i utvrde metodologiju razmjene informacija s centrima za socijalni rad.

V.7 ZAŠTITA OD NASILJA U OBRAZOVNIM USTANOVAMA

1. *Osigurava li se u obrazovnim ustanovama raznolikost u pristupu kulturnim potrebama (mjere za sprječavanje kulturalnoga nasilja)?*
  2. *Osigurava li se u obrazovnim ustanovama provedba mjera protiv strukturalnoga nasilja?*
  3. *Osigurava li se u obrazovnim ustanovama provedba mjera protiv osobnog nasilja (nasilje nad osobom ili osobnošću)?*
  4. *Je li u obrazovnim ustanovama izrađen i zaključen protokol o postupanju u slučaju nasilja u obrazovnim ustanovama?*
  5. *Je li napravljen preventivni program protiv nasilja?*
  6. *Provodi li se program obrazovanja o vrstama, oblicima i načinima iskazivanja nasilja?*
  7. *Je li izrađena uputa o postupanju i načinu vođenja postupaka protiv počinitelja nasilja u obrazovnoj ustanovi?*
- Postoje dobri primjeri iz prakse pojedinih obrazovnih ustanova koje imaju za cilj promoviranje kulturne raznolikosti, ali postoje i primjeri kada se takve aktivnosti naslanjaju na kulturno nasljeđe samo jedne zajednice. U odnosu na kulturnu raznolikost BiH, nužno je da ove aktivnosti budu standardizirane unutar svih obrazovnih sustava.
  - Posljednjih godina čine se naponi kako bi se provele mjere usmjerene na sprječavanje strukturalnoga nasilja, odnosno svih oblika nasilja koji proizlaze iz nepostojanja normi ili njihove nesavršenosti. Na svim razinama vlasti aktivni su procesi unaprjeđenja postojeće zakonske regulative i reformskih procesa u sustavima obrazovanja, koji obvezno trebaju obuhvaćati i standarde iz oblasti ljudskih prava i sprječavanja diskriminacije u obrazovanju.
  - U obrazovnim ustanovama provode se aktivnosti koje imaju za cilj smanjenje nasilja i borbu protiv vršnjačkoga nasilja.
  - Protokoli o postupanju u slučajevima počinjenja nasilja u školi primjenjuju se u velikom broju škola u BiH.
  - U pojedinim lokalnim zajednicama (općinama), u suradnji sa školama, centrima za socijalni rad, organizacijama civilnoga društva i drugim lokalnim institucijama (policija, domovi zdravlja), uspostavljeni su lokalni, multidisciplinarni timovi i usvojeni preventivni programi protiv nasilja nad djecom. Zadatak ovih timova jeste provedba preventivnih aktivnosti za borbu protiv nasilja i razvijanje sustava suradnje između odgovornih vlasti u svrhu sprječavanja nasilja.
  - U školama i zajednici realiziraju se i različite obuke. U okviru NPP-a uvrštavaju se teme kojima se sprječava nasilje. Također se, preko različitih projekata koji su službeno odobreni od strane obrazovnih vlasti (etički kodeks u radu s djecom), ova problematika obrađuje u školama koje pokazuju zanimanje ili se procijeni da će biti od pomoći školama. Navedeni projekti moraju biti standardizirani, odobreni od vlasti i od roditelja.
  - Napravljeno je, i u praksi se primjenjuje, više publikacija, smjernica i instrukcija za postupanje u slučaju počinjenja nasilja u obrazovnim ustanovama.

SMJERNICA

7.

Obrazovne vlasti imaju obvezu uspostaviti učinkovit i održiv mehanizam za suzbijanje svih oblika nasilja u obrazovnim ustanovama.

PREPORUKE:

- ▶▶▶ Preporuča se obrazovnim vlastima unaprijediti postojeće programe ili razviti obuhvatan i standardiziran program za zaštitu od nasilja u *obrazovnim ustanovama*, koji bi sadržavao:
  - mjere kojima se osigurava raznolikost u pristupu kulturnim potrebama te mjere za sprječavanje kulturalnoga nasilja;
  - mjere za suzbijanje strukturalnoga nasilja;
  - mjere protiv vršnjačkoga nasilja;
  - mjere za zaključivanje, odnosno bolju provedbu školskoga protokola protiv nasilja;
  - preventivne aktivnosti u sprječavanju nasilja kojim su obuhvaćene edukativne aktivnosti o vrstama, oblicima i načinima iskazivanja nasilja.
- ▶▶▶ Preporuča se obrazovnim vlastima unaprijediti ili napraviti protokol postupanja o načinu vođenja postupaka protiv počinitelja nasilja u obrazovnim ustanovama.
- ▶▶▶ Preporuča se obrazovnim vlastima, tamo gdje to nije učinjeno, osigurati obrazovnim ustanovama imenovanje timova za postupanje u slučaju nasilja u obrazovnim ustanovama.

VI. Kako zatražiti zaštitu od diskriminacije?

1) *Obrazovne ustanove i prosvjetna inspekcija*

Zakonom o zabrani diskriminacije obrazovne vlasti zadužene su usvojiti praktičan mehanizam za zaštitu od diskriminacije, tj. svojim općim pravnim aktima, ili posebnim pravnim aktima, regulirati načela jednakog postupanja i osigurati učinkovite unutarnje procedure za zaštitu od diskriminacije.

Obrazovne ustanove - Polazeći od obveza obrazovnih vlasti kada je u pitanju osiguravanje obrazovanja sukladno standardima u oblasti ljudskih prava, te sprječavanje diskriminacije, potrebno je da sva tijela obrazovnih ustanova osiguraju zaštitu od diskriminacije sukladno njihovim mandatima, i to:

- ✓ *Ravnatelj*
- ✓ *Školski odbor*
- ✓ *Nastavničko vijeće*
- ✓ *Rektor*
- ✓ *Dekan*
- ✓ *Upravni odbor*
- ✓ *Senat sveučilišta*
- ✓ *Druga tijela*

Na temelju obveze školskih tijela da reguliraju pitanje jednakoga postupanja i osiguraju učinkovite procedure za zaštitu od diskriminacije, svaki sudionik u procesu obrazovanja (*učenici/studenti, roditelji, školsko osoblje, vijeće roditelja, vijeće učenika/studenata itd.*) može, temeljem članka 11. Zakona o zabrani diskriminacije, u svim postupcima u kojima školska tijela odlučuju o nekom od prava, istaknuti prigovor ili žalbu koja se odnosi na diskriminaciju.²⁸

U slučaju da je žalba podnesena školskim tijelima, odnosno tijelima visokoškolskih ustanova, tijela:

- ✓ su dužna izjasniti se u svezi s podnesenim žalbama i prigovorima;
- ✓ mogu donijeti odluku kojom će spriječiti daljnju diskriminaciju.

Prosvjetni inspektori, na temelju zakona o obrazovanju, predstavljaju prvi stupanj kontrole u slučajevima kršenja zakona, pogrešnoga tumačenja ili neprimjenjivanja zakona. S obzirom na činjenicu kako svi zakoni u obrazovanju sadrže odredbe o nediskriminaciji, prosvjetni inspektori, koji vrše nadzor nad primjenom zakona i propisa u ovoj oblasti, imaju obvezu i pravo djelovanja u slučaju kršenja tih odredbi.

U slučaju da je žalba podnesena prosvjetnoj inspekciji, prosvjetna inspekcija:

- ✓ dužna se izjasniti u svezi s podnesenim žalbama;
- ✓ može donijeti rješenje ukoliko je to potrebno.

²⁸ U pritvku možete naći obrazac koji služi kao putokaz komu i kako podnijeti prijavu diskriminacije

Stoga, ukoliko smo mišljenja kako je počinjena diskriminacija na bilo kojoj razini obrazovanja (predškolske ustanove, osnovne i srednje škole, kao i ustanove za visoko obrazovanje), svatko ima pravo podnijeti žalbu prvenstveno obrazovnim ustanovama i prosvjetnoj inspekciji, koji su dužni reagirati, odnosno preispitati navode žalbe i, ukoliko je to potrebno, povodom istih, donijeti odluku/rješenje.

Važno je napomenuti kako u ostvarivanju ove svoje uloge, a s ciljem zaštite i preventivnoga djelovanja od diskriminacije, odgojno-obrazovne ustanove i prosvjetna inspekcija trebaju ostvariti punu suradnju s civilnim društvom, kao i s roditeljima i učenicima.

2) Uloga Institucije ombudsmana za ljudska prava u BiH

Središnja institucija za ispitivanje pojedinačnih i skupnih slučajeva diskriminacije je Institucija ombudsmana za ljudska prava.²⁹ Ombudsman je zadužen za promicanje Zakona o zabrani diskriminacije, informiranje javnosti, podizanje svijesti, provedbu kampanje i, na druge načine, aktivno promoviranje borbe protiv diskriminacije u svrhu njezinog sprječavanja.

Sukladno Zakonu o ombudsmanu za ljudska prava BiH³⁰ i Zakonu o zabrani diskriminacije:

- ✓ Ombudsmani zaprimaju i razmatraju pojedinačne i skupne žalbe u svezi s diskriminacijom;
- ✓ Žalba se podnosi popunjavanjem obrasca gdje je važno navesti tražene podatke, okolnosti, radnje i činjenice kojima se potkrjepljuju navodi o diskriminaciji. Uredno popunjen obrazac žalbe dostavlja se putem pošte, faksa, e-pošte ili osobno u jedan od ureda ove institucije. Prigodom dostavljanja žalbe važno je voditi računa o zakonski propisanom roku za podnošenje žalbe.
- ✓ Ombudsmani, fizičkim i pravnim osobama koje su podnijele žalbu zbog diskriminacije, daju potrebne informacije o njihovim pravima i obvezama, te mogućnostima sudske i drugih oblika zaštite;
- ✓ Povodom žalbe, Ombudsman može odlučiti ne prihvatiti žalbu ili pokrenuti postupak istraživanja;
- ✓ Ombudsman predlaže pokretanje postupka posredovanja sukladno odredbama Zakona o postupku posredovanja u BiH³¹
- ✓ Ukoliko se utvrdi diskriminacija, Ombudsman izdaje preporuku s ciljem ispravljanja kršenja prava nastalih diskriminacijom i otklanjanja daljnje diskriminacije.³²
- ✓ Ukoliko se dogodi da se preporuke Ombudsmana ne ispoštuju, može se pokrenuti prekršajni postupak;
- ✓ Nepostupanje državne institucije, poduzeća ili odgovorne osobe prema preporukama Ombudsmana kažnjivo je novčanim kaznama po okončanom prekršajnom postupku.
- ✓ Sud je dužan razmotriti preporuke Ombudsmana u slučaju kada razmatra predmet o kojemu je Institucija ombudsmana već donijela preporuku, a koju stranka koristi kao dokaz.
- ✓ Ombudsmani nadležnim parlamentima u BiH podnose godišnja izvješća o pojavama diskriminacije i izdaju odgovornim tijelima odgovarajuće preporuke; tim putem moguće je utvrditi razinu diskriminacije u BiH i u pojedinim oblastima, ukazati na institucije koje ne izvršavaju njihove preporuke i inicijative za izmjene zakona; proces izvještavanja omogućuje nadležnim parlamentima, odnosno skupštinama koje razmatraju ova izvješća i neizvršene preporuke, da zatraže od izvršnih vlasti poduzimanje svih potrebnih mjera za suzbijanje diskriminacije.
- ✓ Ombudsmani prema potrebi rade i posebna izvješća o pojavi diskriminacije.

29 Članak 7. Zakona o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik BiH“, broj 59/09 i 66/16)

30 Zakon o ombudsmanu za ljudska prava BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 19/02, 35/04, 32/06)

31 Službeni glasnik BiH br. 37/04

32 Iako preporuke Ombudsmana nisu obavezujuće, u praksi se pokazalo kako je ponekad dovoljno da Institucija zatraži podatke, odgovore ili obavještenja od strane koja je navodno počinila diskriminaciju, da bi se diskriminacijsko ponašanje zaustavilo.

3) Sudska zaštita od diskriminacije

Ukoliko osoba smatra da je diskriminirana, može zatražiti zaštitu od suda, koju osiguravaju sudovi u BiH na svim razinama vlasti prema njihovoj mjesnoj nadležnosti. Sudovi su odgovorni rješavati pojedinačne, odnosno skupne tužbe za zaštitu od diskriminacije podnesene sukladno Zakonu o zabrani diskriminacije.³³

Sukladno Zakonu o zabrani diskriminacije postoje četiri vrste tužbi:

- a) **Tužba za utvrđivanje diskriminacije** (deklaratorni antidiskriminacijski zahtjev) - ovom tužbom utvrđuje se da je tuženi povrijedio tužiteljevo pravo na jednako postupanje, odnosno da radnja koju je poduzeo ili propustio može izravno dovesti do povrede prava na jednako postupanje.
- b) **Tužba za zabranu, odnosno propuštanje** (prohibitivni zahtjev) ili otklanjanje diskriminacije (restitutivni zahtjev) - ovom tužbom traži se zabrana poduzimanja radnji kojima se krši ili može prekršiti tužiteljevo pravo na jednako postupanje, odnosno da se izvrše radnje kojima se uklanja diskriminacija ili njezine posljedice.
- c) **Tužba za naknadu štete** - ovom tužbom traži se nadoknada materijalne i nematerijalne štete uzrokovane povredom prava zaštićenih ovim zakonom.
- d) **Tužba za objavu presude** – ovom tužbom traži se da se presuda kojom je utvrđena povreda prava na jednako postupanje objavi u medijima na trošak optuženika.

Ono što je znakovito za postupke koji se vode pred sudom, a u svezi su sa Zakonom o zabrani diskriminacije, jeste da teret dokazivanja kako do diskriminacije nije došlo prelazi na počinitelja diskriminacije, a ne na osobu koja je diskriminirana.³⁴

Sud i druga tijela dužni su primjenjivati načelo žurnosti u svim postupcima u kojima se ispituju tvrdnje o počinjenoj diskriminaciji.

Rok za podnošenje tužbi za zaštitu od diskriminacije je **tri godine** od dana saznanja o učinjenoj povredi prava, a najduže **pet godina** od dana počinjenja povrede diskriminacije, dok je rok za podnošenje zahtjeva za reviziju tri mjeseca od dana uručenja drugostupanje presude suda podnositelju tužbe.

Zakon predviđa:

- sudsku mjeru osiguravanja prije i tijekom postupka;
- "situacijsko testiranje - metoda za dokazivanje diskriminacije";
- obvezu suda da razmotri preporuke Ombudsmana;
- sudjelovanje trećih osoba;
- mogućnost da udruge ili druge organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava podnesu tužbu.

4) Žalbena nadležnost Ustavnoga suda

Ustavni sud Bosne i Hercegovine ima žalbenu nadležnost u pitanjima koja su sadržana u Ustavu BiH³⁵, zbog presude bilo kojeg suda u Bosni i Hercegovini.

Žalbu je moguće podnijeti protiv presuda i drugih odluka i rješenja redovitih sudova kojima se konačno rješava o određenim pravima i slobodama ako su iscrpljeni svi djelotvorni pravni lijekovi mogući prema zakonu i ako je žalba podnesena u roku od 60 dana od pravomoćnosti presude.

³³ Zakon o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik BiH“, br. 59/09 i 66/16).

³⁴ Zakon o zabrani diskriminacije („Službeni glasnik BiH“, br. 59/09, 66/16), članak 15.(1): *Kada osoba ili skupina osoba u svim postupcima predviđenim ovim zakonom, na temelju njima raspoloživih dokaza, učine vjerojatnim da je došlo do diskriminacije, teret dokazivanja da nije došlo do diskriminacije leži na suprotnoj strani.*

³⁵ Prema članku VI./3.b) Ustava BiH

5) Međunarodna sudska zaštita

Nakon što su iscrpljeni svi redoviti pravni lijekovi pred odgovornim tijelima u BiH, pozivajući se na Europsku konvenciju o ljudskim pravima i slobodama, mogu se podnositi tužbe pred Europskim sudom za ljudska prava u Strasbourgu.

- ✓ Sudu se mogu obratiti pojedinci kojima su prekršena neka od temeljnih prava, a koji svoje pravo ne mogu ostvariti pred domaćim pravosudnim i upravnim tijelima, za svako pravo koje je priznato i zajamčeno Europskom konvencijom ili njezinim protokolima 1, 4, 6, 7, 12 i 13;
- ✓ Za podnošenje žalbe nije nužno da je podnositelj žalbe, uslijed kršenja nekoga prava, pretrpio bilo kakvu štetu, već samo da je žrtva kršenja nekog prava iz Konvencije;
- ✓ Prije nego što se obrati Europskom sudu, stranka mora iscrpiti sve pravne lijekove koji joj stoje na raspolaganju u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine; međutim, čak i ako nisu iskorišteni svi domaći pravni lijekovi, sud može prihvatiti žalbu ukoliko podnositelj žalbe dokaže da su pravni lijekovi nedostupni, ili da bi uporaba pravnih lijekova bila neučinkovita, ili da bi trajala neopravdano dugo;
- ✓ Tužba se podnosi u roku od šest mjeseci od dana kada je povodom predmeta u domaćem postupku donesena pravomoćna odluka. Rok počinje teći od trenutka kada podnositelj žalbe iskoristi sve domaće djelotvorne pravne lijekove. Ako presuda o predmetu pred domaćim sudom nije objavljena javno, rok počinje teći od dana kada je pravomoćna odluka dostavljena stranci;
- ✓ Ako stranka u postupku pred domaćim sudom nije znala da se dogodilo kršenje prava predviđenog Konvencijom, pa kasnije sazna nove činjenice, rok se računa od trenutka kada je stranka došla do takvoga saznanja;
- ✓ Žalbu mogu podnijeti pojedinac, nevladina udruga ili skupina osoba koje tvrde da su žrtve povrede prava utemeljenih Konvencijom ili protokolima uz nju, učinjene od strane države;
- ✓ Pravo na podnošenje žalbe ne odnosi se samo na državljane naše zemlje, već ono pripada svakome (strancu, osobi bez državljanstva) tko je pod nadležnošću naše države i tko pokaže da mu je to pravo uskraćeno. To znači i kako naši državljani mogu podnijeti tužbu Sudu protiv neke druge države koja je ratificirala Konvenciju ako se nalaze u nadležnosti te države i ako pokažu kako im je ona uskratila ili povrijedila neko pravo iz Konvencije;
- ✓ Europski sud može ukazati državi koja su zakonska rješenja u njezinom zakonodavstvu neusuglašena s Konvencijom i naložiti joj u kojem dijelu i kako treba izmijeniti praksu rada državnih tijela;
- ✓ Od Europskoga suda se ne može tražiti da promijeni, poništi ili ukine odluku domaćeg sudskog ili upravnog tijela, niti da svojom odlukom podnositelju žalbe dodijeli neko pravo koje mu je uskraćeno; od suda se može tražiti da ustanovi je li u konkretnom slučaju prekršeno neko pravo podnositelja žalbe i odlučiti na koji način će oštećeni dobiti zadovoljenje ili odgovarajuću naknadu zbog štete koja mu je na taj način načinjena.

6) Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH

Temeljem Zakona o zabrani diskriminacije, Ministarstvo prati primjenu Zakona o zabrani diskriminacije u BiH, vodi središnju bazu podataka o predmetima diskriminacije na temelju koje priprema godišnja i posebna izvješća o diskriminaciji, te predlaže zakonodavne i druge mjere za sprječavanje i suzbijanje pojave diskriminacije u BiH kojima se traži otklanjanje sustavnih oblika diskriminacije i zagovara primjena najviših standarda u oblasti ljudskih prava i usklađivanje zakona sa Zakonom o zabrani diskriminacije.

Ministarstvo ima obvezu redovitoga podnošenja državnih izvješća međunarodnim tijelima, a taj proces izvještavanja i prezentacije izvješća BiH pred nadležnim povjerenstvima ostvaruje se u suradnji sa svim odgovornim razinama vlasti.

Važnu ulogu u ovom procesu imaju preporuke i zaključna zapažanja međunarodnih tijela koje država dobije nakon prezentacije. Preporuke i zaključci međunarodnih tijela su mehanizam putem kojeg se od država traži bolja primjena međunarodnih standarda, osobito u oblasti usklađivanja zakona i praksi na koje se odnose i na zaštitu od diskriminacije.

Građani Bosne i Hercegovine mogu podnositi predstavke UN-ovim povjerenstvima na temelju ratificiranih: Opcijskog protokola uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Opcijskog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom.³⁶ UN-ova povjerenstva, na temelju podnesenih pojedinačnih ili skupnih predavki, također mogu izdavati vlastima Bosne i Hercegovine odgovarajuće preporuke u svezi s počinjenom diskriminacijom.

---

36 U tijeku je ratifikacija Opcijskog protokola o predstavkama i žalbama uz Konvenciju o pravima djeteta.

ANEKS

A. Primjer obrasca – komu i kako podnijeti prijavu diskriminacije

PRIJAVA
<p>Podnositelj prijave:</p> <hr/>
<p>Prijava protiv:</p> <hr/>
<p>Kada se diskriminacija dogodila <hr/></p> <p>Gdje je počinjena diskriminacija <hr/></p>
<p>Diskriminacija u svezi s:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Dostupnošću i pristupačnošću obrazovanju 2. Uspostavi i sudjelovanju u institucijama i radnim tijelima u obrazovnoj ustanovi 3. Sustavom upisa u odgojno-obrazovnu ustanovu 4. Usvajanjem odgovarajućih nastavnih planova i programa i poštovanje pojedinačnih razlika 5. Uspostavljanjem standarda u ocjenjivanju učenika 6. Osiguravanjem komunikacije među članovima školske zajednice i slobode mišljenja u obrazovanju. 7. Zaštitom od nasilja u školama 8. Drugi slučajevi: <hr/> <hr/> <hr/>
<p>Opis događaja:</p> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>

Datum,

B. Pregled zakona iz oblasti obrazovanja³⁷

USTAVNE JEDINICE	NAZIV ZAKONA	SLUŽBENI GLASNIK	
		Broj	Naziv
BOSNA I HERCEGOVINA	Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH	88/07	Službeni glasnik Bosne i Hercegovine
	Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH	18/03	
	Okvirni zakon o visokom obrazovanju u BiH	59/07, 59/09	
REPUBLIKA SRPSKA	Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju	79/15	Službeni glasnik Republike Srpske
	Zakon o osnovnom vaspitanju i obrazovanju	44/17	
	Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju	74/08, 106/09, 104/11, 33/14	
	Zakon o visokom obrazovanju	73/10, 104/11, 84/12, 108/13, 44/15, 90/16	
	Zakon o obrazovanju odraslih	59/09, 1/12	
	Zakon o predškolsstvu	03/97, 6/05, 23/11	
	Zakon o osnovnom i općem srednjem odgoju i obrazovanju	5/04, 7/10, 11/05	
1. Unsko-sanski kanton	Zakon o srednjem obrazovanju	17/12	Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona
	Zakon o visokom obrazovanju	8/09, 9/10, 4/11, 6/13	
	Zakon o obrazovanju odraslih	10/13	
	Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju	8/08	
	Zakon o osnovnom školstvu	3/04, 4/04, 8/08, 7/12, 10/13, 10/16	
2. Posavski kanton	Zakon o srednjem školstvu	3/04, 4/04, 3/08, 8/08, 4/11, 7/12, 10/13, 10/16	Narodne novine Županije Posavske
	Zakon o visokom obrazovanju	1/10, 4/11	
	Zakon o obrazovanju odraslih	/	
	Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju	12/09, 8/11, 10/13	
3. Tuzlanski kanton	Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju	9/15, 6/16	Službene novine Tuzlanskog kantona
	Zakon o srednjem obrazovanju i odgoju	17/11, 9/15, 6/16	
	Zakon o visokom obrazovanju	7/16, 10/16	
	Zakon o obrazovanju odraslih	9/15	

37 Napomena: U tabelarnom prikazu korišteni su službeni nazivi pravnih propisa.

FBIH	4.	Zeničko-dobojski kanton	Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju	7/10, 8/11	Službene novine Zeničko-dobojskog kantona
			Zakon o osnovnoj školi	5/04, 20/07, 9/11, 4/14	
			Zakon o srednjoj školi	9/17	
			Zakon o visokom obrazovanju	6/09, 9/13, 13/13, 4/15	
			Zakon o obrazovanju odraslih	5/14	
	5.	Bosansko-podrinjski kanton Goražde	Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju	15/09, 7/14	Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona Goražde
			Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju	05/16	
			Zakon o srednjem obrazovanju i odgoju	10/11, 05/16	
			Zakon o visokom obrazovanju	2/10, 12/14	
	6.	Kanton Središnja Bosna / Srednjobosanski kanton	Zakon o obrazovanju odraslih	5/15	Službene novine Srednjobosanskog kantona Kantona Središnja Bosna
			Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju	8/17	
			Zakon o osnovnoj školi	11/01, 17/04	
7.	Hercegovačko-neretvanski kanton	Zakon o srednjoj školi	11/01, 17/04, 15/12	Narodne novine Hercegovačko-neretvanske županije, službeno glasilo / Službene novine Hercegovačko-neretvanskog kantona, službeno glasilo	
		Zakon o visokom obrazovanju	4/13		
		Zakon o obrazovanju odraslih osoba	5/17		
		Zakon o predškolskom odgoju	5/00		
		Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju	5/00, 4/04, 5/04, 1/14, 7/16		
8.	Zapadnohercegovački kanton	Zakon o srednjoškolskom odgoju i obrazovanju	8/00, 4/04, 5/04 8/06	Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke	
		Zakon o visokom obrazovanju	4/12		
		Zakon o obrazovanju odraslih	/		
		Zakon o predškolskom odgoju	/		
		Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj školi	20/17		
		Zakon o odgoju i obrazovanju u srednjoj školi	20/17		
		Zakon o visokom obrazovanju	10/09		
		Zakon o obrazovanju odraslih	17/15		

9.	Kanton Sarajevo	Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju	26/08	Službene novine Kantona Sarajevo
		Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju	23/17	
		Zakon o srednjem obrazovanju	23/17	
		Zakon o visokom obrazovanju	33/17	
		Zakon o obrazovanju odraslih	40/15	
10.	Kanton 10	Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju	8/09	Narodne novine Hercegbosanske županije, službeno glasilo
		Zakon o osnovnom školstvu	12/04, 12/08	
		Zakon o srednjem školstvu	12/04, 12/08	
		Zakon o visokom obrazovanju	9/09	
		Zakon o obrazovanju odraslih	01/17	
BRČKO DISTRIKT BIH		Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju	13/07, 19/07, 39/08, 21/10, 48/16	Službeni glasnik Brčko distrikta BiH
		Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama	10/08, 25/08, 4/13, 48/16, 22/17	
		Zakon o visokom obrazovanju	30/09	
		Zakon o obrazovanju odraslih	/	

C. Pregled ustava u BiH

USTAVNE JEDINICE	USTAV	SLUŽBENI GLASNIK	
		Broj	Naziv
BOSNA I HERCEGOVINA	Ustav Bosne i Hercegovine	Aneks 4. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, 25/09	Službeni glasnik Bosne i Hercegovine
REPUBLIKA SRPSKA	Ustav Republike Srpske	21/92, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05, 48/11	Službeni glasnik Republike Srpske
FBIH	Ustav Federacije Bosne i Hercegovine	1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 18/03, 63/03, 9/04, 20/04, 33/04, 71/05, 72/05, 88/08	Službene novine Federacije BiH
Unsko-sanski kanton	Ustav Unsko-sanskog kantona	1/04	Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona
Posavski kanton	Ustav Županije Posavske	1/96, 3/96, 7/99, 3/00, 5/00, 7/04	Narodne novine Županije Posavske
Tuzlanski kanton	Ustav Tuzlanskog kantona	7/97, 3/99, 13/99, 10/00, 14/02, 6/04, 10/04	Službene novine Tuzlanskog kantona
Zeničko-dobojski kanton	Ustav Zeničko-dobojskog kantona	16/96, 12/04	Službene novine Zeničko-dobojskog kantona
Bosansko-podrinjski kanton Goražde	Ustav Bosansko-podrinjskog kantona Goražde	8/98, 10/00, 5/03	Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona Goražde
Kanton Središnja Bosna / Srednjobosanski kanton	Ustav Kantona Središnja Bosna / Ustav Srednjobosanskog kantona	1/97, 5/97, 6/97, 2/98, 7/98-isppravka teksta, 8/98, 10/2000, 8/03, 2/04, 14/04),	Službene novine Srednjobosanskog kantona Kantona Središnja Bosna
Hercegovačko-neretvanski kanton	Ustav Hercegovačko-neretvanske županije / Ustav Hercegovačko-neretvanskog kantona	2/98, 3/98, 4/00, 7/04	Narodne novine Hercegovačko-neretvanske županije, službeno glasilo / Službene novine Hercegovačko-neretvanskog kantona, službeno glasilo
Zapadnohercegovački kanton	Ustav Županije Zapadnohercegovačke	1/96, 2/99, 14/00, 17/00, 1/03, 10/04 i 17/11	Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke
Kanton Sarajevo	Ustav Kantona Sarajevo	1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00, 4/01, 28/04, 6/13, 31/17	Službene novine Kantona Sarajevo
Kanton 10	Ustav Hercegbosanske županije	1/96, 3/96, 9/00, 9/04, 10/05	Narodne novine Hercegbosanske županije, službeno glasilo
BRČKO DISTRIKT	Statut Brčko distrikta BiH – prečišćeni tekst	2/10	Službeni glasnik Brčko distrikta BiH

С М Ј Е Р Н И Ц Е
ЗА ПРЕПОЗНАВАЊЕ
ДИСКРИМИНАЦИЈЕ У
ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАЊА
У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Мисија ОЕБС-а у БиХ подржала је штампање овог материјала.

Свако мишљење или изјава, објављени у овој публикацији, а за које није изричито назначено да је из Мисије ОЕБС-а у БиХ, не одражава званичну политику Мисије ОЕБС-а у БиХ.

амбасадор Брус Џ. Бертон (Bruce G. Berton)
шеф Мисије
Мисија ОЕБС-а у Босни и Херцеговини

ПРЕДГОВОР

Препознавши значај и моменат за рјешавање изузетно важног питања дискриминације у образовању, Мисија ОЕБС-а у Босни и Херцеговини је с великим задовољством подржала успостављање и рад Радне групе за израду Смјерница за препознавање дискриминације у области образовања у БиХ.

Образовање је у протеклих двадесет година једно од најосјетљивијих, најконтраверзнијих и веома исполитизованих питања у БиХ. Босна и Херцеговина се и даље суочава са бројним изазовима у области образовања, и нажалост, побољшања у овој области су и слаба и недовољна. Дискриминација у образовању, која постоји у БиХ, наноси штету најдрагоцјенијем ресурсу државе - својој дјечи. Образовни систем у БиХ тренутно није у складу са међународним стандардима и штети политичкој стабилности. Од пресудног значаја је да се пронађу дугорочна рјешења која подстичу толеранцију и међусобно разумијевање.

Дјеца Босне и Херцеговине су будући лидери ове државе и требамо да их припремимо за 21. вијек. Квалитетно образовање без дискриминације и сегрегације мора да буде приоритет за све грађане БиХ, а надлежне власти треба да раде на томе. Побољшање услова у образовању и обезбјеђивање квалитетног образовања сваког дјетета представљају апсолутне предуслове за будућност ове државе.

Израда ових Смјерница представља корак напријед у рјешавању свих облика дискриминације у образовању. Пружање недискриминаторног, инклузивног и квалитетног образовања сваком дјетету у овој држави остаје крајњи циљ.

Мисија ОЕБС-а у Босни и Херцеговини и даље, код образовних власти на највишем нивоу, заговара поштовање свих људских права, укључујући и право на образовање, без икаквих облика дискриминације.

ПРЕДГОВОР

Смјернице за препознавање дискриминације у области образовања у Босни и Херцеговини (у даљем тексту: БиХ) припремили су чланови и чланице Радне групе за израду Смјерница, именовани од стране надлежних образовних власти у БиХ.

Имали смо посебну част и задовољство да учествујемо у раду Радне групе која је, у оквиру својих задатака и обавеза, имала сложена улогу да анализира и утврди основне појаве дискриминације у области образовања и да, у овом документу, предочи основне смјернице за препознавање дискриминације и, у том смислу, да препоруке за бољу заштиту од дискриминације.

С обзиром на то да Босна и Херцеговина пролази кроз процес приступања Европској унији, борба против дискриминације уопштено, а посебно у области образовања, представља веома важан сегмент у самом процесу испуњавања услова. Као друштвена дјелатност, образовање је од посебне важности за свако друштво и представља темељ за његов даљи демократски развој, те остваривање и заштиту темељних људских права и слобода. Због тога је препознавање и сузбијање дискриминације у области образовања прворазредан друштвени задатак свих нивоа власти и грађана Босне и Херцеговине.

Посебан изазов за Босну и Херцеговину представља увођење међународних стандарда у области образовања, имајући на уму комплексност система образовања. Пуно уживање права на образовање, у складу са домаћим и међународним правним нормама и политичким документима, подразумијева остваривање права на образовање без дискриминације по било којем основу и статусу.

Од посебног значаја је да се у васпитно-образовном процесу код младих људи створе предуслови за развој толеранције, свијести о заједништву и бољем животу, те да се, у коначници, млади људи припреме за одговорно учешће у свим областима друштвеног живота.

Дискриминација је свакодневни проблем са којим се суочавају, како појединци, тако и групе људи, тако да појавни облици дискриминације у систему образовања представљају довољан разлог да се, у циљу борбе против дискриминације, предузму све потребне мјере и активности које имају превентивни и едукативни карактер, што је и циљ и сврха ових Смјерница. Смјернице треба да допринесу подизању нивоа свијести о проблему дискриминације у образовању, те потреби препознавања и спречавања дискриминације.

Иако су били присутни различити ставови у процесу израде Смјерница, првенствено због постојања различитих система образовања у БиХ, те различитих појава дискриминације, усаглашен је текст који одражава ставове свих чланова и чланица Радне групе.

Вјерујемо да ће Смјернице, прије свега, да послуже свим учесницима образовног процеса, те да подстакну ширу јавност да успјешније препознаје и спречава све облике и појаве дискриминације у области образовања.

У име Радне групе:

Салиха Ђудерија, магистар

Миле Дмичић, проф. др

Златко Бркић, др.сц.

ЧЛАНОВИ РАДНЕ ГРУПЕ:

1. Зорица Гарача
Шеф Одсјека за европске интеграције, Министарство просвјете и културе Републике Српске
2. Марија Ђукић
Начелник Одјељења за правне, опште и заједничке послове,
Министарство просвјете и културе Републике Српске
3. Бранислав Радиновић
Секретар Министарства, Министарство просвјете и културе Републике Српске
4. Адела Табаковић
Шеф Сектора за основно образовање, Министарство образовања, науке, културе и спорта
Унско-санског Кантона
5. Азра Делић
Шеф Сектора за средње образовање, Министарство образовања, науке, културе и спорта
Унско-санског Кантона
6. Зорица Рагуж-Османагић
Просвјетни инспектор, Министарство просвјете, знаности, културе и спорта Посавског кантона
7. Фуад Мешановић
Стручни савјетник за нормативу, Министарство образовања и науке Тузланског кантона
8. Маид Прачић
Секретар министарства, Министарство за образовање, науку, културу и спорт Зеничко-добојског кантона
9. Амир Духовић
Стручни савјетник за правне послове, Министарство за образовање, младе, науку, културу и спорт
Босанско-подрињског кантона Горажде
10. Фрањо Љубас
Просвјетни инспектор, Министарство образовања, науке, културе и спорта Средњобосанског кантона
11. Бенедина Потур
Секретар министарства, Министарство образовања, науке, културе и спорта
Херцеговачко-неретванског кантона
12. Мирела Перић
Помоћник министра, Министарство образовања, знаности, културе и спорта
Западнохерцеговачког кантона
13. Индира Мешковић
Стручни савјетник, Министарство за образовање, науку и младе Кантона Сарајево
14. Томислав Буљан
Шеф Одјељења за саобраћајну едукацију, Министарство знаности, просвјете, културе и спорта Кантона 10
15. Синиша Равлић
Стручни савјетник за правна питања, Одјељење за образовање Владе Брчко дистрикта БиХ

САДРЖАЈ

Предговор	3
Чланови радне групе	6
Смјернице за препознавање дискриминације у области образовања у Босни и Херцеговини	
I. Увод	9
I.1. Циљ и сврха Смјерница	9
II. Међународни и домаћи правни оквир	11
II.1. Међународни правни оквир	11
А. Општа декларација о људским правима	11
Б. Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима	11
В. Конвенција о правима дјетета	12
Г. Конвенција против дискриминације у образовању	12
Д. Европска конвенција за заштиту људских права и темељних слобода	13
II.2. Правни и институционални оквир и надлежности у области образовања у БиХ	13
А. Правни оквир	13
Б. Институционални оквир	14
III. Право на образовање, сврха, циљеви и задаци	17
III.1. Право на образовање (шема 4А)	17
III.2. Сврха образовања	18
III.3. Циљеви и задаци образовања	19
IV. Антидискриминациони оквир у БиХ	21
V. Смјернице за препознавање дискриминације у области васпитања и образовања	24
V.1. Доступност и приступачност образовања	24
V.2. Систем уписа у васпитно-образовним установама	25
V.3. Успостављање одговарајућих органа и радних тијела и учешће и одлучивање у образовним установама	27
V.4. Усвајање одговарајућих наставних планова и програма и поштовање индивидуалних разлика	28
V.5. Омогућавање комуникације међу члановима васпитно-образовне заједнице, те слободе мишљења и изражавања у образовању	30
V.6. Успостављање стандарда у оцјењивању ученика	31
V.7. Заштита од насиља у образовним установама	32

VI. Како затражити заштиту од дискриминације?	35
1. Образовне установе и просвјетна инспекција	35
2. Улога Институције омбудсмена/омбудсмана за људска права у БиХ	36
3. Судска заштита од дискриминације	37
4. Апелациона надлежност Уставног суда	38
5. Међународна судска заштита	38
6. Министарство за људска права и избјеглице БиХ	39
Анекс	
А. Примјер обрасца – коме и како поднијети пријаву дискриминације	43
Б. Преглед закона из области образовања	44
Ц. Преглед устава у БиХ	47

I. Увод

Право на образовање представља једно од темељних људских права и, као такво, садржано је у више међународних докумената од посебног значаја, те домаћих правних и политичких докумената у БиХ, којима се оно гарантује свим људима. Право на образовање налази се у групи економских, социјалних и културних права, што се очитује у његовој природи и карактеристикама, посебно у односу на обавезе државе.

Обавеза државе је да, у складу са степеном економског и социјалног развоја, самостално и у сарадњи са другим државама, међународним организацијама и удружењима, обезбјеђује остваривање економских, социјалних и културних права. Остваривање права на васпитање и образовање претпоставка је изградњи демократског друштва и неопходан чинилац поштовања људских права и слободе свих људи.

Уставом и законодавством загарантовано је право на образовање у БиХ, те ентитетима, кантонима, Брчко дистрикту БиХ, градовима и општинама даје обавезу обезбјеђивања највишег нивоа међународно признатих људских права. То подразумијева и стварање услова да се кроз остваривање права на образовање сваком дјетету и одраслима, даје шанса да развија своје могућности и стекне интелектуалну, духовну и друштвену самосталност путем усвајања знања, вјештина, вриједности и ставова. Органи и институције имају посебну обавезу и одговорност да дјеци створе услове за поштовање и остваривање права на образовање, у најбољем интересу дјетета.

Свако кршење и ускраћивање права на образовање негативно утиче на развој људске личности, што води ка друштвеној и економској стагнацији, те слабљењу демократије, духовног и интелектуалног развоја и нарушавању мира и сигурности. Због тога је остваривање права на образовање у БиХ неопходно обезбиједити у складу са међународним и домаћим правним и политичким документима и релевантном судском праксом, уважавајући уставни и укупан нормативно-правни оквир државног уређења, политичког система и поретка у БиХ.

I.1. Циљ и сврха Смјерница

Право на образовање, као једно од темељних људских права, утиче на остварење многих других права и слобода којима се обезбјеђује бољи квалитет живота дјеце, младих људи и свих грађана. Као жртва кршења права на образовање појављују се дјеца и млади људи, те, због тога, главни циљ „Смјерница за препознавање дискриминације у области образовања у БиХ“ (у даљем тексту: Смјернице) јесте да се утврде ближи критеријуми за препознавање дискриминације и заштита од дискриминације у области васпитања и образовања, узимајући у обзир најбољи интерес дјетета. Осим тога, дискриминација, као неједнак третман, може да се деси и било којем другом учеснику у образовном процесу, али су та права и обавезе регулисане другим документима.

У том циљу:

1. Смјерницама су обухваћени сви нивои образовања: предшколско, основно, средње и високо

образовање, те цјеложивотно образовање у БиХ, и све васпитно-образовне установе, како јавне, тако и приватне.

2. У Смјерницама су садржане основне оцјене, ставови и препоруке из области образовања у БиХ, њима се указује на основне проблеме и препреке који узрокују дискриминацију у процесу остваривања права на образовање, те дају препоруке за успјешно превазилажење појава дискриминације у овој области.
3. Смјернице би требале да послуже надлежним органима и институцијама власти на свим нивоима у креирању демократског друштва, без икаквог облика дискриминације у области образовања у БиХ.
4. Смјернице би требале да помогну свим учесницима у васпитно-образовном процесу - управљачким, руководним, савјетодавним и стручним органима у васпитним образовним установама, наставницима, родитељима и старатељима, дјеци, ученицима и студентима – да препознају дискриминацију, што би допринијело остваривању потпуног права на образовање.

Постојање дискриминације у овој области одражава се на сваки аспект људског живота и рада, услед чега долази до одбацивања, маргинализације и дехуманизације лица или групе лица. Због тога је главни циљ и сврха израде и спровођења Смјерница препознавање и отклањање стања и тенденција којима се угрожава или спречава остваривање права на образовање.

II. Међународни и домаћи правни оквир

II.1. Међународни правни оквир

Смјернице се заснивају на међународним правним документима који обавезују БиХ, па, због тога, само истичемо неке од најзначајнијих њихових одредаба које се односе на препознавање дискриминације у области образовања.

A. Општа декларација о људским правима¹

Право на образовање први пут је прокламисано на општем нивоу Општом декларацијом о људским правима.

У члану 26. Опште декларације утврђено је:

“(1) Свако има право на образовање. Образовање мора да буде бесплатно, бар у основним и нижим степенима. Основно образовање мора да буде обавезно. Техничко и стручно усавршавање мора да буде уопштено приступачно, а више образовање такође мора да буде приступачно свима на основу способности.

(2) Образовање мора да буде усмјерено пуном развоју људске личности и на учвршћење поштовања човјекових права и темељних слобода. Оно мора да унапређује разумијевање, сношљивост и пријатељство међу свим народима, расним и вјерским групама и мора да унапређује дјелатности Уједињених нација на одржању мира.

(3) Родитељи имају првенствено право да бирају врсту образовања за своју дјецу.”

B. Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима²

У овом документу, заснованом на Општој декларацији о људским правима, у члану 13. признаје се и разрађује обавеза држава у погледу права на образовање. У складу са чланом 13, све државе, потписнице Пакта, признају свакоме право на образовање, које треба да буде усмјерено у правцу пуног развоја људске личности, јачања поштовања људских права и темељних слобода, омогућавања свим људима ефикасно учешће у слободном друштву, унапређења сношљивости и пријатељства међу свим народима, расним, етничким и вјерским групама, као и подржавања дјеланости УН-а на одржавању мира. Државе признају да основно образовање свима мора да буде обавезно и бесплатно, док средње образовање, у његовим различитим облицима, мора да буде свима расположиво и доступно; више и високо образовање мора, пак, да буде једнако доступно свима, према способностима. Доступност средњег, вишег и високог образовања остварује се коришћењем свих средстава, а посебно поступним увођењем бесплатног образовања. Државе су дужне, колико је то могуће, да подстичу или унапређују основно образовање за лица која га немају или га нису завршила у пуном трајању, као и да развијају мрежу школа на свим нивоима, да уведу одговарајући систем

¹ Усвојила Општа скупштина УН-а, 10. децембра 1948. године.

² Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима усвојен је 16. децембра 1966. године, ступио је на снагу 3. јануара 1976. године, а БиХ је постала његова потписница на основу сукцесије, 1. септембра 1993. године.

стипендирања и да стално побољшавају материјални положај наставног особља. Државе морају да поштују слободу родитеља да за своју дјецу могу изабрати, поред школа које је основала држава, и друге школе које удовољавају минималним образовним стандардима које прописује држава, те да обезбиједе својој дјечи васпитање у складу са личним увјерењима.

У члану 2, државе су се обавезале да ће, самостално и кроз међународну помоћ и сарадњу, предузимати мјере до крајњих могућности својих расположивих извора, како би поступно постигли пуно остварење, без икакве дискриминације, свих права признатих у Пакту, коришћењем свих одговарајућих средстава, а посебно доношењем законских мјера. Према члану 4., државе потписнице могу та обезбијеђена права да подвргну ограничењима прописаним законима, само колико је то спојиво са природом тих права и искључиво ради остварења општег благостања у друштву.

В. Конвенција о правима дјетета³

Овом Конвенцијом, чланом 28, државе потписнице признају сваком дјетету право на образовање.

Државе потписнице посебно су се обавезале да ће обезбиједити бесплатно основно образовање, подстицати развој средњег општег и стручног образовања и предузимати одговарајуће мјере да и ово образовање буде бесплатно, учинити доступнијим високо образовање на основу способности, побољшати професионално информисање и усмјеравање за сву дјецу, предузети мјере за редовно похађање наставе и смањење стопе лица са незавршеним школовањем.

У члану 29. Конвенције наводи се да су државе потписнице сагласне са тиме да васпитање и образовање дјетета треба усмјерити у развој личности, талената и највиших потенцијала душевних и тјелесних способности дјетета, развој поштовања људских права и темељних слобода, развој поштовања дјететових родитеља, њиховог културног идентитета, језика и вриједности, националних вреднота државе у којој живе и из које потичу, као и припреми дјетета за одговоран живот у слободном друштву у духу разумијевања, мира, сношљивости, равноправности међу половима и пријатељства међу свим народима, етничким, националним и вјерских групама, итд.

Г. Конвенција против дискриминације у образовању⁴

Конвенцијом се уређује питање дискриминације у свим врстама и на свим степенима васпитања и образовања.

Чланом 1. Конвенције утврђено је да:

“За потребе ове Конвенције, израз ‘дискриминација’ обухваћа свако разликовање, искључивање, ограничавање или давање предности засновано на раси, боји коже, полу, вјери, политичком или неком другом увјерењу, националном или социјалном поријеклу, економском статусу или статусу по рођењу, са сврхом оспоравања или угрожавања права на једнакост у васпитању и образовању, посебно:

- а) оспоравање било којем лицу или групи лица приступа било којој врсти или степену васпитања и образовања;*
- б) ограничавање било којег лица или групе лица на нижи васпитно-образовни стандард;*
- в) оснивање или одржавање одвојених васпитно-образовних система или установа за лица или групе лица, изузимајући случајеве предвиђене одредбама члана 2. ове Конвенције;*
- г) довођење било којег лица или групе лица у положај који је неспојив са људским достојанством.”*

³ Конвенција о правима дјетета усвојена је 20. новембра 1989. године и ступила је на снагу 2. септембра 1990. године. БиХ је постала њезина потписница нотификацијом о сукцесији, 23. новембра 1993. године.

⁴ Конвенција против дискриминације у васпитању и образовању усвојена је од стране Опште конференције УНЕСКО-а (UNESCO), 14. децембра 1960. године. Ступила је на снагу 22. маја 1962. године. Босна и Херцеговина је постала њена потписница нотификацијом о сукцесији, 12. јула 1993. године.

Д. Европска конвенција за заштиту људских права и темељних слобода⁵

У уставноправном систему БиХ, Европској конвенцији обезбијеђен је статус којим је, према члану II (2) Устава БиХ о међународним стандардима у погледу људских права и темељних слобода, прописано да ће се права и слободе, предвиђени Европском конвенцијом и њеним протоколима, примјењивати директно и имати предности пред свим другим законима.

Европском конвенцијом и њеним протоколима обавезује се свих 47 држава чланица Савјета Европе да свим лицима под својом јурисдикцијом обезбиједе предвиђена права и слободе. Заштита права и слобода загарантованих Европском конвенцијом и њеним протоколима обезбијеђена је кроз Европски суд за људска права у Стразбуру (Strasbourg), који је основан 1959. године.

У Европској конвенцији нису садржане посебне одредбе које би се односиле на право на образовање, па је Протоколом број 1.⁶ загарантовано право на образовање.

У члану 2. утврђено је да:

"...Нико не може да буде лишен права на образовање. У вршењу свих својих функција у области образовања и наставе држава поштује право родитеља да обезбиједе такво образовање и наставу који су у складу са њиховим властитим вјерским и филозофским увјерењима."

Чланом 14. Европске конвенције забрањује се дискриминација у уживању права и слобода предвиђених овом Конвенцијом по било којој основи, као што су: пол, раса, боја коже, језик, вјероисповијест, политичко или друго мишљење, национално или социјално поријекло, веза са неком националном мањином, имовинско стање, статус по рођењу или неки други статус. Ова одредба има ограничено значење само на права призната Конвенцијом, тако да подносиоци захтјева морају да докажу дискриминацију у уживању неког признатог права у Конвенцији.

Забрана дискриминације додатно је проширена Протоколом број 12,⁷ којим је у члану 1. прокламована општа забрана дискриминације, одређујући како је уживање свих права утврђених законом обезбијеђено без дискриминације по било којем основу, као што је: пол, раса, боја коже, језик, вјероисповијест, политичко или друго мишљење, национално или социјално поријекло, веза са неком националном мањином, имовинско стање, статус по рођењу или неки други статус. Такође је, ставом 2. истог члана, изричито прописано како ниједно тијело власти не смије никог дискриминисати ни по којем од наведених основа.

II.2. Правни и институционални оквир и надлежности у области образовања у БиХ

А. Правни оквир

У Уставу БиХ, у члану II (3), садржан је каталог људских права и темељних слобода које лица уживају на територији БиХ. Право на образовање наведено је као једно од темељних људских права у ставу 4. члана II, гдје је прописана забрана дискриминације у уживању права и слобода, предвиђених у овом члану, или међународним споразумима наведеним у Анексу I Устава БиХ, свим лицима у БиХ по било којем основу, као што је: пол, раса, боја коже, језик, вјера, политичко и друго мишљење, национално или социјално поријекло, повезаност са националном мањином, имовинско стање, статус по рођењу или неки други статус.

5 Европска конвенција за заштиту људских права и темељних слобода потписана је 4. новембра 1950. године. Ступила је на снагу 3. септембра 1953. године, а Босна и Херцеговина је постала њена потписница ратификацијом, 12. јула 2002. године.

6 Протокол број 1. потписан је 20. марта 1952. године. БиХ га је ратификовала 12. јула 2002. године.

7 Протокол број 12. потписан је 4. новембра 2000. године; ратификован је од стране БиХ 29. јула 2003. године.

За правни и институционални оквир, те надлежности у области образовања, полази се од чињенице да постоји значајан број закона у овој области на свим нивоима.⁸ У Републици Српској образовни систем је јединствен, док је у Федерацији БиХ децентрализован и успостављен у оквиру 10 кантона,⁹ а Брчко дистрикт БиХ, као посебна јединица локалне самоуправе, има аутономни образовни систем.

Б. Институционални оквир

Законодавством у области образовања, на основу Устава БиХ, устава ентитета, кантона и Статута Брчко дистрикта БиХ, одређују се надлежности за утврђивање и спровођење образовних политика дјеловања на нивоу општина, градова, кантона, ентитета и на нивоу Брчко дистрикта БиХ. На различитим нивоима власти успостављене су институционалне структуре, одговорне за утврђивање и управљање, праћење и координацију политике образовања у БиХ.

Ниво Босне и Херцеговине:

- **Министарство цивилних послова БиХ (МЦП)** координише активности, усклађује планове ентитетских тијела власти и дефинише стратегије на међународном плану. Улогу координације МЦП спроводи путем **Конференције министара образовања у БиХ** (Конференција). Конференција је стално и највише савјетодавно тијело за координацију образовања у БиХ, која својим мандатом не задире у уставне и законске надлежности образовних власти на свим нивоима.¹⁰
- **Агенција за предшколско, основно и средње образовање (АПОСО)¹¹** надлежна је за „успостављање стандарда знања, оцјењивање постигнутих резултата и развој заједничког језгра наставних планова и програма у предшколском, основном и средњем образовању, и за друге стручне послове у области стандарда знања и оцјењивања квалитета, који су одређени посебним законима и другим прописима.“¹² Поред тога, у складу са чланом 10. Оквирног закона о средњем стручном образовању и обуци у БиХ, Агенција прати стандард и квалитет образовања у оквиру средњег стручног образовања, као и образовање одраслих.
- **Агенција за развој високог образовања и обезбјеђивање квалитета Босне и Херцеговине ХЕА (НЕА)** надлежна је, између осталог, за утврђивање јасних, транспарентних и приступачних критеријума за акредитацију високошколских установа и доношење норми којима се одређују минимални стандарди у области високог образовања, вођење државног регистра акредитованих високошколских установа у БиХ, те објављивање списка акредитованих високошколских установа у БиХ на својој интернет (internet) страници.¹³
- **Центар за информисање и признавање докумената у области високог образовања ЦИП (CIP)**, надлежан је за информисање и признавање високошколских квалификација у БиХ у складу са Лисабонском конвенцијом о признавању високошколских квалификација.¹⁴
- **Ректорска конференција / Ректорски збор БиХ** успостављена је споразумом универзитета/ свеучилишта за спровођење реформе високог образовања и дјелује као савјетодавно тијело. Чине је ректори акредитованих и лиценцираних универзитета/свеучилишта у БиХ. Утврђује

8 Погледати Анекс Смјерница, табела Б: „Преглед закона из области образовања“.

9 Сваки кантон може на општину и град на својој територији да пренесе овлаштења у вези са образовањем, културом, туризмом, локалним пословањем и хуманитарном дјелатношћу, те радијем и телевизијом, а дужан је то учинити ако у погледу националног састава већинског становништва те општине, односно града, није већинско становништво у кантону као целини (Устав Федерације БиХ (неслужбени пречишћени текст) глава V, члан 2(2)).

10 Меморандум о разумијевању за успостављање Конференције министара образовања у БиХ“, тачка 1. („Службени гласник БиХ“, број: 19/08).

11 Закон о Агенцији за предшколско, основно и средње образовање („Службени гласник БиХ“, број: 88/07).

12 Члан 4. Закона о Агенцији за предшколско, основно и средње образовање („Службени гласник БиХ“, број: 88/07).

13 Члан 48. и 49. Оквирног закона о високом образовању у Босни и Херцеговини („Службени гласник БиХ“, број: 59/07 и 59/09).

14 Члан 45. и 46. Оквирног закона о високом образовању у Босни и Херцеговини („Службени гласник БиХ“, број: 59/07 и 59/09).

и заступа њихове заједничке интересе, те остварује сарадњу са институцијама у области образовања у БиХ.¹⁵

- **Министарство за људска права и избјеглице БиХ** надлежно је да прати и извјештава о примјени стандарда из области људских права према међународним тијелима. Такође, на основу Закона о забрани дискриминације у БиХ¹⁶ (у даљем тексту: Закон о забрани дискриминације), ово Министарство сачињава годишњи извјештај о појавним облицима дискриминације у БиХ.

Ниво Федерације Босне и Херцеговине:

- **Федерално министарство образовања и науке**¹⁷ има улогу координације у планирању и спровођењу активности, које се односе на образовну политику у Федерацији БиХ.
- **Кантонална министарства образовања**, у сваком кантону појединачно, имају надлежности за утврђивање образовне политике, уз доношење прописа о образовању и обезбјеђивању образовања.
  1. Министарство образовања, науке, културе и спорта Унско-санског кантона
  2. Министарство просвјете, знаности, културе и спорта Посавског кантона
  3. Министарство образовања и науке Тузланског кантона
  4. Министарство за образовање, науку, културу и спорт Зеничко-добојског кантона
  5. Министарство за образовање, младе, науку, културу и спорт Босанско-подрињског кантона Горажде
  6. Министарство образовања, знаности, културе и спорта Кантона Средишња Босна / Министарство образовања, науке, културе и спорта Средњобосанског кантона
  7. Министарство образовања, науке, културе и спорта Херцеговачко-неретванског кантона / Министарство просвјете, знаности, културе и спорта Херцеговачко-неретванског кантона
  8. Министарство образовања, знаности, културе и спорта Западнохерцеговачког кантона
  9. Министарство за образовање, науку и младе Кантона Сарајево
  10. Министарство знаности, просвјете, културе и спорта Кантона 10.
- **Педагошки заводи / Завод за школство** врше стручне, развојне, истраживачке и с њима повезане управно-административне послове у сектору образовања у ФБиХ (шест педагошких завода и један Завод за школство), основаних у шест кантона: Унско-санском, Тузланском, Зеничко-добојском, Босанско-подрињском, Херцеговачко-неретванском (Педагошки завод и Завод за школство) и Кантону Сарајево. Заводи су установљени са циљем унапређења васпитно-образовног рада, савјетовања и вршења стручно-педагошког надзора над радом установа предшколског, основног и средњег образовања. Кључни задаци су им: развој наставних планова и програма, увођење нових приступа и метода у васпитно-образовни процес, стручно усавршавање и обука наставника.

Ниво Републике Српске:

- **Министарство просвјете и културе Републике Српске** уређује и обезбјеђује, у складу са Уставом Републике Српске, између осталог, и бригу о дјечи и младим људима, образовање, културу и заштиту културних добара, те физичку културу. Управљање образовањем у овом

¹⁵ Члан 43. Оквирног закона о високом образовању у Босни и Херцеговини („Службени гласник БиХ“, број: 59/07 и 59/09).

¹⁶ На основу члана 8. тачка 2 и 3 Закона о забрани дискриминације у БиХ („Службени гласник БиХ“, број: 59/09, 66/16).

¹⁷ Закон о федералним министарствима и другим тијелима федералне управе (“Службене новине Федерације БиХ”, број: 58/02, 19/03, 38/05, 2/06, 8/06, 61/06 и 48/11).

ентитету централизовано је у овом Министарству, које обавља управне и друге стручне послове, који се односе на: „систем предшколског васпитања, основног образовања и васпитања, средњошколског и високог образовања ... (...)... обезбјеђује цијеложивотно учење, креира уписну политику у складу са потребама тржишта рада.”¹⁸

- **Републички педагошки завод Републике Српске** дјелује у саставу Министарства просвјете и културе Републике Српске као републичка управна организација, те “обавља стручне и друге послове који се односе на стручне и савјетодавне послове у праћењу, унапређивању и развоју васпитања и образовања у предшколском, основном и средњем образовању.”¹⁹
- **Завод за образовање одраслих Републике Српске** прва је и, за сада, једина институција ове врсте у БиХ. Основан је Законом о републичкој управи Републике Српске као управна организација у саставу Министарства просвјете и културе Републике Српске. Наведени Завод врши: стручне, аналитичке и развојне послове у области образовања одраслих; припремање, праћење и развој програма образовања одраслих; утврђивање критеријума за успостављање и спровођење програма образовања одраслих; одобравање посебних програма образовања; праћење и вредновање програма; утврђивање квалитета програма, организовање и спровођење стручног усавршавања наставника и предавача; давање стручног мишљења организаторима образовања одраслих.²⁰
- **Агенција за акредитацију високошколских установа Републике Српске**,²¹ основана као самостална, независна и непрофитна организација, надлежна је за спровођење поступка акредитације високошколских установа у Републици Српској, у сарадњи са Агенцијом за развој високог образовања и обезбјеђивање квалитета у БиХ.

Ниво Брчко дистрикта БиХ:

- У Брчко дистрикту БиХ (Дистрикт), у складу са Статутом Брчко дистрикта БиХ,²² у надлежности јавних тијела власти у Дистрикту спада и област образовања. Поред других органа/тијела, јавну управу чине одјели/одјељења Владе Дистрикта. Шефови одјељења имају извршна овлаштења предвиђена законима Дистрикта. **Одјељење за образовање Владе Брчко дистрикта БиХ** обавља стручне, административне и друге послове, који се односе на спровођење закона и прописа надлежних тијела и институција БиХ и Брчко дистрикта БиХ из области образовања.
- У оквиру Одјељења за образовање Владе Брчко дистрикта БиХ дјелује и **Педагошка институција**, која је надлежна за вршење стручно-педагошког надзора и унапређење васпитно-образовне дјелатности у Брчко дистрикту БиХ. Карактеристика Брчко дистрикта БиХ је чињеница да основне и средње школе немају статус јавне установе.

18 Члан 19. Закона о републичкој управи Републике Српске („Службени гласник РС”, број: 118/08, 11/09, 74/10 и 86/10).

19 Члан 50. Закона о републичкој управи Републике Српске („Службени гласник РС”, број: 118/08, 11/09, 74/10 и 86/10).

20 Члан 64. став 1. Закона о републичкој управи Републике Српске („Службени гласник РС”, број: 118/08, 11/09, 74/10 и 86/10).

21 Закон о високом образовању (“Службени гласник РС”, број: 73/10, 104/11, 84/12, 108/13, 44/15, 90/16).

22 Члан 8. став 1. тачка ф) Статута Брчко дистрикта Босне и Херцеговине („Службени гласник Брчко дистрикта БиХ”, број: 17/08, 39/09 и 2/10).

III. Право на образовање, сврха, циљеви и задаци

III.1. Право на образовање (шема 4А)

Полазиште за утврђивање и остваривање права на образовање, те препознавање различитих ситуација у којима се угрожава људско право на образовање, такозвана је шема 4А коју је увео УН-ов Одбор за економска, социјална и културна права.²³ Право на образовање, анализирано кроз ову шему, садржи четири основне димензије:

- 1) Распољивост (availability):** да ли постоји довољан број адекватно опремљених образовних установа и како су распоређене?

Шира дефиниција:

Распољивост образовања подразумијева обавезу државе да оснива и финансира васпитно-образовне установе, како би сви остварили своје право на образовање, али и обавезу да обезбиједи потребна финансијска издвајања, те људске и материјалне ресурсе, да би приватна и правна лица могла самостално да оснивају васпитно-образовне установе. Распољивост се, дакле, односи на обезбјеђивање што већег броја васпитно-образовних установа које се појединцима дају на располагање и слободан избор, посебно установа основног васпитања и образовања, које мора да буде обавезно и бесплатно.

- 2) Приступачност/доступност (accessibility):** да ли су те установе физички и финансијски доступне, односно имају ли све друштвене групе једнак приступ?

Шира дефиниција:

Доступност образовања односи се на обавезу државе да свима обезбиједи бесплатно основно образовање, те средње и високо образовање према одређеним условима, што укључује утврђивање и укидање свих препрека које воде дискриминацији и искључивању појединаца на основу пола, језика, финансијских могућности, етничке припадности и других обиљежја. Доступност, дакле, подразумијева опремљеност, те физичку и финансијску димензију (близина васпитно-образовних установа, приступ путем модерних технологија, цијена уџбеника и других материјала, те јавног превоза за ученике), као и недискриминациону димензију (образовање без дискриминационе праксе, доступно свима, а посебно најугроженијим друштвеним групама).

- 3) Прихватљивост (acceptability):** да ли образовни програми омогућавају квалитетно образовање, да ли су услови студирања у складу са минималним међународним стандардима?

Шира дефиниција:

Прихватљивост се односи на обавезу државе да обезбиједи васпитање и образовање према одређеним стандардима, односно одређеног квалитета. То укључује слободан избор образовања,

²³ Усвојено на сједници УН-овог Одбора за економска, социјална и културна права, 8. децембра 1999. године.

квалитетне програме и садржаје, као и релевантне и културно примјерене методе поучавања и вредновања. Осим тога, прихватљивост подразумијева да се у васпитању и образовању унапређују људска права свих учесника, те да се, у складу са тиме, спроводи школска и разредна дисциплина.

- 4) Прилагодљивост (*adaptability*):** да ли је систем флексибилан, одговара ли интересима ученика/студената, родитеља, мањина, шире друштвене заједнице и тржишта рада; да ли се систем адекватно прилагођава лицима са инвалидитетом, мањинама и другим маргинализованим групама?

Шира дефиниција:

Прилагодљивост се тиче квалитета васпитања и образовања, а односи се на обавезу државе да васпитање и образовање прилагоди различитим групама дјеце и младих људи, попут припадника мањина, дјеци са потешкоћама у развоју, дјеци са статусом избјеглице, односно расељеног лица, итд. Прилагодљивост подразумијева да су васпитање и образовање флексибилни, односно да могу да се прилагоде различитим потребама различитих ученика, а не да се дјеца морају прилагођавати школи, што је, на жалост, честа ситуација у пракси.

Улога надлежних образовних власти у образовном систему у пракси налази се између два стајалишта: а) једног, који надлежне образовне власти посматра као јединог оснивача и даваоца образовања, и б) другог, који надлежне образовне власти види само као регулатора у области образовања. По својој природи, право на образовање захтијева да га држава уреди и може се веома разликовати у простору и времену, зависно од потреба и средстава заједнице и појединаца. Државе су дужне да обезбиједи дјеловање свих образовних установа у складу са минималним прописаним образовним критеријумима.

Право на образовање даје сваком лицу могућност и приступ основном, средњем и високом образовању. Право на образовање садржи обавезу држава на поштовање, заштиту и остварење права на образовање, а родитељима даје слободу избора приватних или јавних школа за њихову дјецу, као и вјерско и морално васпитање, у складу са њиховим увјерењима. У школама мора да се обезбиједи једнак приступ свима, кроз поштовање принципа једнакости дјеце и забране дискриминације, али и да се обезбиједи забрана тјелесног кажњавања.

Међународно-правни стандарди права на образовање, а које државе требају да остваре на три нивоа образовања, су: а) бесплатно и обавезно основно образовање, б) свима расположиво и доступно средње образовање, у које спада техничко и стручно образовање, и в) свима доступно високо образовање, на основу способности.

Ти стандарди такође захтијевају да васпитање и образовање буде усмјерено у правцу пуног развоја људи и свијести о људском достојанству већ од предшколског васпитања, па до образовања одраслих, те да државе морају да јачају поштовање људских права и темељних слобода, да промовишу разумијевање, сношљивост, пријатељство и мир међу народима, те да омогуће свим људима ефикасно учешће у слободном друштву.

III.2. Сврха образовања

Сврха образовања проистиче из општеприхваћених, универзалних вриједности демократског друштва, вриједносних система заснованих на посебностима цивилизационог, националног, историјског, културног и вјерског наслеђа народа и националних мањина.

Сврху образовања треба посматрати кроз домаћи нормативно-правни оквир и хармонизацију са међународним стандардима и критеријумима. Сврха образовања је да, кроз оптимални и интелектуални, физички, морални, и друштвени развој појединца, у складу са његовим могућностима и способностима, допринесе стварању друштва заснованог на владавини закона и поштовању

људских права, те допринесе његовом економском развоју, који ће да обезбиједи бољи животни стандард свим грађанима.

III.3. Циљеви и задаци образовања

Образовање се заснива на принципима: поштовања људских права и права дјетета; поштовања стратешких циљева развоја образовања у „европском образовном простору“; обезбјеђивања хоризонталне и вертикалне проходности система; укључивања у систем образовања лица која су изложена маргинализацији; компетентности и поштовања професионалне етике запослених у систему образовања; доношења одлука на демократски начин уз учествовање свих у васпитно-образовном процесу; уважавања потреба друштва за образовним кадром, односно потреба тржишта рада, осмишљавања и унапређивања рада наставника и васпитно-образовних установа.

Образовање има кључну улогу у развоју друштва. Квалитет образовања је основни ресурс за развој привреде и друштва у цјелини. Њиме се обезбјеђује повезаност, сарадња и отвореност према другим системима у друштву. Сарадња свих система у друштву побољшава стваралачки рад, креативно дјеловање које омогућава свима, а посебно младима, укључивање у тржиште рада, научни, истраживачки и производни процес, те радне и развојне процесе који побољшавају располагање информацијама и њихову квалитетну развојну употребу.

Циљеве и задатке образовања, јасно израженим у кључним компетенцијама чијим се усвајањем појединац оспособљава за рад и живот у друштву знања, треба посматрати у оквиру слједећих области образовања у БиХ:

1) Предшколско васпитање и образовање

Циљ предшколског васпитања и образовања јесте подстицање физичког, интелектуалног, социјалног, емоционалног развоја, развоја говора и комуникације, креативности и стваралаштва дјете. Циљ овог облика образовања је учење засновано на искуству и интересовањима, стицање нових искустава и проширивање знања о себи, другим људима и свијету, потребних за даље образовање, те укључивање дјете у друштвену заједницу, уз поштовање и уважавање права и различитих могућности дјете.

Задатак предшколског васпитања и образовања је да јача партнерство са породицом у циљу информисања породице о обавези раног учења. Предшколско васпитање и образовање мора да буде доступно свој дјети, без дискриминације по било ком основу, а посебно угроженим групама дјете. Обавеза образовних институција је да обезбиједи и организују рад предшколских установа према потребама дјете.

2) Основно образовање

Циљ основног образовања је да подстиче цјеловит и хармоничан интелектуални, морални, физички, емоционални и социјални развој самосвјесног и независног, иницијативног и одговорног ученика, спремног да учи, развија, брани и са другима усаглашава своје ставове, способног да настави школовање, да проналази и примјењује знања, да креативно мисли и ствара.

Основни задатак основног образовања је да се омогући да сваки ученик овлада знањима и вјештинама, које се могу међусобно повезивати и примјењивати у даљем школовању и у свакодневном животу, задовољавајући своје развојне потребе и потребе друштва, а поштујући једнако право приступа и једнаке могућности сваког појединца, без дискриминације по било ком основу. Потребно је у процесу образовања користити савремене наставне планове и програме, кооперативне и интерактивне методе учења и објективно оцјењивање ученика, сигуран и правилан избор најадекватнијих мјера, зависно од школе, те обезбиједити равноправан третман сваког дјетета, без обзира на то

да ли се школује у граду или селу. Такође, у основно образовање треба уврстити информационо-комуникационе технологије и достигнућа.

Посебно је важно даље подстицати и развијати инклузију дјеце са потешкоћама у развоју у постојећи образовни систем. Инклузија дјеце са потешкоћама у развоју подразумијева обезбјеђивање одговарајућих финансијских и људских ресурса и циљану едукацију наставног кадра, који би био у могућности да пружи адекватну подршку овој дјечи.

Још један од задатака је да друштво, а посебно школа, успостави активан и стимулативан однос према надареним и талентованим ученицима, као важном ресурсу за развој. То би требало постићи успостављањем система утврђивања таквих ученика и њиховог праћења, те већег учешћа, доприноса и подршке школе, локалне заједнице и релевантних институција на свим нивоима.

Посебну пажњу потребно је обратити на постојеће студијске програме за будуће наставнике и стручне сараднике, те створити услове за доношење бољих програма, усаглашених са савременим процесима образовања и актуелним потребама друштва. Посебно важан сегмент је успостављање континуираног стручног усавршавања наставника и стручних сарадника у циљу унапређивања њихових способности и компетенција, те проширивања њиховог знања ради веће ефикасности у раду и бољег квалитета васпитно-образовног процеса.

3) Средње образовање

Средње образовање је дјелатност од општег друштвеног интереса, која обухваћа различите врсте и облике образовања. Након завршеног средњошколског образовања, стичу се знања и способности потребни за наставак даљег школовања и за рад у струци. Средње образовање треба да буде доступно свима, под једнаким условима, а у складу са интересима и потребама појединца.

Квалитетно средње образовање мора да пружи појединцу потребна знања, умијећа, вјештине и компетенције за наставак даљег школовања, те стицање квалификација које ће да му омогуће укључивање на тржиште рада.

4) Високо образовање

Циљ високог образовања су: стицање, развијање, заштита и преношење знања и способности посредством наставе и научно-истраживачког рада, с циљем доприноса развоју способности појединаца и друштва; пружање могућности појединцима да под једнаким условима стекну високо образовање и образују се током цијелог живота; пренос знања и повезивање са тржиштем рада, и стварање и развијање друштва знања.

У високом образовању неопходно је унаприједити: ефикасност, квалитет студирања на високошколским установама, вертикалну и хоризонталну покретљивост студената са високошколских установа из БиХ у европском простору високог образовања. Потребно је оспособити студенте да се стално усавршавају и да своје стручне компетенције стално модернизују; радити на развијању квалитетног система високог образовања, који ће, кроз организоване студије и истраживања, непрекидно обављати трансфер и креирање научних знања на основу стручних компетенција, с циљем да се поспјешу друштвени, економски, културни и други напредак БиХ и њених грађана, као друштва које свима пружа равноправне могућности.

5) Цјеложивотно образовање и учење

Циљеви цјеложивотног учења су подизање општег нивоа образованости појединца, утврђивање његових, односно њених личних потенцијала и способности, његово, односно њено оспособљавање за снажање и прилагођавање већим захтјевима и промјенљивим условима рада, те за веће могућности запошљавања.

IV. Антидискриминациони оквир у БиХ

Правним оквиром који се примјењује у БиХ утврђују се одговорности и обавезе власти на свим нивоима - законодавне, извршне и судске - да својим дјеловањем промовишу и стварају услове за једнако поступање према свим лицима, без дискриминације. Исту обавезу имају правна лица и појединци који врше јавна овлаштења.

Обавеза недискриминаторног поступања садржана је у оквиру међународних стандарда, које је БиХ преузела по основу чланства у Уједињеним нацијама и Савјету Европе. Антидискриминационе одредбе саставни су дио Устава БиХ, Устава Федерације БиХ, Устава Републике Српске, Статута Брчко дистрикта БиХ и устава кантона у Федерацији БиХ.²⁴ Осим тога, Закон о забрани дискриминације у БиХ²⁵ (у даљем тексту: Закон), као и други акти, утврђују основе, облике и механизме за заштиту од дискриминације.

Законом се прописује да је заштита од дискриминације обавеза коју имају сви нивои власти у БиХ. Кључне институције које треба да обезбиједи ефикасне основне механизме за заштиту од дискриминације у правном систему БиХ су парламентарна, извршна, судска власт, као и независна тијела.

Закон се примјењује на поступање свих нивоа власти, правних лица са јавним овлаштењима, као и на поступање свих правних и физичких лица. Законом се такође прецизирају области примјене, а једна од тих области је образовање.

Законом се обезбјеђује и практичан механизам, јер је прописано да сви јавни органи и остала правна лица, имају обавезу да својим општим или посебним правним актима регулишу принципе једнаког поступања и обезбиједи ефикасне интерне процедуре за заштиту од дискриминације.

Шта се сматра дискриминацијом?

Дискриминација је појам који се често погрешно употребљава за означавање сваког облика кршења људских права. Дискриминација је кршење одређеног права, а то је право једнаког третмана, које се не поштује у области заштите и обезбјеђења неког од права у било којој области живота. Због тога, без обзира на наведени основ, дискриминација може да буде директна или индиректна.

У ширем смислу, дискриминација подразумијева неједнако поступање према другом лицу или групи лица, неједнака права, односно недавање једнаке шансе и могућности у односу на друго лице или групу лица.

²⁴ Погледати Анекс Смјерница, табела А „Преглед устава у БиХ“.

²⁵ „Службени гласник БиХ“, број: 59/09 и 66/16.

Члан 2. Закона о забрани дискриминације у БиХ садржи дефиницију дискриминације:

„ (1) Дискриминацијом се, у смислу овог Закона, сматра свако различито поступање, укључујући свако искључивање, ограничавање или давање предности засновано на стварним или претпостављеним основама према било којем лицу или групи лица и онима који су са њима у родбинској или другој вези на основу њихове расе, боје коже, језика, вјере, етничке припадности, инвалидитета, старосне доби, националног или социјалног поријекла, везе са националном мањином, политичког или другог увјерења, имовинског стања, чланства у синдикату или другом удружењу, образовања, друштвеног положаја и пола, сексуалне оријентације, родног идентитета, полних карактеристика, као и свака друга околност која има за сврху или посљедицу да било којем лицу онемогући или угрожава признавање, уживање или остваривање на равноправној основи, права и слобода у свим областима живота.“

Дискриминација постоји у свим ситуацијама када дође до: *непоштовања, непријатељства и неиспуњења права неког лица или групе лица.*

- ✓ Непоштовање права: право појединца или групе угрожава се у ситуацији када се избјегава уклањање мјера којима се спречава или умањује уживање права;
- ✓ Непријатељство заштите: у истом контексту треба препознати и ситуацију, на примјер, ону кад се уводе мјере којима се трећој страни онемогућава остваривање права;
- ✓ Неиспуњење права: ситуација у којој се не уведу позитивне мјере које олакшавају остваривање права или не уведу мјере које обезбјеђују уживање права оним лицима која нису у могућности да остваре своја права због сметњи које су ван њихове контроле.

Поред тога, Законом су наведени и други облици дискриминације, као што су:

- подстицање на дискриминацију,
- издавање налога другима да врше дискриминацију,
- помагање другима приликом дискриминације,
- виктимизација (сваки облик неповољног поступања према лицима која су у доброј вјери пријавила или намјеравају да пријаве дискриминацију).

Поред поменутих, Законом су наведени тежи облици дискриминације:

- вишеструка дискриминација (дискриминација почињена према одређеном лицу по више основа)
- поновљена дискриминација (дискриминација почињена више пута) и
- продужена дискриминација (дискриминација која постоји дуже вријеме).

У области образовања, антидискриминациона одредба садржана је у оквирним законима којима је регулисано предшколско, основно, средње и високо образовање, те у свим законима које су донијеле надлежне образовне власти у ентитетима, кантонима и Брчко дистрикту БиХ.

Могуће појаве дискриминације у образовању:

На основу стандарда утврђених међународним и домаћим правним оквиром за заштиту од дискриминације у области образовања, те елемената који указују на дискриминацију, могуће је препознати следеће појаве:

- a. када се на било који начин оспорава било којем лицу или групи лица приступ било којој врсти или степену васпитања и образовања, и то због личног својства или припадности тог лица или групе лица;

- б. када се ограничава било које лице или група лица на нижи васпитно-образовни стандард због личног својства или припадности тог лица или групе лица, или се лице или група лица преводе у виши васпитно-образовни стандард, а да није савладао/ла наставни програм из нижег;
- в. у случајевима довођења било којег лица или групе лица у положај који је неспојив са људским достојанством;
- г. одвајање, раздвајање социјалних група ради посебног друштвеног третмана и на основу расне, етничке, вјерске или социјално-економске припадности, или издвајање развојно ометене дјеце из редовне наставе у посебно организовану наставу за њих, када нису испуњени основни стандарди за посебан третман;
- д. спровођење процеса и мјера којима се појединци или етничке групе асимилационим језичким образовањем и културом стапају у преовладавајућу друштвену групу;
- е. оснивање или одржавање одвојених васпитно-образовних система или установа за лица или групе лица, изузимајући случајеве предвиђене Конвенцијом против дискриминације у образовању.²⁶

²⁶ Чланом 2. се наводи: *Ако су одобрене од стране државе, сљедеће околности се не сматрају дискриминацијом у смислу члана 1. ове Конвенције:*

- а) *Оснивање или одржавање одвојених васпитно-образовних система или установа за ученике различитог пола, ако ти системи или установе нуде једнак приступ васпитању и образовању, имају наставни кадар стручних квалификација истог стандарда, имају простор и опрему истог квалитета и нуде могућност похађања истих или приближно истих програма;*
- б) *Оснивање или одржавање посебних васпитно-образовних система или установа због вјерских или језичких разлога, у којима се васпитање и образовање спроводи у складу са жељама ученикових родитеља или законских старатеља, ако се укључивање у те системе или похађање тих установа заснива на избору, и ако васпитање и образовање који се у њима спровode одговара оним стандардима које доносе или одобравају надлежне власти, посебно за васпитање и образовање истог степена;*
- ц) *Оснивање или одржавање приватних васпитно-образовних установа, ако циљ тих установа није искључење било које групе лица, него обезбеђивање додатних васпитно-образовних могућности, поред оних које оснивају јавне власти, ако се те установе воде у складу са тим циљем и ако васпитање и образовање које се у њима спроводи одговара оним стандардима које доносе или одобравају надлежне власти, посебно за васпитање и образовање истог степена.“*

V. Смјернице за препознавање дискриминације у области васпитања и образовања

На основу домаћег и међународног правног оквира за заштиту од дискриминације, у области образовања потребно је обезбиједити сљедеће стандарде:

V.1. ДОСТУПНОСТ И ПРИСТУПАЧНОСТ ОБРАЗОВАЊА

1. *Да ли су у примјени формалне мјере којима се обезбјеђује одговарајући обухват дјеце предшколским васпитањем и образовањем?*
  2. *Да ли су у примјени формалне мјере којима се обезбјеђује бесплатно и обавезно основно образовање?*
  3. *Да ли је доступност средњег и високог образовање обезбијеђена свим групама лица, према адекватним условима?*
  4. *Да ли су све образовне институције ријешиле питање физичких баријера?*
  5. *Да ли су образовне институције опремљене одговарајућом информатичком технологијом, ради веће приступачности?*
- У већини школа обезбјеђује се обавезно бесплатно предшколско васпитање за дјецу у години пред полазак у школу, што се карактерише као добра пракса у БиХ. У проблеме у вези са обухватом дјеце предшколског васпитања, које не спада у обавезно бесплатно предшколско образовање, спадају сљедећа питања: капацитети прилагођени за намјене предшколског васпитања, планирање финансијских издвајања, којима се омогућава организација рада предшколских установа према потребама дјеце.
  - У односу на питања која се директно односе на доступност образовања и на обавезу државе да свима обезбиједи обавезно и бесплатно основно образовање, потребно је додатно размотрити да ли је овај услов испуњен у пракси и поред тога што је формално, по важећим законима, основно образовање бесплатно и обавезно. Надлежне образовне власти у пракси спроводе позитивне мјере усмјерене ка испуњењу принципа да је свима основно образовање обавезно и бесплатно. Ове мјере нису стандардизоване и уједначене на свим подручјима, а најчешће су то мјере којим се обезбјеђује: бесплатан превоз од куће до школе и назад; куповина или суфинансирање уџбеника за одређене рањиве групе ученика; стипендирање; те организовање припремне наставе.
  - Када је у питању доступност средњег и високог образовања према одређеним условима, стање је неуједначено, јер угрожене групе немају једнаке могућности код приступа и доступности образовања. Нема посебних програма припремљених у циљу стварања једнаких шанси свима (нема довољно ресурса за инклузију и програме за најугроженије друштвене групе; асистенти у настави, и сл.).
  - Проблеми у вези са доступношћу образовања у БиХ односе се на образовне установе које још увијек имају грађевинске препреке (непостојање прилаза, лифтова и тоалета за лица са инвалидитетом, системи загријавања који су застарјели); проблематично обезбјеђење смјештаја

за ученике и студенте који се образују ван мјеста пребивалишта; обезбјеђење средстава за набавку уџбеника и других материјала, те јавног превоза за ученике.

- Образовне установе нису у довољној мјери опремљене модерним информатичким и другим технологијама, а посебно је наглашена разлика између образовних установа смјештених у урбаним и руралним срединама.

СМЈЕРНИЦА

1.

Образовне власти имају обавезу да предузму мјере које имају на располагању, те, поред физичке и економске, обезбиједите и недискриминаторну димензију, посебно према најугроженијим друштвеним групама; да обезбиједите већи обухват дјеце предшколским васпитањем и образовањем, бесплатно и обавезно основно образовање, те уједначен приступ средњем и високом образовању.

ПРЕПОРУКЕ:

- ▶▶▶▶ Препоручује се доношење дугорочног програма у циљу обезбјеђивања средстава за већи обухват предшколским васпитањем и образовањем;
- ▶▶▶▶ Препоручује се да надлежни органи у области образовања прецизније утврде потребе за финансијским средствима, којима ће обезбиједити обавезно и бесплатно основно образовање и увођење највиших стандарда подршке;
- ▶▶▶▶ Препоручује се да се сачине дугорочни и краткорочни планови модернизације образовних установа, којима би се побољшала енергетска ефикасност, направио адекватан прилаз, лифт и тоалет за лица са инвалидитетом, те допринијело бољој информатичкој опремљености;
- ▶▶▶▶ Препоручује се стварање услова за већи степен инклузивности у образовању, доношење и спровођење програма за најугроженије друштвене групе и обезбјеђивање адекватног броја асистената у настави.

V.2. СИСТЕМ УПИСА У ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНИМ УСТАНОВАМА

1. *Да ли постоји план уписних подручја, којим се уважававају потребе и посебности цијеле школске популације?*
  2. *Да ли постоји процедура за испитивање приговора родитеља који траже изузетак од поступања?*
  3. *Да ли постојећи системи образовања у БиХ обезбјеђују проходност и пуну слободу кретања у БиХ?*
  4. *Да ли је обезбијеђена могућност дјеци да наставе средњошколско и високошколско образовање у складу са својим потребама и могућностима?*
- Уписна подручја се одређују према пребивалишту ученика, зависно од тога да ли постоји довољан број адекватно опремљених образовних установа и јесу ли на одговарајући начин регионално распоређене. Надлежне образовне власти настоје да родитељима обезбиједите избор друге васпитно-образовне установе, уз поштовање законом прописане процедуре, а осим тога, обезбјеђује се и специфични облик образовања у заједници или ван ње, за дјецу којој је то потребно.

- Један од проблема у овој области је категоризација дјеце, коју врше надлежне комисије, недовољан број мобилних тимова и недовољна сарадња са родитељима. Ученици с тежим сметњама и потешкоћама у развоју уписују се у специјалне школе (лакше и теже сметње регулисане су Педагошким стандардима). Ученици са потешкоћама у развоју, под прописаним условима, имају право на индивидуални наставни план и програм, којим се утврђују активности и циљеви образовних потреба ученика. Међутим, због недостатка средстава за подршку, дјеца са потешкоћама у развоју немају увијек бесплатан и одговарајући ниво образовања.
- Када се говори о изузецима по питању уписног подручја, родитељи имају могућност упућивања приговора. Већина образовних установа у доброј мјери уважава потребе ученика и родитеља, те на оправдан захтјев родитеља оставља могућност одобравања уписа ученика у друго уписно подручје, иако у вези с овим питањем процедура није увијек јасно прописана.
- Постојећи системи обезбјеђују слободу кретања, али још увијек постоје изазови када је у питању његова проходност, односно како обезбиједити несметану промјену образовних установа ученицима и студентима унутар БиХ. Потребно је обратити пажњу на ситуације које могу да настану нечињењем, односно пропуштањем дужног чињења, ако се приликом уписа у школу траже документи који нису законом или подзаконским актима предвиђени као неопходни, а њихов недостатак се користи као разлог за искључивање, односно немогућност укључивања ученика у процес образовања и васпитања.
- Средњошколско и високо образовање доступно је свима, у складу са постигнутим успјехом, личним интересом и способностима, али и овим категоријама ученика недостаје одговарајућа подршка, као што су стипендије, смјештај, и слично, те посебно подршка маргинализованим групама.

СМЈЕРНИЦА

2.

Образовне власти обавезне су да обезбиједи, кроз систем уписа ученика и студената, да сви имају једнаке шансе за образовање.

ПРЕПОРУКА:

- »»» Препоручује се образовним властима да, у оквиру система уписа ученика, обезбиједи недискриминаторни приступ свим категоријама ученика, те креирају конкретне мјере којима се планирају и обезбјеђују потребни финансијски и технички ресурси за покривање свих уписних подручја.
- »»» Препоручује се образовним властима да обезбиједи средства и спроводе посебне програме за најугроженије категорије, да би им обезбиједили једнаке шансе за образовање, без обзира на ниво и на мјесто школовања.

V.3. УСПОСТАВЉАЊЕ ОДГОВАРАЈУЋИХ ОРГАНА И РАДНИХ ТИЈЕЛА И УЧЕШЋЕ И ОДЛУЧИВАЊЕ У ОБРАЗОВНИМ УСТАНОВАМА

1. *Да ли су у школи успостављени школски одбор, наставничко вијеће, савјет ученика, односно савјет родитеља, уз учешће и одлучивање родитеља, ученика и заједнице, и да ли је обезбијеђена одговарајућа заступљеност?*
  2. *Да ли су успостављена тијела у високошколским установама која имају одговарајућу заступљеност студената, уз учешће у раду и одлучивању тијела?*
  3. *Да ли је избор управљачких и руководних структура образовних установа транспарентан?*
  4. *Да ли су наведена тијела донијела одговарајући акт, те успоставила ефикасну интерну процедуру за заштиту од дискриминације у васпитно-образовним установама?*
- Састав органа и тијела у образовним установама (управљачка, руководећа, стручна и савјетодавна) не одражава увијек одговарајућу заступљеност (полну, националну, социјалну, итд.). У појединим образовним установама није увијек обезбијеђено учешће у раду и одлучивању родитеља ученика према њиховој националној припадности или припадности мањини, полу, социјалној групи, и слично;
  - Један од кључних чинилаца који утиче на (не)остваривање одговарајућег учешћа свих група (родитеља, ученика и студената) у овим тијелима недостатак је мотивације. Нема примјера да су успостављени програми школа којима би се постигло веће учешће родитеља, ученика, те њихове заинтересованости у раду, управљању и развоју образовних установа;
  - Формално, образовне установе имају аутономију у односу на успостављена законска рјешења, али у стварности постоји више примјера гдје је аутономија образовних установа нарушена и гдје је утицај родитеља и ученика, па и саме заједнице, у потпуности занемарив, што се одражава и на појаве дискриминације у области образовања;
  - У актима образовних установа није довољно прописана, нити успостављена интерна процедура за заштиту од дискриминације, што је обавеза надлежних институција према Закону о забрани дискриминације и један је од кључних предуслова за заштиту од дискриминације.

СМЈЕРНИЦА

3.

Образовне власти имају обавезу да за све управљачке, руководне, савјетодавне и стручне органе и тијела прецизирају састав и заступљеност на недискриминаторним основама, те да спроводе у континуитету активне мјере којима се побољшава степен учешћа родитеља, ученика и студената у раду и одлучивању, те јачање аутономије образовних установа у заједници.

ПРЕПОРУКЕ:

- ▶▶▶ Препоручује се да образовне власти унаприједи постојећи правни оквир којим се регулишу састав и надлежности различитих управљачких и стручних органа и тијела у образовним институцијама.
- ▶▶▶ Препоручује се да образовне власти донесу програме за родитеље и ученике, те представнике заједнице, којима би се приближили, како важност учествовања, тако и методе учешћа у раду школских тијела и одлучивању, те довели до њихове равноправније заступљености.
- ▶▶▶ Препоручује се да се, у постојећем правном оквиру, утврде принципи једнаког поступања и усвоје ефикасне интерне процедуре за заштиту од дискриминације у образовним институцијама у случају пријаве дискриминације.

V.4. УСВАЈАЊЕ ОДГОВАРАЈУЋИХ НАСТАВНИХ ПЛАНОВА И ПРОГРАМА И ПОШТОВАЊЕ ИНДИВИДУАЛНИХ РАЗЛИКА

1. *Да ли се у школама у оквиру НПП-а изучавају садржаји који, на недискриминаторан начин, представљају културу, традицију и историјско наслеђе конститутивних народа у БиХ?*
  2. *Да ли је ученицима обезбијеђено изучавање и употреба језика конститутивних народа и писама на недискриминаторан начин?*
  3. *Да ли су НПП-има довољно обухваћени садржаји који се односе на унапређење људских права, посебно у погледу толеранције и разумијевања према свим основама дискриминације и принципима демократије?*
  4. *Да ли су НПП-и на одговарајући начин оријентисани на ученике, исходе учења, принцип повезаности наставних садржаја, принцип свеобухватног и флексибилног приступа учењу, и да ли су заједничка језгра наставних планова и програма, заснована на исходима учења, уврштена у НПП-е?*
  5. *Да ли је улога наставника регулисана у складу са критеријумима за професионално звање наставника за исти ниво образовања?*
  6. *Да ли се у школама, у оквиру НПП-а, изучавају садржаји који, на недискриминаторан начин, представљају културу, традицију и историјско наслеђе националних мањина у БиХ?*
  7. *Да ли је ученицима, припадницима националних мањина, обезбијеђено право на додатну наставу, односно посебан наставни план и програм којим се уважавају њихове потребе?*
  8. *Да ли се обезбијеђује спровођење образовног програма према могућностима сваког ученика и да ли је обезбијеђена подршка надареним ученицима и дјеци са потешкоћама у развоју?*
- Наставним плановима и програмима утврђени су циљеви, задаци, садржај, облици и поступци васпитно-образовног рада, као и извођење разредне, односно предметне наставе у појединим разредима или другим облицима наставе. При изради НПП-а треба водити рачуна о испуњењу принципа прилагодљивости у образовању и васпитању различитих група дјеце и младих људи. У условима у БиХ, ово право припадницима конститутивних народа обезбијеђују надлежне образовне власти у кантонима у Федерацији БиХ, у Републици Српској и у Брчко дистрикту БиХ, према различитим праксама.
  - НПП-и садрже одреднице које се односе на људска права, већу толеранцију и разумијевање дискриминације, те демократије у босанскохерцеговачком друштву, али је и даље потребно подизати стандарде рада поштовањем принципа недискриминације и улагањем више напора у специјализацију наставног кадра, посебно кад је у питању испуњавање образовних потреба угрожених група ученика.
  - Основним стандардом недискриминације подразумева се да су у НПП-има садржане и уважене различитости народа који живе у БиХ, те да се, према њиховом одређењу, обезбиједе изучавање и употреба писма и језика. У оквиру образовних система у БиХ, настава се спроводи по уџбеницима на језицима и писмима конститутивних народа у БиХ, према стандардима и критеријумима утврђеним законом и другим одговарајућим актима, али у неким случајевима ова пракса не обухваћа сву дјецу. Право на образовање на језику националне мањине гарантовано је Законом о заштити права припадника националних мањина у БиХ,²⁷ а може да се реализује у оквиру редовног процеса образовања ако су испуњени услови прописани законом; за мањи број ученика, ово право се реализује кроз додатно организовану наставу, што је и случај у појединим школама у БиХ.
  - НПП-и нису оријентисани на ученике, односно исходе учења. У примјени су стандарди којима настоји да се повежу наставни садржаји и да се развију принципи флексибилног и свеобухватног приступа учењу. Генерално се може закључити да, уз сву позитивну праксу, постоји потреба да се

²⁷ У члану 11. се наводи: „БиХ признаје и штити право сваком припаднику националне мањине у БиХ да употребљава свој језик слободно и без ометања, приватно и јавно, усмено и писмено. Право из претходног става подразумева и право припаднику националне мањине да употреби своје име и презиме на језику мањине и да захтијева да, као такво, буде у јавној употреби.“ („Службени гласник БиХ“, број: 12/03, 76/05, 93/08).

постојећи НПП-и унаприједи и да се уврсти наставни садржај којим ће адекватније бити испуњене потребе свих ученика и родитеља, према њиховим одређењима.

- Када су у питању васпитно-образовни системи у БиХ, улога наставника различито је регулисана законима. Постоји потреба за уједначавањем критеријума за професионално звање наставника за исти ниво образовања. Наставници треба да посједују: критичко, креативно, просоцијално мишљење и мишљење усмјерено на друштво, тј. будућност, како би успјешно учествовали у процесу образовања. Треба, међутим, напоменути да су у образовним системима у БиХ недовољни ресурси за стицање практичних професионалних способности у постојећим системима који образују наставнике, и ресурси за унапређење капацитета постојећег наставног особља.
- Стандард недискриминације подразумијева да НПП-е треба прилагодити и потребама националних мањина, као и дјеци са потешкоћама у развоју. Такође, треба размислити о начину прилагођавања НПП-ова за лица која нису национално одређена. Другим ријечима, НПП-и требају да буду флексибилни и прилагодљиви различитим потребама ученика. Стандард прилагодљивости захтијева да се школе прилагођавају дјечи, а не да се дјеца прилагођавају школи. Кад су у питању потребе обезбјеђивања адекватних НПП-а за националне мањине, немогућност обезбјеђивања одговарајућег (стручног) наставног кадра представља отежавајућу околност. Постоје позитивни примјери ангажовања представника ромске мањине у институције образовних власти на позицији референт за образовање Рома у школама, те њиховог укључивања у наставни процес као асистената и асистенткица у настави. Овај модел се показао успјешним због подршке ученицима да савладају градиво, и уједно је мотивација и родитељима и ученицима да не напуштају образовање, али је, након завршетка програмских иницијатива невладиних организација, процес успорен због малог учешћа представника ромске мањине у спровођењу васпитно-образовног процеса.
- Дјеца са потешкоћама у развоју немају исти положај у БиХ у погледу коришћења могућности инклузије у редовним облицима образовања, прије свега због недостатка финансијских ресурса и непостојања, како прилагођених капацитета у школама, тако и едукованог наставног особља за процес инклузије.
- Иако у појединим школама постоји добра пракса обезбјеђивања подршке, како надареним ученицима, тако и дјечи са инвалидитетом, ова подршка још увијек није стандардизована и довољна за испуњење потреба ове дјеце.

СМЈЕРНИЦА

4.

Потребно је унаприједити постојеће наставне планове и програме, те боље уврстити стандарде недискриминације и поштовања принципа прилагодљивости образовних програма према потребама свих ученика и родитеља, а у складу са њиховим одређењима, уз уважавање и поштовање индивидуалних разлика.

ПРЕПОРУКЕ:

- ▶▶▶ Препоручује се образовним властима да, у оквиру НПП-а, обезбиједи садржаје који на недискриминаторан начин представљају културу, традицију и историјско наслеђе конститутивних народа у БиХ.
- ▶▶▶ Препоручује се образовним властима да у НПП уврсте садржаје који се односе на људска права, побољшање толеранције и разумијевања, а према свим основама недискриминације и демократије.

- ▶▶▶ Препоручује се образовним властима да унаприједи уџбеничку политику, кроз израду уџбеника на свим језицима и писмима конститутивних народа у БиХ.
- ▶▶▶ Препоручује се образовним властима да обезбиједи трајне и стандардизоване ресурсе за едукацију и специјализацију наставног кадра, у циљу унапређења стандарда којима се НПП-и на одговарајући начин оријентишу на: интерес и потребе ученика, исход учења, свеобухватност и флексибилност приступа учењу;
- ▶▶▶ Препоручује се образовним властима да обезбиједи довољно ресурса за континуирани професионални развој и додатно и стално стручно усавршавање и оспособљавање постојећег наставног кадра.
- ▶▶▶ Препоручује се образовним властима да унаприједи стандарде школовања и обезбиједи специјализовање будућег наставног кадра.
- ▶▶▶ Препоручује се образовним властима да, у оквиру НПП-а, направе садржаје који на правилан и недискриминаторан начин представљају културу, традицију и историјско наслеђе националних мањина у БиХ.
- ▶▶▶ Препоручује се образовним властима да унаприједи садржај образовних прописа о НПП-има на начин да се: обезбиједи додатна настава, или посебан наставни план и програм, којим се уважавају потребе надарених ученика, дјеце са потешкоћама у развоју (обезбјеђивањем асистента у настави, гдје за тим постоји потреба) и додатна настава за припаднике националне мањине.
- ▶▶▶ Препоручује се образовним властима да, тамо гдје постоји потреба, обезбјеђивањем сталне позиције референта за образовање Рома и израдом програма за подршку родитељима, унаприједи институционалне капацитете, ради већег обухвата образовања ромске дјеце.

V.5. ОМОГУЋАВАЊЕ КОМУНИКАЦИЈЕ МЕЂУ ЧЛАНОВИМА ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ, ТЕ СЛОБОДЕ МИШЉЕЊА И ИЗРАЖАВАЊА У ОБРАЗОВАЊУ

1. *Који су системи успостављени за унапређење позитивног начина комуницирања?*
  2. *Да ли су у законским актима санкционисани врста и облици неприхватљиве комуникације у образовним установама?*
  3. *Како се обезбјеђује слобода изношења мишљења и вјерског убјеђења у образовним установама?*
- Изузетно важан сегмент образовања је и питање оспособљености чланова и чланица школске заједнице, који воде рачуна о успостављању прихватљивих образаца комуникације у школи. Учење о методама и техникама ненасилне комуникације, као и о поступцима ефикасног спречавања негативне праксе, спроводи се у оквиру васпитно-образовног процеса у циљу унапређивања позитивних међусобних начина комуникације, али је у највећој мјери усмјерено на ученике и ученице. образовање и едукацију о ненасилној комуникацији потребно је системски проширити на наставнике, остало школско особље, као и на родитеље.
  - Питање санкционисања уређено је законским актима, али је питање њихове дјелотворности потребно анализирати, као и основаност одређених мјера које се предвиђају актима образовних власти.
  - Кроз реализовање различитих облика васпитно-образовног рада у образовним установама постоји слобода изражавања мишљења, па и оних која су по свом садржају различита, као и слобода изражавања вјерских убјеђења. У оквиру постојећих законских прописа, у свим

образовним системима у БиХ дефинисана је слобода изражавања мишљења у процесу васпитања и образовања. Принципи, наведени у горњем дијелу текста, уграђени су у НПП-е кроз методологије и облике рада, нарочито у оквиру одређених наставних предмета. Када је ријеч о принципу слободног изражавања мишљења, у постојећим системима образовања у БиХ остављен је простор за унапређење стандарда за ефикасну заштиту људских права у образовним установама.

- У БиХ постоји различита пракса када је у питању обезбјеђивање алтернативног предмета за ученике који не желе да похађају наставне часове вјеронауке. По питању начина и принципа слободног изношења вјерских убјеђења у школи, васпитно-образовни системи у БиХ не би могли да буду окарактерисани као системи који су достигли високе стандарде, којима се ефикасно штите људска права Осталих и мањина.

СМЈЕРНИЦА

5.

Образовне власти у БиХ требало би да унаприједи садржај постојећих прописа, који се доносе у образовним установама за заштиту од неприхватљиве комуникације, на начин да јасно и детаљно дефинишу начине и принципе слободног изражавања мишљења и вјерског убјеђења, те улогу чланова образовне заједнице у развијању културе дијалога унутар образовних установа.

ПРЕПОРУКЕ:

- ▶ Препоручује се да образовне власти у БиХ усвоје прилагођене програме за ученике, студенте, школско особље и родитеље, којима би се обезбиједили довољни ресурси за спровођење активности усмјерених на развој културе дијалога унутар образовних установа.
- ▶ Препоручује се да образовне власти у БиХ унаприједи и измијене постојеће акте којима се спречава свака врста и облик неприхватљиве комуникације у образовним установама.
- ▶ Препоручује се да образовне власти у континуитету реализују едукације на основу добрих примјера из праксе поштовања принципа слободног изражавања мишљења и прихватљивим начинима изношења вјерских убјеђења унутар образовног система.

V.6. УСПОСТАВЉАЊЕ СТАНДАРДА У ОЦЈЕЊИВАЊУ УЧЕНИКА

1. Да ли су успостављени критеријуми и стандарди оцјењивања?

- У спровођењу образовних прописа о оцјењивању ученика и ученица у спровођењу НПП-а, установљена је у БиХ примјена сличних правних механизма, којима се утврђују начини и процедуре у оцјењивању ученика и ученица. Постоје добри примјери унапријеђеног концепта оцјењивања ученика и ученица, као што је оцјењивање у оквиру разредне наставе у основним школама, те у оквиру средњих стручних школа, гдје је промјеном методологије и облика рада дошло и до унапређења у концепту оцјењивања.
- Уопштено говорећи, када је ријеч о процесу оцјењивања и постојеће праксе у оцјењивању ученика и ученица, у смислу обезбјеђивања оцјене као средства за утврђивање предности и слабости ученика или ученице и помака у остваривању образовних резултата, још увијек је потребно побољшавати постављени стандард за заштиту људских права у школи. Процес оцјењивања треба да реализују и спољне стручне структуре, да би оцјењивање подлијегало разноврсности метода оцјењивања. Процес оцјењивања није повезан са праћењем осталих права и потреба

ученика и ученица, као што су изузетан успјех или недовољан успјех у учењу, који може да указује на проблем у васпитању и образовању дјетета.

- Постоји простор да се повећа сарадња између школе, центра за социјални рад и родитеља по питању изостанака ученика из школе.

СМЈЕРНИЦА

6.

Образовне власти у БиХ имају обавезу да развијају унапријеђен систем праћења, вредновања и оцјењивања, прилагођен потребама ученика у образовним системима, без дискриминације.

ПРЕПОРУКЕ:

- »»» Препоручује се образовним властима да стално унапређују и развијају програме свеобухватнијег развоја инфраструктуре, те знања и вјештина школског особља, којима ће се обезбиједити успјешно коришћење система електронских дневника, информационог система за праћење и процјену ученика, те других информационих програма, у циљу увођења система оцјењивања и процјењивања прилагођених потребама ученика, уз обезбјеђивање индивидуализованог приступа ученику.
- »»» Препоручује се да, у складу са претходном препоруком, образовне власти изврше усаглашавање аката којима се регулише претходна тематика.
- »»» Препоручује се да образовне власти наставе са унапређењем постојећих и израдом нових протокола, којима се поспјешује једноставан приступ родитељима школским информацијама, те транспарентан систем рјешавања појединачних притужби.
- »»» Препоручује се да образовне власти израде свеобухватније програме обуке наставника, које би реализовали ради увођења савремених достигнућа школске докимологије у систем оцјењивања.
- »»» У сврху пружања подршке дјечи у ризику, препоручује се да образовне власти, у сарадњи са властима у области социјалне заштите, детаљније разраде одреднице које дефинишу занемаривање дјетета у школи и утврде методологију размјене информација са центрима за социјални рад.

V.7. ЗАШТИТА ОД НАСИЉА У ОБРАЗОВНИМ УСТАНОВАМА

1. *Да ли се у образовним установама обезбјеђује разноликост у приступу културним потребама (мјере за спречавање културалног насиља)?*
2. *Да ли се у образовним установама обезбјеђује спровођење мјера против структуралног насиља?*
3. *Да ли се у образовним установама обезбјеђује спровођење мјера против персоналног насиља (насиље над лицем или личношћу)?*
4. *Да ли је у образовним установама израђен и закључен протокол о поступању у случају насиља у образовним установама?*
5. *Да ли је направљен превентивни програм против насиља?*

6. *Да ли се спроводи програм образовања о врстама, облицима и начинима испољавања насиља?*
7. *Да ли је израђена инструкција о поступању и начину вођења поступака против починилаца насиља у образовној установи?*

- Постоје добри примјери из праксе појединих образовних установа, које имају за циљ промовисање културне разноликости, али постоје и примјери када се такве активности наслањају на културно наслеђе само једне заједнице. У односу на културну разноликост БиХ, потребно је да ове активности буду стандардизоване унутар свих образовних система.
- Посљедњих година чине се напори да се спроведу мјере усмјерене на спречавање структуралног насиља, односно свих облика насиља који произлазе из непостојања норми или њихове несавршености. На свим нивоима власти активни су процеси унапређења постојеће законске регулативе и рефомски процеси у системима образовања, који обавезно требају да обухваћају и стандарде из области људских права и спречавања дискриминације у образовању.
- У образовним установама спровode се активности које имају за циљ смањење насиља и борбу против вршњачког насиља.
- Протоколи о поступању у случајевима почињења насиља у школи примјењују се у великом броју школа у БиХ.
- У појединим локалним заједницама (општинама), у сарадњи са школама, центрима за социјални рад, организацијама цивилног друштва и другим локалним институцијама (полиција, домови здравља), успостављени су локални, мултидисциплинарни тимови и усвојени превентивни програми против насиља над дјецом. Задатак ових тимова јесте спровођење превентивних активности за борбу против насиља и развијање система сарадње између надлежних власти у сврху спречавања насиља.
- У школама и заједници реализују се и различите едукације. У оквир НПП-а уврштавају се теме којима се врши превенција насиља. Такође се, преко различитих пројеката који су званично одобрени од стране образовних власти (етички кодекс у раду са дјецом), ова проблематика обрађује у школама које покажу интерес, или се процијени да ће бити од помоћи школама. Наведени пројекти морају да буду стандардизовани, одобрени од власти и од родитеља.
- Сачињено је, и у пракси се примјењује, више публикација, смјерница и инструкција за поступање у случају почињења насиља у образовним установама.

СМЈЕРНИЦА

7.

Образовне власти имају обавезу да успоставе ефикасан и одржив механизам за сузбијање свих облика насиља у образовним установама.

ПРЕПОРУКЕ:

- ▶ Препоручује се да образовне власти унаприједи постојеће програме или сачине обухватан и стандардизован програм за заштиту од насиља у образовним установама, који би требао да садржи:
  - мјере којима се обезбјеђује разноликост у приступу културним потребама, те мјере за спречавање културалног насиља;

- мјере за сузбијање структуралног насиља;
  - мјере против вршњачког насиља;
  - мјере за закључивање, односно боље спровођење школског протокола против насиља;
  - превентивне активности у спречавању насиља, којима су обухваћене едукативне активности о врстама, облицима и начинима испољавања насиља.
- »»» Препоручује се да образовне власти унаприједи или сачине протокол поступања о начину вођења поступака против починилаца насиља у образовним установама.
- »»» Препоручује се да, тамо гдје то није учињено, образовне власти обезбиједи да образовне установе именују чланове тимова за поступање у случају насиља у образовним установама.

VI. Како затражити заштиту од дискриминације?

1) Образовне установе и просвјетна инспекција

Законом о забрани дискриминације задужене су образовне власти да усвоје практичан механизам за заштиту од дискриминације, тј. да својим општим правним актима, или посебним правним актима, регулишу принципе једнаког поступања и обезбиједи ефикасне интерне процедуре за заштиту од дискриминације.

Образовне установе - Полазећи од обавеза образовних власти, када је у питању обезбјеђивање образовања у складу са стандардима у области људских права те спречавање дискриминације, потребно је да сви органи образовних установа обезбиједи заштиту од дискриминације, у складу са њиховим мандатима, и то:

- ✓ Директор
- ✓ Школски одбор
- ✓ Наставничко вијеће
- ✓ Ректор
- ✓ Декан
- ✓ Управни одбор
- ✓ Сенат универзитета
- ✓ Други органи и тијела

На основу обавезе школских тијела да регулишу питање једнаког поступања и обезбиједи ефикасне процедуре за заштиту од дискриминације, сваки учесник у процесу образовања (*ученици/студенти, родитељи, школско особље, савјет родитеља, савјет ученика/студената, итд.*) може, на основу члана 11. Закона о забрани дискриминације, у свим поступцима у којима школска тијела одлучују о неком од права, истакнути приговор или жалбу која се односи на дискриминацију.²⁸

У случају да је жалба поднесена школским тијелима, односно тијелима високошколских установа, тијела:

- ✓ дужна су да се изјасне у вези са поднесеним жалбама и приговорима;
- ✓ могу да донесу одлуку којом ће спријечити даљу дискриминацију.

Просвјетни инспектори, на основу закона о образовању, представљају први степен контроле у случајевима кршења закона, погрешног тумачења или непримјењивања закона. С обзиром на чињеницу да сви закони у образовању садрже одредбе о недискриминацији, просвјетни инспектори, који врше надзор над примјеном закона и прописа у овој области, имају обавезу и право дјеловања у случају кршења тих одредаба.

²⁸ У прилогу можете наћи образац који служи као путоказ коме и како поднијети пријаву дискриминације.

У случају да је жалба поднесена просвјетној инспекцији, просвјетна инспекција:

- ✓ дужна је да се изјасни у вези са поднесеним жалбама;
- ✓ може да донесе рјешење, уколико је то потребно.

Због тога, уколико смо мишљења да је почињена дискриминација у било којој сфери образовања (предшколске установе, основне и средње школе, као и установе за високо образовање), свако има право да поднесе жалбу првенствено образовним установама и просвјетној инспекцији, који су дужни да реагују, односно преиспитају наводе жалбе и, уколико је то потребно, поводом њих, донесу одлуку/рјешење.

Важно је напоменути да у остваривању ове своје улоге, а у циљу заштите и превентивног дјеловања од дискриминације, васпитно-образовне установе и просвјетна инспекција треба да остварују пуну сарадњу са цивилним друштвом, као и са родитељима и ученицима.

2) Улога Институције омбудсмана/омбудсмана за људска права у БиХ

Централна институција за испитивање појединачних и групних случајева дискриминације је Институција омбудсмана/омбудсмана за људска права.²⁹ Омбудсман је задужен за промоцију Закона о забрани дискриминације, информисање јавности, подизање нивоа свијести, спровођење кампање и, на друге начине, активно промовисање борбе против дискриминације у сврху њене превенције.

У складу са Законом о Институцији омбудсмана за људска права БиХ³⁰ и Законом о забрани дискриминације:

- ✓ Омбудсмани заступају и разматрају појединачне и групне жалбе у вези са дискриминацијом;
- ✓ Жалба се подноси попуњавањем формулара, у којем је важно навести тражене податке, околности, радње и чињенице којима се поткрепљују наводи о дискриминацији. Уредно попуњен формулар жалбе доставља се путем поште, факса, имејла (e-maila) или лично у једну од канцеларија ове Институције. Приликом достављања жалбе важно је водити рачуна о законски прописаном року за подношење жалбе;
- ✓ Омбудсмани, физичким и правним лицима која су поднијела жалбу због дискриминације, дају потребна обавјештења о њиховим правима и обавезама, те могућностима судске и других облика заштите;
- ✓ Поводом жалбе, Институција омбудсмана може да одлучи да не прихвати жалбу, или да покрене поступак истраживања;
- ✓ Омбудсман предлаже покретање поступка медијације у складу са одредбама Закона о поступку медијације у БиХ;³¹
- ✓ Уколико се утврди дискриминација, Институција омбудсмана издаје препоруку у циљу исправљања кршења права насталих дискриминацијом и отклањања даље дискриминације;³²
- ✓ Уколико се деси да препоруке Институције омбудсмана не буду испоштоване, може да се покрене прекршајни поступак;
- ✓ Непоступање државне институције, предузећа или одговорног лица према препорукама Институције омбудсмана кажњиво је новчаним казнама по окончаном прекршајном поступку;
- ✓ Суд је дужан да размотри препоруке Институције омбудсмана у случају када разматра предмет о којем је Институција омбудсмана већ донијела препоруку, а коју странка користи као доказ;

29 Члан 7. Закона о забрани дискриминације („Службени гласник БиХ”, број: 59/09 и 66/16.)

30 Закон о Институцији омбудсмана за људска права БиХ („Службени гласник БиХ”, број: 19/02, 35/04, 32/06).

31 „Службени гласник БиХ”, број: 37/04.

32 Иако препоруке Институције омбудсмана нису обавезујуће, у пракси се показало да је понекад довољно да Институција затражи податке, одговоре или обавјештења од стране која је наводно починила дискриминацију, да би се дискриминаторно понашање зауставило.

- ✓ Омбудсмани надлежним парламентима у БиХ подносе годишње извјештаје о појавама дискриминације и издају надлежним тијелима одговарајуће препоруке; тим путем могуће је утврдити ниво дискриминације у БиХ и, у појединим областима, указати на институције које не извршавају њихове препоруке и иницијативе за измјене закона; процес извјештавања омогућава надлежним парламнетима, односно скупштинама које разматрају ове извјештаје и неизвршене препоруке, да затраже од извршних власти предузимање свих потребних мјера за сузбијање дискриминације;
- ✓ Омбудсмани, према потреби, раде и специјалне извјештаје о појави дискриминације.

3) Судска заштита од дискриминације

Уколико лице сматра да је дискриминисано, може да затражи заштиту од суда, коју обезбјеђују судови у БиХ на свим нивоима власти, према њиховој мјесној надлежности. Судови су надлежни да рјешавају појединачне, односно групне тужбе за заштиту од дискриминације, поднесене у складу са Законом о забрани дискриминације.³³

У складу са Законом о забрани дискриминације, постоје четири врсте тужби:

- а) Тужба за утврђивање дискриминације** (деклараторни антидискриминациони захтјев) - овом тужбом се утврђује да је тужени повриједио тужиочево право на једнако поступање, односно да радња коју је предузео или пропустио, може непосредно да доведе до повреде права на једнако поступање.
- б) Тужба за забрану, односно пропуштање** (прохибитивни захтјев) или отклањање дискриминације (реститутивни захтјев) - овом тужбом тражи се забрана предузимања радњи којима се крши или може да прекрши тужиочево право на једнако поступање, односно да се изврше радње којима се уклања дискриминација или њене посљедице.
- в) Тужба за накнаду штете** - овом тужбом тражи се накнада материјалне и нематеријалне штете, узроковане повредом права заштићених овим Законом.
- г) Тужба за објаву пресуде** – овом тужбом тражи се да пресуда, којом је утврђена повреда права на једнако поступање, буде објављена у медијима, на трошак туженика.

Оно што је карактеристично за поступке који се воде пред судом, а у вези су са Законом о забрани дискриминације, јесте да терет доказивања да до дискриминације није дошло прелази на починиоца дискриминације, а не на лице које је дискриминисано.³⁴

Суд и други органи дужни су да примјењују принцип хитности у свим поступцима у којима се испитују тврдње о почињеној дискриминацији.

Рок за подношење тужби за заштиту од дискриминације је **три године** од дана сазнања о учињеној повреди права, а најдуже **пет година** од дана учињења повреде дискриминације, док је рок за подношење захтјева за ревизију три мјесеца од дана уручења другостепене пресуде суда подносиоцу тужбе.

Закон предвиђа:

- судску мјеру обезбјеђења прије и у току поступка;
- *"ситуационо тестирање - метод за доказивање дискриминације"*;
- обавезу суда да размотри препоруке Институције омбудсмана;
- учешће трећих лица;

³³ Закон о забрани дискриминације („Службени гласник БиХ“, број: 59/09 и 66/16).

³⁴ Закон о забрани дискриминације („Службени гласник БиХ“, број: 59/09, 66/16), члан 15(1): *Када лице или група лица у свим поступцима предвиђеним овим Законом, на основу њима расположивих доказа, учине вјероватним да је дошло до дискриминације, терет доказивања да није дошло до дискриминације лежи на супротној страни.*

- могућност да удружења или друге организације, које се баве заштитом људских права, поднесу тужбу.

4) Апелациона надлежност Уставног суда

Уставни суд Босне и Херцеговине има апелациону надлежност у питањима која су садржана у Уставу БиХ,³⁵ због пресуде било којег суда у Босни и Херцеговини.

Апелацију је могуће поднијети против пресуда и других одлука и рјешења редовних судова, којима се коначно рјешава о одређеним правима и слободама, ако су исцрпљени сви дјелотворни правни лијекови, могући према закону, и ако је апелација поднесена у року од 60 дана од дана правоснажности пресуде.

5) Међународна судска заштита

Након што су исцрпљени сви редовни правни лијекови пред надлежним тијелима у БиХ, позивајући се на Европску конвенцију о људским правима и слободама, могу се подносити тужбе пред Европским судом за људска права у Стразбуру (Strasbourg).

- ✓ Суду могу да се обратe појединци којима су прекршена нека од основних права, а који своје право не могу да остваре пред домаћим правосудним и управним органима, за свако право које је признато и гарантовано Европском конвенцијом или њеним протоколима 1, 4, 6, 7, 12 и 13;
- ✓ За подношење апелације није неопходно да је апелант, услед кршења неког права, претрпио било какву штету, већ само да је жртва кршења неког права из Конвенције;
- ✓ Прије него што се обрати Европском суду, странка мора да исцрпи све правне лијекове који јој стоје на располагању у законодавству Босне и Херцеговине; међутим, чак иако нису искоришћени сви домаћи правни лијекови, Суд може да прихвати апелацију уколико апелант докаже да су правни лијекови недоступни, или да би употреба правних лијекова била неефикасна, или да би трајала неоправдано дуго;
- ✓ Тужба се подноси у року од шест мјесеци од дана када је поводом предмета у домаћем поступку донесена правоснажна одлука. Рок почиње да тече од момента када апелант искористи све домаће ефективне и дјелотворне правне лијекове. Ако пресуда о предмету пред домаћим судом није објављена јавно, рок почиње да тече од дана када је правоснажна одлука достављена странци;
- ✓ Ако странка у поступку пред домаћим судом није знала да се десило кршење права предвиђеног Конвенцијом, па касније сазна нове чињенице, рок се рачуна од тренутка када је странка дошла до таквог сазнања;
- ✓ Апелацију могу да поднесу појединац, невладина организација или група лица који тврде да су жртве повреде права установљених Конвенцијом или протоколима уз њу, учињене од стране државе;
- ✓ Право на подношење апелације не односи се само на држављане наше земље, већ оно припада свакоме (странцу, лицу без држављанства) ко је под јурисдикцијом наше државе и ко покаже да му је то право ускраћено. То значи и да наши држављани могу поднијети тужбу Суду против неке друге државе која је ратификовала Конвенцију, ако се налазе у надлежности те државе, и ако покажу да им је она ускратила или повриједила неко право из Конвенције;
- ✓ Европски суд може да укаже држави на то која су законска рјешења у њеном законодавству неусаглашена са Конвенцијом и да јој наложи у ком дијелу и како треба да измијени праксу рада државних органа;

35 Према члану VI/3.б) Устава БиХ.

- ✓ Од Европског суда се не може тражити да преиначи, поништи или укине одлуку домаћег судског или управног органа, нити да својом одлуком подносиоцу апелације додијели неко право које му је ускраћено; од Суда се може тражити да установи да ли је у конкретном случају прекршено неко право подносиоца апелације и да одлучи на који начин ће оштећени добити задовољење или одговарајућу накнаду због штете која му је на тај начин учињена.

б) Министарство за људска права и избјеглице БиХ

На основу Закона о забрани дискриминације, Министарство прати примјену Закона о забрани дискриминације у БиХ, води централну базу података о предметима дискриминације на основу које припрема годишње и посебне извјештаје о дискриминацији, те предлаже законодавне и друге мјере за спречавање и сузбијање појаве дискриминације у БиХ, којим се тражи отклањање системских облика дискриминације и заговара примјена највиших стандарда у области људских права и усклађивање закона са Законом о забрани дискриминације.

Министарство има обавезу редовног подношења државних извјештаја међународним тијелима, а тај процес извјештавања и презентације извјештаја БиХ пред надлежним комитетима реализује у сарадњи са свим надлежним нивоима власти.

Важну улогу у овом процесу имају препоруке и закључна запажања међународних тијела, које држава добије након презентације. Препоруке и закључци међународних тијела су механизам путем којег се од држава тражи боља примјена међународних стандарда, посебно у области усклађивања закона и пракси на које се односе, и на заштиту од дискриминације.

Грађани Босне и Херцеговине могу да подносе представке УН комитетима по основу ратификованих: Опционог протокола уз Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Опционог протокола уз Конвенцију о правима лица са инвалидитетом.³⁶ УН комитети, на основу поднесених појединачних или групних представки, такође могу издавати властима Босне и Херцеговине одговарајуће препоруке у вези с почињеном дискриминацијом.

³⁶ У току је ратификација Опционог протокола о представкама и жалбама уз Конвенцију о правима дјетета.

AHEKC

А. Примјер обрасца – коме и како поднијети пријаву дискриминације**ПРИЈАВА****Подносилац пријаве:**

Пријава против:

Када се дискриминација догодила?

Гдје је почињена дискриминација?

Дискриминација у вези са:

1. Доступности и приступачности образовању
2. Успостављањем и учешћем у органима и радним тијелима у образовној установи
3. Системом уписа у васпитно-образовну установу
4. Усвајањем одговарајућих наставних планова и програма и поштовањем индивидуалних разлика
5. Успостављањем стандарда у оцјењивању ученика
6. Обезбјеђивањем комуникације међу члановима школске заједнице и слободе мишљења у образовању
7. Заштитом од насиља у школама
8. Другим случајевима:

Опис догађаја:

Датум

Б. Преглед закона из области образовања³⁷

УСТАВНЕ ЈЕДИНИЦЕ	НАЗИВ ЗАКОНА	СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК	
		Број	Назив
БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА	Оквирни закон о предшколском васпитању и образовању у БиХ	88/07	Службени гласник Босне и Херцеговине
	Оквирни закон о основном и средњем образовању у БиХ	18/03	
	Оквирни закон о високом образовању у БиХ	59/07, 59/09	
РЕПУБЛИКА СРПСКА	Закон о предшколском васпитању и образовању	79/15	Службени гласник Републике Српске
	Закон о основном васпитању и образовању	44/17	
	Закон о средњем образовању и васпитању	74/08, 106/09, 104/11, 33/14	
	Закон о високом образовању	73/10, 104/11, 84/12, 108/13, 44/15, 90/16	
	Закон о образовању одраслих	59/09, 1/12	
	Закон о предшколству	03/97, 6/05, 23/11	
	Закон о основном и опћем средњем одгоју и образовању	5/04, 7/10, 11/05	
1. Унско-сански кантон	Закон о средњем образовању	17/12	Службени гласник Унско-санског кантона
	Закон о високом образовању	8/09, 9/10, 4/11, 6/13	
	Закон о образовању одраслих	10/13	
	Закон о предшколском одгоју и образовању	8/08	
	Закон о основном школству	3/04, 4/04, 8/08, 7/12, 10/13, 10/16	
2. Посавски кантон	Закон о средњем школству	3/04, 4/04, 3/08, 8/08, 4/11, 7/12, 10/13, 10/16	Народне новине Жупаније Посавске
	Закон о високом образовању	1/10, 4/11	
	Закон о образовању одраслих	/	
	Закон о предшколском одгоју и образовању	12/09, 8/11, 10/13	
3. Тузлански кантон	Закон о основном одгоју и образовању	9/15, 6/16	Службене новине Тузланског кантона
	Закон о средњем образовању и одгоју	17/11, 9/15, 6/16	
	Закон о високом образовању	7/16, 10/16	
	Закон о образовању одраслих	9/15	
	Закон о образовању одраслих	9/15	

³⁷ Напомена: У табеларном прегледу кориштени су службени називи правних прописа.

ФБИХ	4.	Зеничко-добојски кантон	Закон о предшколском одгоју и образовању	7/10, 8/11	Службене новине Зеничко-добојског кантона
			Закон о основној школи	5/04, 20/07, 9/11, 4/14	
			Закон о средњој школи	9/17	
			Закон о високом образовању	6/09, 9/13, 13/13, 4/15	
			Закон о образовању одраслих	5/14	
	5.	Босанско-подрињски кантон Горажде	Закон о предшколском одгоју и образовању	15/09, 7/14	Службене новине Босанско-подрињског кантона Горажде
			Закон о основном одгоју и образовању	05/16	
			Закон о средњем образовању и одгоју	10/11, 05/16	
			Закон о високом образовању	2/10, 12/14	
			Закон о образовању одраслих	5/15	
6.	Средњобосански кантон Кантон Средишња Босна	Закон о предшколском одгоју и образовању	8/17	Службене новине Средњобосанског кантона Службене новине Жупаније Средишња Босна	
		Закон о основној школи	11/01, 17/04		
		Закон о средњој школи	11/01, 17/04, 15/12		
		Закон о високом образовању	4/13		
		Закон о образовању одраслих особа	5/17		
7.	Херцеговачко-неретвански кантон	Закон о предшколском одгоју	5/00	Службене новине Херцеговачко-неретванског кантона, службено гласило Народне новине Херцеговачко-неретванске жупаније, службено гласило	
		Закон о основном одгоју и образовању	5/00, 4/04, 5/04, 1/14, 7/16		
		Закон о средњошколском одгоју и образовању	8/00, 4/04, 5/04 8/06		
		Закон о високом образовању	4/12		
		Закон о образовању одраслих	/		
8.	Западно-херцеговачки кантон	Закон о предшколском одгоју	/	Народне новине Жупаније Западнохерцеговачке	
		Закон о одгоју и образовању у основној школи	20/17		
		Закон о одгоју и образовању у средњој школи	20/17		
		Закон о високом образовању	10/09		
		Закон о образовању одраслих	17/15		

9.	Кантон Сарајево	Закон о предшколском одгоју и образовању	26/08	Службене новине Кантона Сарајево
		Закон о основном одгоју и образовању	23/17	
		Закон о средњем образовању	23/17	
		Закон о високом образовању	33/17	
		Закон о образовању одраслих	40/15	
10.	Кантон 10	Закон о предшколском одгоју и образовању	8/09	Народне новине Херцегбосанске жупаније, службено гласило
		Закон о основном школству	12/04, 12/08	
		Закон о средњем школству	12/04, 12/08	
		Закон о високом образовању	9/09	
		Закон о образовању одраслих	01/17	
БРЧКО ДИСТРИКТ БИХ		Закон о предшколском одгоју и образовању	13/07, 19/07, 39/08, 21/10, 48/16	Службени гласник Брчко дистрикта БиХ
		Закон о образовању у основним и средњим школама	10/08, 25/08, 4/13, 48/16, 22/17	
		Закон о високом образовању	30/09	
		Закон о образовању одраслих	/	

Ц. Преглед устава у БиХ

УСТАВНЕ ЈЕДИНИЦЕ	УСТАВ	СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК	
		Број	Назив
БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА	Устав Босне и Херцеговине	Анекс 4. Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, 25/09	Службени гласник Босне и Херцеговине
РЕПУБЛИКА СРПСКА	Устав Републике Српске	21/92, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05, 48/11	Службени гласник Републике Српске
ФБиХ	Устав Федерације Босне и Херцеговине	1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 18/03, 63/03, 9/04, 20/04, 33/04, 71/05, 72/05, 88/08	Службене новине Федерације БиХ
Унско-сански кантон	Устав Унско-санског кантона	1/04	Службени гласник Унско-санског кантона
Посавски кантон	Устав Жупаније Посавске	1/96, 3/96, 7/99, 3/00, 5/00, 7/04	Народне новине Жупаније Посавске
Тузлански кантон	Устав Тузланског кантона	7/97, 3/99, 13/99, 10/00, 14/02, 6/04, 10/04	Службене новине Тузланског кантона
Зеничко-добојски кантон	Устав Зеничко-добојског кантона	16/96, 12/04	Службене новине Зеничко-добојског кантона
Босанско-подрињски кантон Горажде	Устав Босанско-подрињског кантона Горажде	8/98, 10/00, 5/03	Службене новине Босанско-подрињског кантона Горажде
Средњобосански кантон Кантон Средишња Босна	Устав Средњобосанског кантона / Устав Кантона Средишња Босна	1/97, 5/97, 6/97, 2/98, 7/98-исправка текста, 8/98, 10/2000, 8/03, 2/04, 14/04,	Службене новине Средњобосанског кантона Службене новине Жупаније Средишња Босна
ФБиХ Херцеговачко-неретвански кантон	Устав Херцеговачко-неретванског кантона/ Устав Херцеговачко-неретванске жупаније	2/98, 3/98, 4/00, 7/04	Службене новине Херцеговачко-неретванског кантона, службено гласило Народне новине Херцеговачко-неретванске жупаније, службено гласило
Западнохерцеговачки кантон	Устав Жупаније Западнохерцеговачке	1/96, 2/99, 14/00, 17/00, 1/03, 10/04 i 17/11	Народне новине Жупаније Западнохерцеговачке
Кантон Сарајево	Устав Кантона Сарајево	1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00, 4/01, 28/04, 6/13, 31/17	Службене новине Кантона Сарајево
Кантон 10	Устав Херцегобосанске жупаније	1/96, 3/96, 9/00, 9/04, 10/05	Народне новине Херцегобосанске жупаније, службено гласило
БРЧКО ДИСТРИКТ	Статут Брчко дистрикта БиХ – пречишћени текст	2/10	Службени гласник Брчко дистрикта БиХ

